

**Наукові записки Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського. Серія:
Філологія (мовознавство)**

Збірник наукових праць

2024 • № 38

В 48 Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.
Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / гол. ред. І. Я. Завальнюк. Вінниця : ТОВ
«ТВОРИ», 2024. Вип. 38. 112 с

Затверджено як друковане періодичне видання, що входить до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») (додаток 5 до наказу Міністерства освіти і науки України 24.09.2020 № 1188).

Рекомендувала до друку Вчена рада Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 14 від 19.06.2024).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Інна Завальнюк, доктор філологічних наук, професор,
Вінницький державний педагогічний університет імені
Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Інна Гороф'янюк, кандидат філологічних наук, доцент,
Вінницький державний педагогічний університет імені
Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Людмила Прокопчук, кандидат філологічних наук, доцент,
Вінницький державний педагогічний університет імені
Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Світлана Амеліна, доктор педагогічних наук, кандидат
філологічних наук, професор, Національний університет
біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Єлизавета Барань, кандидат філологічних наук, доцент,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II,
м. Берегове, Україна

Вільмош Газдаг, доктор філософії з галузі гуманітарні
науки, доцент, Закарпатський угорський інститут імені
Ференца Ракоці II, м. Берегове, Україна

Катерина Городенська, доктор філологічних наук, професор,
Інститут української мови НАН України, м. Київ

Інна Забужанська, кандидат філологічних наук, Вінницький
державний педагогічний університет імені Михайла
Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Наталія Іваницька, доктор філологічних наук, професор,
Вінницький торговельно-економічний інститут Київського
національного торговельно-економічного університету,
м. Вінниця, Україна

Ніна Іваницька, доктор філологічних наук, професор,
Вінницький державний педагогічний університет імені
Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Олександр Капранов, кандидат філологічних наук, доцент,
асоційований професор університетського коледжу
«Норвезький педагогічний університет NLA», м. Осло,
Норвегія

Олександр Петров, кандидат філологічних наук, доцент,
Вінницький державний педагогічний університет імені
Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Дорота Рембішевська, доктор габілітований, професор,
Інститут славистики Польської академії наук, м. Варшава,
Польща

Світлана Романюк, доктор габілітований, професор,
Варшавський університет, м. Варшава, Польща

Казимир Сікора, доктор габілітований, професор,
Ягеллонський університет, м. Краків, Польща

Христоф Хаасе, доктор філософії, професор, Університет Яна
Євангеліста Пуркіне в Усті-над-Лабем, Чехія

Степан Черничко, доктор з гуманітарних наук, професор,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II,
м. Берегове, Україна

Василь Шинкарук, доктор філологічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування
України, м. Київ

РЕЦЕНЗЕНТИ

Тетяна Коць, доктор філологічних наук, провідний
науковий співробітник (Інститут української мови
Національної академії наук України, м. Київ)

Діана Ігнатенко, кандидат філологічних наук, лектор
кафедри славистики (Бельцький державний університет
імені Алеку Руссо, м. Бельці, Республіка Молдова)

Зареєстровано Національною радою з питань телебачення і радіомовлення (Рішення №1073 від 16.10.2023 року,
Протокол № 23, ідентифікатор медіа: R30-01569)

Засновник і видавець: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Рік заснування: 1999

Збірник публікується двічі на рік (червень, грудень)

Адреса редакції: 21101, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького
державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; тел. +380 (432) 27-55-89

e-mail: naukovizap@gmail.com

<https://vspu.net/movoznavstvo>

ISSN 2521-1293

E-ISSN 2521-1307

**Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University. Series:
Philology (Linguistics)**

Collection of Scientific Papers

2024 • No 38

UDC 80/82 (062.522)

B 48

Approved as a printed periodical to the list of scientific professional editions of Ukraine (category «B») (addition 5 to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine 24.09.2020 No. 1188).

Recommended by the Academic Council of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University minutes of a meeting No. 14 of 19.06.2024

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIEF

Inna Zavalniuk, Doctor of Philological Sciences, Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF

Inna Horofianiuk, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

EXECUTIVE SECRETARY

Liudmyla Prokopchuk, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Svitlana Amelina, Doctor of Philological Sciences, Candidate of Philological Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Erzsébet Bárány, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Berehove, Ukraine

István Csernicskó, Doctor of Humanities, Professor, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Berehove, Ukraine

Vilmos Gazdag, Doctor of Philosophy in Humanities, Associate Professor, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Berehove, Ukraine

Christoph Haase, PhD, Professor, Jan Evangelist Purkinje University in Usti nad Labem, Czech Republic

Kateryna Horodenska, Doctor of Philological Sciences, Professor, Institute of Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Inna Zabuzhanska, Candidate of Philological Sciences, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Nataliia Ivanytska, Doctor of Philological Sciences, Professor, Vinnytsia Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics, Vinnytsia, Ukraine

Nina Ivanytska, Doctor of Philological Sciences, Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Oleksandr Kapranov, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the University College of the Norwegian Pedagogical University NLA, Oslo, Norway

Oleksandr Petrov, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Dorota Rembiszewska, Doctor Habilitatus, Professor, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland

Svitlana Romaniuk, Doctor Habilitatus, Professor, University of Warsaw, Poland

Vasyl Shynkaruk, Doctor of Philology, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Kazimierz Sikora, Doctor Habilitatus, Professor, Jagiellonian University, Krakow, Poland

REVIEWERS

Tetiana Kots, Doctor of Philological Sciences, Senior Research Fellow, Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

Diana Ihnatenko, Candidate of Philological Sciences, Lecturer at the Department of Slavic Studies, Alec Russo State University of Balti, Balti, Republic of Moldova

Registered by the National Council on Television and Radio Broadcasting (Decision No. 1073 of 16.10.2023), Minutes No. 23, Media identifier: R30-01569)

Founder and publisher: Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Year of foundation: 1999

The collection is published twice a year (June, December)

Editorial address: 32, Ostrozkyi St., Vinnytsia, 21101, Mykhailo Stelmakh Faculty of Philology and Journalism, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University; tel. +380 (432) 27-55-89

e-mail: naukovizap@gmail.com

<https://vspu.net/movoznavstvo>

ISSN 2521-1293

E-ISSN 2521-1307

Зміст

Когнітивні та комунікативно-прагматичні аспекти лінгвістики

Людмила Жванія, Оксана Нестерчук, Раїса Христіанінова Асоціативний експеримент як засіб дослідження ролі сакрального в мовній свідомості сучасної молоді.....	7-14
Ніна Кухар, Віталій Гандзюк Асоціативні образи медіа і журналіста в мовній картині світу майбутніх педагогів.....	15-22
Ольга Павлушенко Концепт «Європа» в українському суспільному дискурсі наприкінці першої чверті 21 ст.	23-29

Лінгвістика тексту. Стилiстичні та контекстуальні вияви лексичних і граматичних одиниць

Марина Делюсто Із спостережень над сучасними тенденціями у функціюванні української мови в місті Ізмаїл.....	30-37
Наталія Іщук, Анна Осадчук, Ірина Сергушова Структурно-семантичні особливості ідіом з колірними компонентами в англомовному діловому дискурсі.....	38-46
Олександр Межов Приховані семантико-синтаксичні відношення в системі складносурядних речень сучасної української мови: лінгвістичний та лінгводидактичний аспекти.....	47-56

Мова сучасних ЗМІ

Володимир Каленич Фразеологічна експресивність у вінницькій пресі.....	57-64
Тетяна Цепкало Мовні стратегії в медійному дискурсі: аналіз та інтерпретація	65-71

Проблеми діалектології та ономастики

Ольга Жвава Матеріали до словника традиційних народних промислів (гончарська лексика подільських говірок)	72-83
Наталія Павликівська Деколонізація топонімів міста Вінниця: лексико-семантичний аналіз	84-90

Перекладознавство та міжкультурна комунікація

Людмила Ковальчук, Ірина Лесик, Юлія Літкович Реконтекстуалізація в перекладі студентського сленгу.....	91-97
Алла Приймак Виклики перекладу: адекватність чи інтерпретація (на матеріалі українських перекладів поетичних творів Адама Міцкевича).....	98-104
Вікторія Юшак, Наталія Пожарська, Олена Галапчук-Тарнавська До питання перекладу новинних заголовків у сучасних англомовних медіатекстах.....	105-110

Contents

Cognitive and communicative-pragmatic aspects of linguistics

- Liudmyla Zhvania, Oksana Nesterchuk, Raisa Khrystianinova
Associative experiment as a means of studying the role of sacrality in the linguistic consciousness of the modern youth..... 7-14
- Nina Kukhar, Vitalii Handziuk
Associative images of the media and the journalist in the language picture of the world of future teachers 15-22
- Olha Pavlushenko
The concept of "Europe" in Ukrainian public discourse at the end of the first quarter of the 21st century 23-29

Text linguistics. Stylistic and contextual manifestations of lexical and grammatical units

- Maryna Deliusto
From observations on the modern trends of the functioning of the Ukrainian language in the city of Izmail.... 30-37
- Nataliia Ishchuk, Anna Osadchuk, Iryna Serhushova
Structural and semantic features of colour idioms in English business discourse..... 38-46
- Oleksandr Mezhev
Hidden semantic-syntactic relations in the system of compound sentences of the modern Ukrainian language: linguistic and linguo-didactic aspects 47-56

The language of modern media

- Volodymyr Kalenych
Phraseological expressiveness in the Vinnytsia press..... 56-63
- Tetiana Tsepkalo
Linguistic strategies in media discourse: analysis and interpretation..... 65-71

Issues of dialectology and onomastics

- Olha Zhvava
The lexical materials for the dictionary of traditional folk crafts (pottery vocabulary of Podillia dialects)..... 72-83
- Nataliia Pavlykivska
Decolonization of toponyms of Vinnytsia: lexical and semantic analysis..... 84-90

Translation studies and intercultural communication

- Liudmyla Kovalchuk, Iryna Lesyk, Yuliia Litkovych
Recontextualization in student slang translation..... 91-97
- Alla Pryimak
Translation of poetic texts using Adam Mickiewicz's verses as example: challenges of translating from Polish into Ukrainian..... 98-104
- Viktoria Yushak, Nataliia Pozharska, Olena Halapchuk-Tarnavska
On the translation of news headlines in the modern English media texts..... 105-110

УДК 81'23:17.022.1)-053.6

Асоціативний експеримент як засіб дослідження ролі сакрального в мовній свідомості сучасної молоді

Людмила Жванія¹ • Оксана Нестерчук² • Раїса Христіанінова³ ¹ Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна² Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна³ Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

Надійшла до редакції: 17.04.2024 • Схвалено до друку: 15.05.2024

Анотація

У статті представлено аналіз результатів вільного асоціативного експерименту, проведеного задля дослідження значення сакрального в мовній свідомості студентської молоді. Обравши для ролі слів-стимулів власні імена, ми здійснили аналіз семантики асоціативного поля концептів-антропонімів та визначили частотність реакцій, пов'язаних з поняттям сакрального.

Визначено, що найпотужнішу семантичну групу становлять міфологічні персонажі та образи, джерелом яких є Біблія. Традиційні елементи сакрального мають функціональне значення у формуванні картини світу сучасної молоді, що свідчить про високу міру «закоріненості» молодого покоління в релігійні традиції народу.

Ключові слова: вільний асоціативний експеримент, сакральне, мовна свідомість, антропонімічний концепт, ядерна та периферійна зони асоціативного поля

UDC 81'23:17.022.1)-053.6

Associative experiment as a means of studying the role of sacrality in the linguistic consciousness of the modern youth

Liudmyla Zhvania¹ • Oksana Nesterchuk² • Raisa Khrystianinova³ ¹ Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine² Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine³ Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine

Received: 17.04.2024 • Accepted: 15.05.2024

Abstract

This article presents the analysis of the results of a free associative experiment conducted to investigate the role of sacrality in the linguistic consciousness of a student youth. By choosing proper names for the role of words-stimuli, we analysed the semantics of the associative field of concepts-anthroponyms and determined the frequency of reactions related to the notion of sacrality. **The purpose** of the article is to study the sacred component in the language consciousness of students which opens the way to find out if traditional elements of the sacred have a functional significance in the perception of the world and formation of a picture of the world of modern youth. In the article the objectives are performed in the following way: we separated a part of the processed material, namely those anthroponyms-stimuli semantics of which traditionally includes elements of the sacred; the proportion related to the sacred was highlighted in the semantics of associative fields of anthroponyms-stimuli; certain semantic groups were identified depending on the content of the sacred in the associative field of concepts-anthroponyms; nuclear and peripheral zones were singled out in the associative fields of those concepts-anthroponyms, that caused reactions related to the concept of the sacred; the research analysed one of the results obtained - an article on an anthroponym-stimuli, the reactions to which were most often associated with the sacred. The research **methods** are determined by the purpose and objectives. In our research we used a free associative experiment, the method of linguistic description and its main technique: systematisation of linguistic material in synchrony. The quantitative method was used to calculate the number of anthroponyms-stimuli that most often triggered a reaction related to the concept of the sacred. The **results** testify to the fact that: the elements of sacrality form an essential part in the semantics of the associative fields of concepts-anthroponyms; sacrality is most often associated with the male names and the most responses associated with sacrality were found in the peripheral zone of the associative fields of the proposed stimuli. Depending on what content the sacrality element acquires in the associative fields of the anthroponymic concepts we distinguished the following semantic groups: God as the sacral personification of the Absolute, the Bible, biblical parables, characters and images; church, in two meanings: a community of believers of one religion and a temple in which Christian worships take place and everything connected with this concept; religion as a special system of worldview and perception of a particular person or group of people as well as a set of beliefs and doctrines available in society; representatives of the clergy, saints, martyrs and holidays related to their commemoration. **Originality.** The scientific novelty lies in the fact that for a free scientific experiment names and their variants are proposed, the semantics of which contains elements of the sacred. **Conclusion.** The analysis of the research results confirms, that the most powerful semantic group is comprised of the mythological characters and images that came to us from the Bible. Traditional sacrality has functional significance in shaping the world image of the modern youth, which indicates how much is the younger generation deep-rooted in the religious traditions of the nation.

Keywords: free associative experiment, sacrality, linguistic consciousness, anthroponymic concept, nuclear and peripheral zones of an associative field

Постановка проблеми. Процеси відродження духовної культури, пошуки ціннісних орієнтацій стали невід'ємною частиною сучасного соціокультурного простору України. Характерною ознакою сьогодення постає існування в суспільстві протилежних за своєю суттю процесів: сакралізації, що реалізується в тенденції до збільшення впливу релігії, визнанні священного як протилежності світському та десакралізації як обесцінювання релігійних уявлень, світоглядних настанов, вищих смислів, духовного складника будь-якого явища. Термін «сакральне» активно ввійшов у науковий дискурс у ХХ ст. Уперше його застосував Е. Дюркгайм, який уважав, що сакральне створює суспільство (Дюркгайм Е., 2002). Німецький філософ і теолог Р. Отто розглядає сакральне як найвищу цінність (Otto R., 1950). Зауважимо, що проблему походження самого уявлення про сакральне не порушував жоден із дослідників, на їхню думку, сакральне постає невід'ємною і вічною властивістю людської свідомості. У сучасній науці поняття сакрального розглядають щонайперше в аксіологічному аспекті. Сакральне пов'язане із загальною системою цінностей, яка існує в межах тієї чи тієї культури. На думку науковців, «сакральне розгортається в свідомості окремої людини та в історії народу як певний код, що утримує в собі вищу суть існування» (Шелюто, 2010). Деякі автори, наприклад, Р. Отто, вважають, що поняття «сакральне» та «священне» є синонімами і завжди пов'язані з «релігійним» (Otto, 1950).³ Погляду психолінгвістики, сакральне постає як відбитий у мові фрагмент соціальної реальності, що виходить за рамки звичного, буденного. Розвиток сучасного мовознавства в антропоцентричному напрямі передбачає вивчення зв'язку мови з мисленням людини, її внутрішнім світом, загальнолюдськими та національно-культурними цінностями. Оскільки сакральне постає основою всієї традиційної культури, дослідження його ролі у формуванні мовної свідомості молоді дозволить вести мову про вплив християнських цінностей на світосприйняття, а також про ступінь «закоріненості» молодого покоління в релігійні традиції народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «мовна свідомість» часто трапляється в сучасних психолінгвістичних дослідженнях (Ф. Бацевич (Бацевич 2009; Бацевич 2007), Н. Бутенко (Бутенко, 1979), О. Гапченко (Гапченко, 2011), Л. Гнатюк (Гнатюк, 2005), Т. Ковалевська (Ковалевська, 2013; Ковалевська, 2001), П. Селігей (Селігей, 2012), Ю. Швець (Швець 2021a; Швець 2021b)). Це поняття виникло в психолінгвістиці (з кінця 1980-х рр.), увібравши розуміння процесів мовлення та його сприйняття, яке пов'язане з психологією. Тим, хто ввів термін, належить розробка й апробація методики і методології психолінгвістичних досліджень мовної свідомості як образу світу.

М. Кочерган розглядає зв'язок предмета з його назвою, що пояснюється семантичними процесами, де задіяні закони асоціації: зближення значень предмета, метафоричні переноси (Кочерган, 2004).

Передумовою вивчення мовної свідомості постає твердження про те, що в мові і в мовленнєвій діяльності відбиті ментальні уявлення мовного колективу. Одиниці мовної свідомості не збігаються з мовними одиницями. Одиницями свідомості вважають концепти, які є результатами інтерпретації певного досвіду. Метод вільного асоціативного експерименту дає змогу виявити глибинну структуру концепту, актуалізовану асоціаціями інформантів. Адже кожен мовець висловлюється по-різному, добирає такі лексеми, які найкраще характеризують, відображають відтінок значення.

«Утворюючи асоціації, людина виявляє своє бачення дійсності крізь призму індивідуальної картини світу», – пише О. Сурмач (Сурмач, 2012).

Мета та завдання статті – вивчення сакрального складника в мовній свідомості студентської молоді, що відкриває шлях для з'ясування того, чи мають функціональне значення у сприйнятті та формуванні картини світу сучасної молоді традиційні елементи сакрального.

У статті спробуємо виконати такі **завдання**: провести вільний асоціативний експеримент, запропонувавши в ролі слів-стимулів власні імена; виокремити антропоніми-стимули, семантика яких традиційно вміщує елементи сакрального (повні форми традиційних православних імен, унесених у «святці»); у семантиці асоціативних полів антропонімів-стимулів виділити частку,

пов'язану із сакральним; залежно від змісту сакрального в асоціативному полі концептів-антропонімів виокремити певні семантичні групи; визначити частотність парадигматичних та синтагматичних реакцій; окреслити ядерну та периферійну зони асоціативних полів тих антропонімів-стимулів, які викликали реакції, пов'язані з поняттям сакрального; детально проаналізувати один з одержаних результатів – той із запропонованих стимулів, реакції на який найчастіше були пов'язані із сакральним.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашому дослідженні застосовано вільний асоціативний експеримент.

З огляду на завдання з'ясувати семантичне наповнення антропонімів у мовній свідомості студентів, а також виділити частку, яку становлять у семантиці власних назв сакральні елементи, розмежувати в цьому наповненні загальне та індивідуальне, ми уклали антропонімічний асоціативний словник (Нестерчук, 2019).

Пропонований словник уміщує асоціації, зібрані анкетним методом. Запропоновано 913 антропонімів-стимулів (550 чоловічих власних імен та їх варіантів та 363 жіночих з варіантами). В експерименті взяли участь 500 реципієнтів віком від 16 до 25 років (студенти різних факультетів луцьких вишів), які народжені переважно у Волинській та Рівненській, частково у Львівській, областях (північно-західний регіон України).

На кожен стимул спочатку подано ті реакції, що виникали в уявленні декількох інформантів (у дужках цифрою позначено їхню кількість у спадному порядку), а потім – одиничні.

Для дослідження проблеми, заявленої у цій роботі, виокремлено частину опрацьованого матеріалу: лише ті антропоніми-стимули семантика яких традиційно вміщує елементи сакрального. Це повні форми православних власних імен, що традиційно входили в так звані «святці»: імена відомих святих, біблійних персонажів, а також історичних осіб, що мають стосунок до християнської релігії та церкви.

Для дослідження відібрано 138 повних традиційних православних імен: 82 чоловічих та 56 жіночих.

Розглянемо особливості формування асоціативного поля антропонімічних концептів за результатами опрацювання даних вільного асоціативного експерименту.

Інформантам було запропоновано письмовий перелік слів-стимулів та надано певні інструкції: «Запишіть швидко, не замислюючись, перше слово, що спаде вам на думку під час реагування на стимул». Кількість реакцій не обмежувалася.

Усього отримано 14488 реакцій. Їх опрацьовано в кількісному та відсотковому співвідношенні. На первинному етапі аналізу були вибудовані асоціативні поля антропонімічних концептів, а також виділені ядро і периферія цих полів.

На підставі аналізу отриманих даних зроблено висновок про те, що асоціативне поле 72 власних імен містить елементи сакрального (52 % від усіх запропонованих антропонімів). Серед слів-стимулів було 82 чоловічих та 56 жіночих імен. Відповідно, у реакціях на 50 стимулів-чоловічих імен виявлено елементи сакрального (60 % від усіх запропонованих). Серед жіночих імен лише 22 викликали реакції, пов'язані з поняттям сакрального, що становить 39 %.

Ядром асоціативного поля запропонованих слів-стимулів стали асоціації, частотність виникнення яких сягала 30 %, на периферії перебувають асоціації, частотність уживання яких становить від 5 до 15 %.

На другому етапі аналізу отримані реакції диференційовано на семантичні групи за кількісним показником. Когнітивна інтерпретація ролі сакрального в зазначених антропонімічних концептах уможливила виділення таких семантичних груп:

- **Бог** (як сакральна персоніфікація Абсолюту): *Богом даний, Богом дана;*

- **Біблія, біблійні сюжети, персонажі та образи**: *Біблія, перший чоловік, перша жінка, перші люди, і Єва, Адам, заборонений плід, рай, яблуко, ребро, Буття, Едем, апостол, герой з Біблії, Біблійний персонаж, учень Павла (Біблія), Хома Невіруючий, Хома Невірний, і Марія, Різдво, Ісус, чоловік Марії, син Якова, притча, і Голіаф, син Ессея, цар Ізраїля, пророк, автор псалмів, псалми, син Ісаака, пізнання добра і зла, хрест, Матір Божа, Богородиця, Пречиста, Йосип, Магдалина, Діва Марія, Діва, Євангелія, євангеліст, учень Христа, і Павло;*

- **церква** (у двох значеннях: як спільнота вірних одного віросповідання, а також як храм, у якому відбувається християнське богослужіння) та все, що пов'язане із цим поняттям: *церква, собор, Софія Київська, Мотронинський монастир,*

церковник, прислужник у церкві, паламар, церковне ім'я, церкву збудувала;

- **релігія** (як особлива система світогляду та світосприйняття конкретної людини або групи людей, а також як сукупність вірувань і віровчень, наявних у суспільстві): *релігія, віра без діл мертва, вірити, вірування, гріх, віруюча, побожна, релігійна, просвітлений, проповідник, християнське ім'я, хрещення Русі, обряд хрестини*;

- **представники духовенства**: *архієпископ, преподобний православної церкви, єпископ, отець, диякон, священник, патріарх, митрополит, батюшка, черниця, монах, монашка, старець, семінарист, Йосип Сліпий*;

- **святі, великомученики, мученики та свята, пов'язані з пам'яттю про них**: *Первозваний, брат Мефодія, Печерський, святий, святий мученик, свята мучениця, свята, Чудотворець, Змієборець, мученик, мучениця, святість, пророцця*.

На третьому етапі визначено частотність парадигматичних та синтагматичних реакцій: виявилось, що значно переважають парадигматичні реакції, оскільки встановлення асоціативного значення власних назв найчастіше пов'язано з пошуками денотата. Проте можемо також зауважити про наявність кількох синтагматичних реакцій: *Хома Невіруючий, Хома Невірний, Хома просвітлений, Феодосія віруюча, Христіна побожна, Іванна релігійна*.

На наступному етапі аналізу виокремлено антропоніми-стимули, які найчастіше викликали реакцію, пов'язану з поняттям сакрального, тобто в ядерній зоні асоціативного поля цих стимулів частотність таких реакцій була найбільшою (таблиця 1). У таблиці їх представлено в порядку спадання.

Таблиця 1. Антропоніми-стимули, що пов'язані із сакральним

Антропонім-стимул	Кількість отриманих реакцій із сакральною складовою	Частка отриманих реакцій із сакральною складовою, %
Адам	Перший чоловік (89); Єва (32); і Єва (23); Біблія (21); яблуко (15).	Перший чоловік – 36; Єва – 13; і Єва – 9; Біблія – 9; яблуко – 6.
Єва	Перша жінка (43); Адам (34); яблуко (12).	Перша жінка – 30; Адам – 23; яблуко – 8.
Валентин	Святий Валентин (42).	Святий Валентин – 36.
Феодосій	Печерський (26).	Печерський – 32.
Давид	Цар Ізраїлю (20); біблійний персонаж (11); і Голіаф (11).	Цар Ізраїлю – 16; біблійний персонаж – 9; і Голіаф – 9.
Хома	Невірний (19).	Невірний – 16.
Антоній	Печерський (18).	Печерський – 16.
Йосип	І Марія (13); чоловік Марії (10); Біблія (8); біблійний персонаж (8).	І Марія – 9; чоловік Марії – 7; Біблія – 6; біблійний персонаж – 6.
Матвій	апостол (10); євангеліст (8).	апостол – 9; євангеліст – 7.
Марія	Матір Божа (9); Діва (9).	Матір Божа – 6; Діва – 6.
Мотрона	свята (7).	свята – 12.
Богдана	Богом дана (12).	Богом дана – 11.
Павло	апостол (10).	апостол – 7.
Петро	апостол (8).	апостол – 6.

Щоб узагальнити й систематизувати напрями ідентифікації сакрального елемента в мовній свідомості учасників експерименту, докладніше проаналізуємо один з одержаних результатів – статтю на стимул Адам, яка містить 245 різних реакцій. Серед них найпотужнішу групу

(215 асоціацій) становлять міфологічні персонажі й образи, джерелом яких є Біблія – *перший чоловік – 89, Єва – 32, і Єва – 23, Біблія – 21, яблуко – 15, перша людина – 13, рай – 10, біблійний персонаж – 5, гріх – 2, Буття, Едем, заборонений плід, ребро, чоловік*.

Друга за кількістю група (11 асоціацій) пов'язана з польським поетом Адамом Міцкевичем: *Міцкевич* – 8, *Польща, польська поезія, поет*.

Одиничні реакції належать до різних семантичних груп: частина – це індивідуально знайомі реципієнтові люди: *брат, кум, мій дідусь, дід по татовій лінії, друг, місцевий ветеринар, однокласник, директор школи, друг*; кілька реакцій – це відомі особи, з якими реципієнт особисто не знайомий: *співак, герой фільму*; маємо також одиничні реакції, пов'язані із сакральним – *релігія, священник, віра*; в асоціативному полі цього антропоніма наявні також і синтагматичні асоціації, які містять оцінку і разом зі стимулом утворюють підрядне словосполучення: *неслухняний, неприємний*. Такі реакції є індивідуальними й, очевидно, стосуються осіб, що мають ім'я Адам. Реакція *адамове яблуко* з уточненням (*в горлі*) апелює до анатомії, оскільки це варіант назви виступу гортані в чоловіків.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, у мовній свідомості студентської молоді наявний сакральний компонент, оскільки в семантиці асоціативних полів концептів-антропонімів елементи сакрального становлять велику частку – 52 %; сакральне найчастіше асоціюється з чоловічими іменами: семантика 50 чоловічих імен із 82 запропонованих містила елементи сакрального, а з 56 запропонованих жіночих імен лише у 22 семантичне наповнення пов'язане із сакральним.

Залежно від того, якого змісту набуває сакральний елемент в асоціативному полі зазначених антропонімічних концептів, виділено такі семантичні групи: *Бог* як сакральна персоніфікація Абсолюту; *Біблія, біблійні сюжети, персонажі та образи; церква* (у двох значеннях: спільнота ві-

рян одного віросповідання; храм, у якому відбувається християнське богослужіння, та все, що пов'язане із цим поняттям); *релігія* як особлива система світогляду та світосприйняття конкретної людини або групи людей, а також як сукупність вірувань і віровчень, наявних у суспільстві; *представники духовенства, святі, великомученики, мученики та свята*, пов'язані з пам'яттю про них; ядро асоціативного поля запропонованих антропонімів-стимулів становлять 20 % асоціацій, пов'язаних із сакральним, а периферію – 32 %. Тобто найбільше реакцій, пов'язаних із сакральним, виявлено в периферійній зоні асоціативного поля запропонованих стимулів. Виокремлені антропоніми-стимули, що найчастіше викликали реакцію, пов'язану з поняттям сакрального (у ядерній зоні їхнього асоціативного поля частотність таких реакцій була найбільшою), дали підстави висновувати, що найпотужнішу семантичну групу становлять міфологічні персонажі й образи, джерелом яких є Біблія. Установлено, що істотно переважають парадигматичні реакції, адже встановлення асоціативного значення власних назв найчастіше пов'язане з пошуками денотата, хоч спостережено і кілька синтагматичних реакцій.

Зауважимо також, що традиційні елементи сакрального сприяють формуванню картини світу сучасної молоді, адже за результатами експерименту становлять істотну частку в мовній свідомості студентів, що дає підстави стверджувати про високий ступінь «закоріненості» молодого покоління в релігійні традиції народу.

У подальших дослідженнях плануємо продовжити вивчати асоціативне поле реакцій-стимулів студентської молоді на інші слова-антропоніми.

Література

- Бацевич, Ф. (2009). Основи комунікативної лінгвістики. Київ: ВЦ «Академія», 376 с.
- Бацевич, Ф. (2007). Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 205 с.
- Бутенко, Н. (1979). Словник асоціативних норм української мови. Львів: Вища школа, 118 с.
- Гапченко, О. (2011). Мовна свідомість людини як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, № 22, С. 31-34. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_LMF_2011_22_12
- Гнатюк, Л. (2005). Мовна свідомість у сучасній лінгвістичній парадигмі. *Українське мовознавство*, Вип. 34, С. 3-8.
- Дюркгайм, Е. (2002). Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії. Київ: Юніверс, 2002, 424 с.
- Ковалевська, Т. (2013). Прикладні аспекти укладання асоціативних словників. *Українська і слов'янська тлумачна і перекладна лексикографія*. 2013, С. 140-146.
- Ковалевська, Т. (2001). Семантика онімних асоціатів у рекламному дискурсі. *Записки з ономастики*, 2001, Вип. 5, С. 3-11.
- Кочерган, М. (2004). Зіставне мовознавство: проблема мовних картин світу. *Мовознавство*, № 5-6, С. 7-22.
- Нестерчук, О. (2019). Асоціативний словник власних особових імен. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2019, 200 с.
- Селігей, П. (2012). Мовна свідомість – шанобливе ставлення до мови. *Дивослово*, № 7, С. 40-44.
- Сурмач, О. (2012). Асоціативний експеримент та вербальні асоціації у психолінгвістичних дослідженнях. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Філологічна*, Вип. 29, С. 22-24.
- Швець, Ю. (2021a). Динаміка густативів на матеріалі твору «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького. Прикладна лінгвістика на Півдні України: здобутки та перспективи: зб. матер. І Міжнар. Конгресу, Одеса, С. 121-125.
- Швець, Ю. (2021b). Дослідження кодів української густаторної лексики методом вільного асоціативного експерименту. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 44, т. 3, С. 146-154.
- Шелюто, В. (2010). Проблема сакрального як світоглядна проблема. *Наука. Релігія. Суспільство*, 2010, № 4, С. 91-94.
- Otto, R. (1950). The idea of the holy. Oxford and New York: Oxford University Press. 1950. <http://faculty.trinity.edu/mbrown/whatisreligion/PDF%20readings/Otto-Idea%20of%20the%20Holy-cmb%20highlights.pdf>

References

- Batsevyich, F. (2009). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky: pidruchnyk* [Basics of communicative linguistics]. Kyiv: VTs «Akademiia», 376 s.
- Batsevyich, F. (2007). *Slovyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii* [Dictionary of terms of intercultural communication]. Kyiv: Dovira, 205 s.
- Butenko, N. *Slovyk asotsiatyvnykh norm ukrainskoi movy* [Dictionary of associative norms of the Ukrainian language]. Lviv: Vyshcha shkola, 1979, 118 s.
- Hapchenko, O. (2011). *Movna svidomist liudyny yak ob'iekt linhvistychnykh doslidzhen. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka: Literaturoznnavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka*, № 22, S. 31-34. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_LMF_2011_22_12
- Hnatiuk, L. (2005). *Movna svidomist u suchasni linhvistychnii paradyhmi* [Linguistic consciousness in the modern linguistic paradigm]. *Ukrainske movoznavstvo*. Kyiv, Vyp. 34, C. 3-8.
- Diurkhaim, E. (2002). *Pervisni formy relihiinoho zhyttia: Totemna systema v Avstralii* [Primitive Forms of Religious Life: The Totem System in Australia]. Kyiv: Yunivers, 2002, 424 s.
- Kovalevska, T. (2013). *Prykladni aspekty ukladannia asotsiatyvnykh slovnykiv* [Applied aspects of compiling associative dictionaries]. *Ukrainska i slovianska tлумачna i perekladna leksykohrafiia*, S. 140-146.
- Kovalevska, T. (2001). *Semantyka onimnykh asotsiativ u reklamnomu dyskursi* [Semantics of anonymous associates in advertising discourse]. *Zapysky z onomastyky*, Vyp. 5, S. 3-11.
- Kocherhan, M. (2004). *Zistavne movoznavstvo: problema movnykh kartyn svitu* [Comparative linguistics: the problem of language pictures of the world]. *Movoznavstvo*, № 5-6, S. 7-22.
- Nesterchuk, O. (2019). *Asotsiatyvnyi slovyk vlasnykh osobovykh imen* [Associative dictionary of proper personal names]. Luts'k: PP Ivaniuk V. P., 200 s.
- Selihei, P. (2012). *Movna svidomist – shanoblyve stavlennia do movy* [Linguistic consciousness is a respectful attitude to language]. *Dyvoslovo*, № 7, S. 40-44.

- Surmach, O. (2012). Asotsiatyvnyi eksperiment ta verbalni asotsiatsii u psykholinhvistychnykh doslidzhenniakh [Associative experiment and verbal associations in psycholinguistic research]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Ser. Filolohichna*. Vyp. 29, S. 22-24.
- Shvets, Yu. (2021a). Dynamika hustatyviv na materialy tvoriv «Kaidasheva simia» I. Nechuia-Levytskoho [The dynamics of gustatives based on the material of the work "The Kaidash Family" by I. Nechuy-Levytskyi]. *Prykladna lnhvistyka na Pivdni Ukrainy: zdobutky ta perspektyvy: zb. mater. I Mizhnar. konhresu*. Odesa, S. 121-125.
- Shvets, Yu. (2021b). Doslidzhennia kodiv ukrainskoi hustatornoi leksyky metodom vilnoho asotsiatyvnoho eksperymentu [Study of codes of Ukrainian gustatory vocabulary by the method of free associative experiment]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, Vyp. 44, t. 3, S. 146-154.
- Sheliuto, V. (2010). Problema sakralnoho yak svitohliadna problema [The problem of the sacred as a worldview problem]. *Science. Religion. Society*, 4, S. 91-94.
- Otto, R. (1950). *The idea of the holy*. Oxford and New York: Oxford University Press.
<http://faculty.trinity.edu/mbrown/whatisreligion/PDF%20readings/Otto-Idea%20of%20the%20Holy-cmb%20highlights.pdf>

Автори

Людмила Жванія, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної та української філології
zhvania@ukr.net
<https://doi.org/0000-0003-1864-2119>

Раїса Христіанінова, доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри української мови
khrystianinova@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0045-1026>

Оксана Нестерчук, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри історії та культури української мови
nester-oks@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2676-7966>

Authors

Liudmyla Zhvaniia, Associate Professor, Candidate of
Philological Sciences, Department of Foreign and
Ukrainian Philology
zhvania@ukr.net
<https://doi.org/0000-0003-1864-2119>

Raisa Khrystianinova, Doctor of Philological Science,
Professor, Head & Professor of the Department of the
Ukrainian Language
khrystianinova@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0045-1026>

Oksana Nesterchuk, Associate Professor, Candidate of
Philological Sciences, Department of History and Culture
of the Ukrainian Language
nester-oks@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2676-7966>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The authors declare that they have no conflict of interest

УДК 811.161.2'373 : 070

Асоціативні образи медіа і журналіста в мовній картині світу майбутніх педагогів

Ніна Кухар* • Віталій Гандзюк

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

* Автор-кореспондент, e-mail: gulevich.nina68@gmail.com

Надійшла до редакції: 07.04.2024 • Схвалено до друку: 05.05.2024

Анотація

У статті проаналізовано асоціативні образи медіа і журналіста в мовній картині світу здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей; на матеріалі вільного асоціативного експерименту сконструйовано асоціативні поля слів-стимулів, виокремлено й схарактеризовано найчастотніші, повторювані та поодинокі асоціати.

Ключові слова: асоціативний образ, асоціативне поле, медіа, журналіст, мовна картина світу, майбутні педагоги

UDC 811.161.2'373 : 070

Associative images of the media and the journalist in the language picture of the world of future teachers

Nina Kukhar* • Vitalii Handziuk

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

* **Corresponding author**, e-mail: gulevich.nina68@gmail.com

Received: 07.04.2024 • Accepted: 05.05.2024

Abstract

Media is an important component of the information society. The need to protect the territorial sovereignty of Ukraine after the full-scale invasion of the aggressor state, countering the hybrid war increased the importance of mass media. The object of our research is the associative image of the key concepts of the media industry - media and journalist, in particular, semantic shifts in these words, new connotative layering in the collective consciousness of Ukrainians. **The purpose** of the article is to analyze the associative images of the media and the journalist in the language picture of the world of higher education graduates of pedagogical specialties; on the material of a free associative experiment, associative fields of stimulus words were constructed, the most frequent, repeated and single associates were singled out and characterized. A free associative experiment was chosen as the main **research method** to collect reactions to stimulus words; descriptive and structural methods were used to analyze the associative field of the words media and journalist; statistical - for processing the obtained results, establishing the quantitative characteristics of the elements of associative fields. **Results.** The most frequent associations recorded because of the experiment are only partially correlated with the lexicographic characteristics of the stimulus words. Repeated reactions of future teachers represent semantic shifts in relevant concepts and connotational layering, which are relevant in the language consciousness of students of higher education. The associative fields of lexemes consist mainly of single reactions, a small number of which reflect the realities of martial law and well-known media figures. Such results of the associative experiment indicate the need to adjust and deepen the work with future teachers regarding the understanding of the information space, structure and content of the media. **Originality.** The relevance of our research is determined by the fact that the concepts of media and journalist are socially significant; they belong to the active composition of the lexical system, actualized in language practice by complex transformational processes in society. Among 262 reactions to the media stimulus word, 122 different associates were established. Modern lexicographic sources and industry reference publications equate the concepts of media, mass media. The associative image of the media in the language consciousness of future teachers primarily relates to information and channels and methods of its transmission, a significant part of the participants of the experiment expanded the concept. The associative field consists mainly of single reactions (79.5%). As a result of the free associative experiment, 286 word-reactions to the stimulus word journalist were obtained, of which 167 different associates, the most frequent reaction is news, single reactions make up 85.6% of the associative field. Repeated associates represent the image of a journalist in the language consciousness of future teachers, highlighting the conditions of professional activity and its results. The researched associative fields represent social stereotypes in the assessment of the media and the journalist.

Keywords: associative image, associative field, media, journalist, language picture of the world, future teachers

Постановка проблеми. Перехід до інформаційного суспільства, супроводжений глобалізацією, цифровізацією, пандемією, воєнним станом в Україні, спричинив низку трансформаційних процесів в українському суспільстві, насамперед у царині комунікації. Сучасна ситуація потребує аналізу змін в інформаційному просторі, важливим складником якого є медіа. Функціонування медіа в Україні визначають Конституція і Закон України «Про медіа», ухвалений Верховною Радою в грудні 2022 року. Потреба в захисті територіального суверенітету країни після повномасштабного вторгнення держави-агресора, протидії гібридній війні посилили значення засобів масової інформації в українському суспільстві. Об'єктом нашого аналізу є асоціативний образ ключових понять медійної галузі – *медіа* і *журналіст*, семантичні зрушення в цих словах, нові конотаційні нашарування в колективній свідомості українців, зокрема в мовній картині світу здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні журналістикознавчі студії зорієнтовані на визначення й характеристику метакатегорій інформаційного суспільства – медіапростір, інформаційна сфера, засоби масової інформації (Н. Голованова, В. Конах, О. Селезньова), систематизацію й уточнення дефініцій медійного середовища, бо загальновживаність відповідної термінології спричинює зміну семантичного обсягу ключових лексем (М. Гонтар, В. Бігун, А. Євграфова). Н. Дашченко визначила актуальні тенденції формування терміносистеми вітчизняної журналістики з погляду походження та схарактеризувала лексикографічний доробок фахової мови журналістики (Дашченко, 2020, с. 20). В. Бігун, аналізуючи наукові і правові аспекти понять медіасфери (медіа, масмедіа, засоби масової інформації, засоби масової комунікації, журналіст, інформаційний простір, інформаційна інфраструктура), виокремив два складники медіа – «діяльність зі збору і опрацювання інформації» та «засіб донесення інформації до споживача, певної групи чи суспільства з дотриманням встановлених правил та використанням відповідних механізмів та інструментів (Бігун, 2023, с. 268).

Термінологію медійного середовища активно досліджують і з позицій дидактики. Важливими компонентами освітніх програм закладів загальної середньої та вищої освіти є медіаосвіта

і медіаграмотність, ключовою фаховою компетентністю здобувачів освіти визначено здатність до пошуку, опрацювання й аналізу інформації з різних джерел. Також лінгводидактика кваліфікує медіа як ефективний засіб навчання, з огляду на значення ЗМІ в інформаційному суспільстві й можливості впливу медійних продуктів на спільноту загалом та окремі вікові групи зокрема.

У мовознавчому дискурсі активізувалися медіалінгвістичні дослідження, зокрема окреслення ролі ЗМІ в динаміці мовних процесів, впливу медіа на процеси міжкультурної комунікації, аналіз лінгвостилістичних ознак різножанрових медіатекстів. І. Завальнюк, аналізуючи трансформаційні процеси в граматичній системі української мови, констатує: «... вже в другому десятиріччі XXI ст. українські масмедійні контексти стають дедалі більше комунікативно й прагматично зорієнтованими, оскільки журналісти прагнуть не лише інформувати, й впливати на читачку аудиторію через переконання, емоційні ноти в побудові та сприйнятті висловленого» (Завальнюк, 2023, с. 123).

Мета статті – на основі матеріалів, отриманих унаслідок вільного асоціативного експерименту, сконструювати асоціативні поля лексем-стимулів *медіа* і *журналіст*, проаналізувати асоціативний образ *медіа* і *журналіста* в мовній картині світу майбутніх педагогів.

У процесі дослідження використано метод вільного асоціативного експерименту для збору реакцій на слова-стимули; описовий і структурний – для аналізу асоціативного поля слів-стимулів; статистичний – для оброблення отриманих результатів, установлення кількісних характеристик елементів асоціативних полів. Вивчення асоціативного образу слова на матеріалах, які репрезентують живе мовлення і відбивають актуальний семантичний обсяг лексеми на конкретному синхронному зрізі, уможливорює конкретизацію образів мовної свідомості, що стоять за тим чи тим словом (С. Мартінек, О. Загородня, Т. Недашківська, О. Денисевич).

Виклад основного матеріалу дослідження.

В асоціативному експерименті взяли участь 62 здобувачі вищої освіти педагогічних спеціальностей (вік – 18–20 років), їм було запропоновано записати асоціативні реакції на поняття *медіа* і *журналіст* (5 реакцій на кожне). Слова-стимули озвучив експериментатор, вибір не обмежувався ні формально, ні семантично. Відмов не було.

Унаслідок експерименту отримано 262 реакції на слово-стимул «медіа», 286 реакцій – на слово-стимул «журналіст».

У частині першій статті 1 Закону України «Про медіа» медіа (засіб масової інформації) визначено як «засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним контролем та постійною назвою як індивідуалізуючою ознакою» (Закон). Сучасні лексикографічні джерела ототожнюють поняття медіа, масмедіа, засоби масової інформації (ВТСУМ; СУМ 20). Галузеві довідкові видання теж не розмежовують дефініції: «Масмедіа (англ. mass media – засоби масової інформації) – те саме, що й засоби масової інформації – преса, радіо, телебачення, документальне кіно, комп'ютеризовані електронні видання тощо» (СЖ 2007, с. 51). У словнику термінів і понять медіалінгвістики виокремлено медіа громадські – «тип медіа, що передбачає комунікацію різних груп людей та забезпечує масову аудиторію інформацією про різні напрямки громадського життя» (18, с. 95) і масмедіа рекламні – «засоби масової інформації, що тиражуються з рекламною, комерційною метою» (Шевченко, Л. І., Дергач, Д. В. & Сизонов, Д. Ю., 2014, с. 95).

Важливо порівняти асоціативний образ *медіа* з наведеними вище дефініціями, оскільки матеріали асоціативного експерименту відтворюють універсальні когнітивні структури (знання) та індивідуальні риси інформантів, зміст їхніх особистісних уявлень про слово-стимул. Через повторювані в асоціюванні реакції здобувачі вищої освіти виявили колективне ставлення до поняття, індивідуальне розуміння лексеми *медіа* зосереджено в одиничних асоціаціях. З-поміж 262 реакцій встановлено 122 різні асоціати. Найчастотніші реакції на слово-стимул *медіа*: *інформація* (28), *соцмережі* (23), *новини* (22), *інтернет* (12), *телебачення* (12). Повторювані асоціати: *фото / фотографії* (10), *радіо* (5), *ЗМІ* (4), *простір* (4), *сайти* (4), *телевізор* (4), *телефон* (4), *брехня* (4), *відео* (4), *музика* (4), *чесність / правда / правдивість* (3), *спілкування / комунікація* (3), *суспільство / соціум* (3), *кіно* (3), *відомі люди* (3), *зірки / світ зірок / зірковий світ* (3), *газети* (2), *люди* (2), *звук* (2), *фільм* (2). Зауважимо, що асоціативне поле становлять переважно одиничні реакції (79,5 %), наведемо окремі з них: *висловлення думки, світ, розповсюдження, технології, популярність, поширення свідомості, приватне життя,*

публіка, скандал, події, донесення, постійність, думка, знання, масштаб, довіра, професіоналізм, влада, залежність, реклама, спогади.

Асоціативний образ *медіа* в мовній свідомості майбутніх учителів пов'язаний насамперед з *інформацією* та каналами і способами її передачі – *соцмережі, телебачення, фото, радіо, ЗМІ, телевізор, телефон*. Лише 4 реципієнти ототожнили *медіа* та *ЗМІ*. Значна частина учасників асоціативного експерименту розширила поняття *медіа*: *музика* (4), *фільм* (2), *ігри, розваги, серіал, технології, простір, спогади*.

З-поміж одиничних асоціатів зафіксовано назви соцмереж, телевізійних програм, видань: *інстаграм, фейсбук, ютуб, ТСН, Фокс Ньюз, «Нью-Йорк таймс», «Нова газета»*. Асоціативне поле поняття *медіа* не пов'язане з ключовою статтю медійної галузі – журналістом, зафіксовано одиничні реакції: *журналіст, блогер, Гордон, Такер*. Атрибути професійної діяльності медійників в асоціативному образі є достатньо частотними, але теж одиничними реакціями: *прямий ефір, мікрофон, студія, камера, пристрої, яскраве освітлення*. Зауважимо, що *медіа* в мовній свідомості майбутніх учителів асоціюється з *відомими людьми* (3), *зірками / світом зірок / зірковим світом* (3). Одиничними асоціатами є також кількислівні реакції: *донесення інформації у доступному способі, досягнення впливу на людину, ідеалізація дійсності, обробка знятого, відшліфована дикція*.

Досліджуване асоціативне поле репрезентує соціальні стереотипи в оцінці *медіа*: *брехня* (4), *фейк, неправда, маніпуляція, ідеалізація дійсності, приватне життя, скандал, влада, залежність, хейт*. Насторожує відсутність у встановленому асоціативному образі *медіа* реакцій, що відображають реалії воєнного стану, крім одиничних асоціатів: *війна, новини про війну, сповіщення, страх, очікування*. Окремі елементи асоціативного поля лексеми *медіа* можна кваліфікувати як метафоричні: *простір* (4), *світ, джерела, знання, професіоналізм, креатив, користь*. Умови асоціативного експерименту не дозволяють виявити достовірність подібних асоціацій, а тому ставимося до таких реакцій з деякою пересторогою, на нашу думку, вони можуть мати іронічний характер.

У галузевих довідкових виданнях поняття *журналіст* потрактовано як «творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює інформацію для засобів масової інформації, виконує

редакційно-посадові службові обов'язки в ЗМІ (у штаті або на позаштатних засадах)» (СЖ 2007, с. 39); «автор мас-медійного тексту інформаційного, аналітичного характеру, основним завданням якого є опис актуальних подій, що може зацікавити потенційну аудиторію. Діяльність журналіста спрямована на інформування, переконання читача / слухача / глядача, вплив і маніпулювання масовою мовною свідомістю, що мають бути реалізовані екстра- й інтралінгвально» (Шевченко, Л. І., Дергач, Д. В. & Сизонов, Д. Ю., 2014, с. 57). Унаслідок вільного асоціативного експерименту отримано 286 слів-реакцій на слово-стимул *журналіст*, з них 167 різних асоціатів. Найчастотніша реакція: *новини* (14). Повторювані асоціати: *людина* (8), *професія* (8), *мікрофон* (8), *інтерв'ю* (8), *інформація* (7), *статті* (7), *камера* (7), *небезпека* (6), *репортаж* (6), *газета* (4), *дослідження* (4), *телебачення* (4), *подорожі* (4), *медіа / медіапростір* (3), *запитання* (3), *обізнаність* (3), *телевізор* (3), *українська мова* (2), *оратор* (2), *комунікація* (2), *окуляри* (2), *дикція* (2), *плітки* (2). Одиначні реакції становлять 85,6 % асоціативного поля поняття *журналіст*, наведемо окремі з них: *слово, мета, рішучість, суспільство, графік роботи, редактор, Портников, канал, виступ, знаменитості, настирливість, сенсації, прямий ефір, папери, скандальні заголовки, агресія, критик, сюжет, письмо, новинар, газетник, уважність, дослідник, інститут, толерантність*.

Повторювані асоціати репрезентують образ *журналіста* в мовній свідомості майбутніх учителів, виділяючи в ньому умови професійної діяльності (*небезпека, подорож*), її результати (*інформація, дослідження, інтерв'ю, статті, репортаж*) і типові атрибути медійників (*газета, мікрофон, камера*). Увиразнюють образ одиначні реакції, з-поміж них виокремимо асоціати, які характеризують інтелектуальні та моральні риси *журналіста*, переважно це слова з позитивною конотацією: *розум, рішучість, пошук істини, допитливість, критик, відповідальна особа, креативність, обізнаність, правдивість, оперативність, начитаність, толерантність, стресостійкий*. Реципієнти вказали на мовленнєві здібності *журналіста* як його ключову компетентність: *красномовність, слово, мовець, високий рівень володіння мовою, влучність висловлювань, комунікативність, мовознавець, мовлення, спілкування, поліг-*

лот, людина, в якій підвішаний язик. Менше реакцій, позначених негативною конотацією: *настирливість, агресія, людина, що тикає свого носа туди, де непотрібно; маніпулятор, хитрий, причепа*. Досить активно вживана в сучасних умовах лексема *папараці* використана як одиначний асоціат. Досліджуване асоціативне поле відображає соціальні стереотипи в оцінці *журналіста: сенсації, скандальні заголовки, гучні заголовки, фейкова інформація, високопосадовці, маніпулятор, брехня, скандал, зірки*.

Одиначні реакції відображають реалії воєнного стану в асоціативному образі *журналіста: війна, катастрофа, агресія, людина-герой на передовій*. Як і в асоціативному полі лексеми *медіа*, зафіксовано мало асоціатів, що презентують відомі постаті медіасередовища: *Гонгадзе, Портников* та спеціалізацію *журналістів: редактор, газетник, новинар*.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Поняття *медіа* і *журналіста*, обрані для аналізу асоціативних образів у мовній картині світу майбутніх педагогів, є соціально значущими, належать до активного складу лексичної системи, актуалізовані в мовній практиці складними трансформаційними процесами в суспільстві. Найчастотніші асоціації, зафіксовані в результаті експерименту, лише частково корелюють з лексикографічною характеристикою слів-стимулів. Повторювані реакції майбутніх педагогів репрезентують семантичні зрушення у відповідних поняттях та конотаційні на шарування, актуальні в мовній свідомості здобувачів вищої освіти. Асоціативні поля лексем становлять переважно одиначні реакції, незначна кількість яких відображає реалії воєнного стану і відомі медійні постаті. Такі результати асоціативного експерименту вказують на потребу коригування і поглиблення роботи з майбутніми педагогами щодо розуміння інформаційного простору, структури і змісту медіа, значення ЗМІ в розбудові громадянського суспільства, комунікативного та соціокультурного середовища.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в продовженні збору емпіричного матеріалу, ґрунтовнішому теоретичному опрацюванні процедури структурування асоціативного поля. Ці завдання становлять майбутні напрями продовження нашої наукової розвідки.

Література

- Бігун, В. М. (2023). До проблеми визначення ключових понять у сфері медіа. *Юридичний науковий електронний журнал*, № 8, С. 266-270. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/61>
- ВТСУМ – Великий тлумачний словник української мови. <https://slovyk.me/dict/vts/%D0%B0%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
- Голованова, Н. В. (2017). Медіапростір як важливий чинник побудови інформаційного суспільства. *Актуальні проблеми державного управління*, № 1 (51), С. 27-34.
- Гонтар, М. О. (2011). Українська терміносистема журналістики: формування, структурна організація та функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 "українська мова" / Інститут української мови НАН України. Київ, 19 с.
- Дащенко, Н. (2020). Термінологія журналістики: питоме й запозичене. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Журналістські науки*, Вип. 4, С.18-26. <https://doi.org/10.23939/sjs2020.01.018>
- Денисевич, О. В. (2011). Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження особливостей формування мовної картини світу. *Психолінгвістика*, Вип. 7, С. 92-97.
- Євграфова, А. (2015). Концептуальне поле журналістської терміносистеми у медійному контенті. *Образ*, Вип. 1(16), С. 9-14.
- Завальнюк, І. Я. (2023). Синтаксичні одиниці в мові вітчизняних масмедіа періоду російсько-української війни: оновлення змісту й структури. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. праць*, Вип. 37. С. 120-130. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-120-130>
- Загородня, О. Ф. (2018). Асоціативні поля суспільно-політичної лексики в мовній картині світу українців (комп'ютерне опрацювання результатів психолінгвістичного експерименту) : дис. ...кандидата. філол. наук: 10.02.21, Київ, 256 с.
- Закон – Закон України «Про медіа». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20/print>
- Конах, В. К. (2015). Виникнення та еволюція поняття «медіа-простір» в науковій думці. *Вісник Дніпропетровського університету*, № 2, С. 112-129.
- Мартінек, С. (2011). Емпіричні й експериментальні методи у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, Вип. 52, С.25-32. <https://doi.org/10.30970/vpl.2011>
- Недашківська, Т. Є. (2011). Семантична конструкція асоціативного поля (на матеріалі асоціативного експерименту). *Психолінгвістика*, Вип. 7, С. 126-134.
- Орлова, Н. В. (2018). Умови формування українського журналістикознавства та його наукової мови. *Обрії друкарства*, № 1 (6), С. 141-150.
- Селезньова, О. М. (2022). Термін «медіа-простір»: теоретичний підхід. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*, Вип. 70, С. 359-363. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.57>
- СЖ 2007 – Словник журналіста: терміни, мас-медіа, постаті / М-во освіти і науки України, Ужгород, нац. ун-т; [авт.-уклад.: Ю.М.Бідзіля (відп. ред.) та ін.]. Ужгород, 220 с.
- СУМ 20 – Словник української мови: в 20 томах.
- Шевченко, Л. І., Дергач, Д. В. & Сизонов, Д. Ю. (2014). Медіалінгвістика : словник термінів і понять / за ред. Л. І. Шевченко. Вид. 2-ге, випр. і доп., Київ, 380 с.

References

- Bihun, V. M. (2023). Do problemy vyznachennia kliuchovykh poniat u sferi media [To the problem of defining key concepts in the field of media]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*, № 8, S. 266-270. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/61>
- VTSUM – Velykyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the Ukrainian language]. <https://slovyk.me/dict/vts/%D0%B0%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
- Holovanova, N. V. (2017). Mediaprostir yak vazhlyvyi chynnyk pobudovy informatsiinoho suspilstva. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, № 1 (51), S. 27-34.
- Hontar, M. O. (2011). Ukrainska terminosystema zhurnalistyky: formuvannia, strukturna orhanizatsiia ta funktsionuvannia [Ukrainian term system of journalism: formation, structural organization and functioning]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 "Ukrainska mova" / Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy, Kyiv, 19 s.
- Dashchenko, N. (2020). Terminolohiia zhurnalistyky: pytome y zapozychene [Journalistic terminology: native & borrowed]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Zhurnalistyky nauky*, Vyp. 4, S.18-26. <https://doi.org/10.23939/sjs2020.01.018>
- Denysevych, O. V. (2011). Vilnyi asotsiatyvnyi eksperyment yak zasib doslidzhennia osoblyvosti formuvannia movnoi kartyny svitu [A free associative experiment as a means of researching the peculiarities of the formation of the linguistic picture of the world]. *Psykholinhvistyka*, Vyp. 7, S. 92-97.
- Ievhrafova, A. (2015). Kontseptualne pole zhurnalistyky terminosystemy u mediinomu kontenti [Conceptual field of journalism term system in media content]. *Obraz*, Vyp. 1 (16), S. 9-14.
- Zavalniuk, I. Ya. (2023). Syntaksychni odynytsi v movi vitchyznianskykh masmedia periodu rosiisko-ukrainskoi viiny: onovlennia zmistu y struktury. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Filolohiia (movoзнавство)*, Vyp. 37, S. 120-130. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-120-130>
- Zahorodnia, O. F. (2018). Asotsiatyvni polia suspilno-politychnoi leksyky v movnii kartyni svitu ukraintsev (kompiuterne opratsiuvannia rezul'tativ psykholinhvistychnoho eksperymentu) [Associative fields of socio-political vocabulary in the language picture of the world of Ukrainians (computer processing of the results of a psycholinguistic experiment)]: dys. ... kandydata. filol. nauk: 10.02.21, Kyiv, 256 s.
- Zakon – Zakon Ukrainy «Pro media» [Law of Ukraine "On Media"]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20/print>
- Konakh, V. K. (2015). Vynyknennia ta evoliutsiia poniattia «media-prostir» v naukovi dumtsi [The origin and evolution the definition «the Media Space» on the scientific thought]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu*, № 2, S. 112-129.
- Martinek, S. (2011). Empirychni y eksperymentalni metody u suchasni suchasni kohnityvni linhvistytsi [Empirical and experimental methods in current cognitive linguistics]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filolohichna*, Vyp. 52, S.25-32. <https://doi.org/10.30970/vpl.2011>
- Nedashkivska, T. Ye. (2011). Semantychna konstruktsiia asotsiatyvnoho polia (na materiali asotsiatyvnoho eksperymentu) [Semantic construction of the associative field (based on the material of the associative experiment)]. *Psykholinhvistyka*, Vyp. 7, S. 126-134.
- Orlova, N. V. (2018). Umovy formuvannia ukrainskoho zhurnalistykoznnavstva ta yoho naukovoï movy [Conditions for the formation of Ukrainian journalism and its scientific language]. *Obrii drukarstva*, № 1 (6), S. 141-150.
- Seleznova, O. M. (2022). Termin «media-prostir»: teoretychnyi pidkhid [The term «media-space»: theoretical approach]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriia PRAVO*. Vyp. 70. S. 359-363. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.57>
- SZ 2007 – Slovnyk zhurnalista: terminy, mas-media, postati [Journalist's dictionary: terms, mass media, figures] / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Uzhhorod. nats. un-t; [avt.-uklad.: Yu. M. Bidzilia (vidp. red.) ta in.], Uzhhorod, 220 s.
- SUM 20 – Slovnyk ukrainskoi movy: v 20 tomakh [Dictionary of the Ukrainian language: in 20 volumes]. <http://lcorp.ulif.org.ua/ExplS/>
- Shevchenko, L. I., Derhach, D.V. & Syzonov D. Yu. (2014). Medialinhvistyka : slovnyk terminiv i poniat [Media linguistics: a dictionary of terms and concepts] / za red. L. I. Shevchenko. Vyd. 2-he, vypr. i dop., Kyiv, 380 s.

Автори

Ніна Кухар, кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови
e-mail: gulevich.nina68@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9293-6804>

Віталій Гандзюк, кандидат наук із соціальних
комунікацій, доцент кафедри журналістики, реклами
та зв'язків з громадськістю
e-mail: v.o.handziuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4312-6848>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту
інтересів

Authors

Nina Kukhar, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department of the Ukrainian
Language, e-mail: gulevich.nina68@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9293-6804>

Vitalii Handziuk, Candidate of Sciences in Social
Communications, Associate Professor of the Department
of Journalism, Advertising and Public Relation
e-mail: v.o.handziuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4312-6848>

Conflict of Interests

The author(s) declare that they have no conflict of
interest

УДК 811.161.2373

Концепт «Європа» в українському суспільному дискурсі наприкінці першої чверті 21 ст.

Ольга Павлушенко

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Надійшла до редакції: 15.03.2024 • Схвалено до друку: 17.04.2024

Анотація

У статті проаналізовано концептуальні ознаки феномену Європа, що сформувалися в українському суспільному дискурсі наприкінці першої чверті ХХІ ст., коли цивілізаційний вибір українців отримав новий імпульс для реалізації через рішення Європейської ради розпочати переговори щодо вступу України до Європейського Союзу. Визначено, що зміст концепту «Європа» формують такі основні фрейми: інституційний євроцентризм із системоутворювальною роллю Європейського Союзу, цивілізаційні цінності, соціокультурна єдність різноманітностей, виробнича культура, євроінтеграційні прагнення як шлях у майбутнє.

Ключові слова: концепт, Європа, концептуальна ознака, вербальна експлікація, суспільний дискурс, масмедіа

UDC 811.161.2373

The concept of "Europe" in Ukrainian public discourse at the end of the first quarter of the 21st century

Olha Pavlushenko

Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Received: 15.03.2024 • Accepted: 17.04.2024

Abstract

The article analyzes the conceptual features of the European phenomenon that formed in Ukrainian public discourse at the end of the first quarter of the 21st century. The purpose of the article is to determine the content of the concept of "Europe" that was in Ukrainian public discourse at the end of the first quarter of the 21st century, when the civilizational choice of Ukrainians received a new impetus for realization through the decision of the European Council to begin negotiations on Ukraine's accession to the European Union. The main research method is conceptual analysis, which involves studying various substrate mental units – representations, scenarios, and gestalts associated with the phenomenon of Europe in the collective consciousness of Ukrainian society. Additionally, the method of discourse analysis is applied at the stage of processing the mass media objectification of the concept of "Europe". Results. The following conceptual features have been identified: Europe as a space for the comprehensive realization of the individual; well-being and freedom as fundamental civilizational principles aspired to by Ukrainian society; democracy built on the rule of law and respect for individuals; partnership relations among all states and nations without domination by the stronger; unity of diverse cultures; civilizational choice for progress into the future; an influencing factor on Ukraine; a state of crisis associated with the weaknesses of liberal democracy on the one hand, and the dominance of consumer interests in European societies on the other; and the vulnerability of the political system to hybrid expansion by totalitarian and autocratic regimes. Conclusion. The analysis of the verbal explication of the conceptual features of the phenomenon of Europe in Ukrainian public discourse leads to the conclusion that the content of the studied linguistic construct in the collective consciousness of Ukrainians at the end of the first quarter of the 21st century is formed by the following main frames: institutional Eurocentrism with the system-forming role of the European Union, civilizational values, socio-cultural unity of diversity, production culture, and Eurointegration aspirations as a path to the future.

Keywords: concept, Europe, conceptual feature, verbal explication, public discourse, mass media

Постановка проблеми. Грудень 2024 року став знаковим для українців: у Брюсселі ухвалено рішення розпочати переговори про вступ України до Європейського Союзу. Повернення українців до сім'ї європейських народів набуло реальних обрисів, залишивши позаду кілька століть перебування в російській тюрмі народів.

Ставлення українців до Європи як суб'єкта геополітики і до власних європейських перспектив постало в центрі зацікавлень антропоцентрично зорієнтованих наукових досліджень ще в 90-х рр. минулого століття. Зміст концепту «Європа» в колективній свідомості українців формувався на гносеологічному рівні під впливом різних історичних чинників і відбивав осмислення ними внутрішньодержавних процесів у зовнішньополітичних контекстах. Тому образ Європи в картині світу українського суспільства був мінливим і від часу до часу піддавався трансформаціям. Тільки з 2004 року можна говорити, що в суспільному дискурсі України почала формуватися власна система ідей, теорій, термінів та дефініцій, спрямована на забезпечення розвитку суверенної національної держави, яка сповідує європейські цінності демократії (Павлушенко, Мазай, 2021, с. 118). Цьому сприяла активізація широкого спектра вільних медіапроектів, які, за спостереженнями І. Завальнюк, «стають дедалі більше комунікативно й прагматично зорієнтованими, оскільки журналісти прагнуть не лише інформувати, а й впливати на читацьку аудиторію через переконання, емоційні ноти в побудові та сприйнятті висловленого» (Завальнюк, 2023, с. 124).

Функціонування мови в суспільно-політичному секторі життєдіяльності соціуму привертає увагу дослідників у різних галузях знань як інструмент формування концептуальної картини світу соціуму та модерування політичної активності його членів (Павлушенко, Мазай, 2022, с. 52). Вивчення суспільно значущих концептів сьогодні виходить за межі компетенції політології, соціології, соціальної філософії й поширюється в площини лінгвокогнітології та політичної лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт «Європа» як один з епіцентричних в українському суспільному дискурсі впродовж перших двох десятиліть ХХІ ст. неодноразово ставав об'єктом різноаспектного наукового

осмислення. Систематизувала та детально проаналізувала основні підходи до визначення складного та багатоаспектного поняття «Європа», серед яких особливу увагу приділила політичному, А. Донська (Донська, 2012). Зробив спробу аналітики формування та інтерпретацій концепту «Європа» на індивідуально-особистісному та колективному рівнях свідомості М. Зайцев (Зайцев, 2014). Вивченню процесу формування ідеї Європи в картині світу українців крізь призму аналізу лексичних новотворів з дериватом *євро-* присвячена розвідка Л. Вакулович (Вакулович, 2022). Я. Прихода здійснила ґрунтовне лінгвокогнітивне дослідження еволюції концепту «Європа» в українській пресі останнього десятиріччя ХХ ст. і початку ХХІ ст. (Прихода, 2005). Також науковиця торкнулася ідеї Європи й змісту концепту «Європа» в публіцистичній творчості Івана Франка, осмисливши широкий фактичний матеріал, довела, що «Франко презентує ідеї спільної Європи, й у цьому контексті – ідеї єдиної України» (Прихода, 2007, с. 145). О. Гоцур вивчала змістове наповнення концепту «Україна – Європа» в зіставленні його з концептом «Україна – Росія» в площині геостратегічної тематики, що розгорталася в українській медіариторичі впродовж 2000–2014 рр. (Гоцур, 2016) Аналіз метафоричних моделей дозволив Г. Яроцькій та Т. Пономаренко аргументовано стверджувати що в українському масмедійному просторі «відбувається багатовимірне розгортання концепту «Європа»», його задекларовано «як найважливішу сучасну ідеологему, як ментальний прообраз майбутнього України» (Яроцька, Пономаренко, 2020, с. 208).

Мета нашої розвідки – визначити змістове наповнення концепту «Європа», що сформувалося в українському суспільному дискурсі наприкінці першої чверті ХХІ ст., коли цивілізаційний вибір українців отримав новий імпульс для реалізації через рішення Європейської ради розпочати переговори щодо вступу України до Європейського Союзу.

Основним методом дослідження є концептуальний аналіз, який передбачає вивчення різно-субстрактних ментальних одиниць – уявлень, сценаріїв, гештальтів, пов'язаних з феноменом *Європа* в колективній свідомості українського соціуму. Також застосовано метод дискурс-аналізу

на етапі опрацювання вітчизняного масмедійного контенту для виявлення тенденцій в об'єктивації концепту «Європа».

Виклад основного матеріалу дослідження. В історичній ретроспективі зміст концепту «Європа» в картині світу українців змінювався під впливом соціокультурних контекстів. У національній ментальній традиції Європа постає як носій просвітницьких ідей і прогресивного суспільного поступу. Словникові статті «Європа» і «Європейський» у «Словнику української мови» за загальною редакцією Бориса Грінченка віддзеркалює стереотипні для доби Михайла Драгоманова, Пантелеймона Куліша, Івана Нечуя-Левицького, Лесі Українки, Івана Франка концептуальні ознаки референта, вербалізовані словосполученнями, у яких кваліфікатив *європейський* поєднується з іменниками *культура, ідея*, а номен *Європа* контекстно тлумачиться через зв'язок денотата з новими гуманними ідеями (СУМ 2017, с. 138). Сім десятиліть агресивної дії російсько-більшовицької пропаганди докорінно змінили у свідомості українців концептуальний образ Європи на протилежний. З відновленням державного суверенітету українське суспільство одержало можливість формувати власну, ідеологічно не заангажовану картину світу, а отже й погляд на Європу, який, проте, не набув відразу прямолінійності й однозначності, оскільки залежав від геополітичних течій, у які потрапила молода українська демократія. До 2013 року євроінтеграційна ідея викристалізувалася у світоглядній системі більшої частини українського соціуму, яка й розпочала боротьбу за повернення України в європейську цивілізацію. Сьогодні українське суспільство перебуває на фінальному відрізку тривалого шляху до Європи, який, однак, не обіцяє бути легким, зокрема й через повномасштабну війну, у якій українці обстоюють свій цивілізаційний вибір. За таких обставин дослідження змістового наповнення концепту «Європа» в сьогоденнішньому суспільному дискурсі набуває особливої актуальності.

Енциклопедичне поняття «Європа» в українських лексикографічних джерелах зосереджене головним чином на географічних, кліматичних та економічних характеристиках цієї частини світу, що розташована в Північній півкулі (Попович-Кузнецова, 2009). У 73 % текстів нашої вибірки фіксуємо паралельне вживання номенів Європа і Європейський Союз на позначення того самого

референта. Це дає нам підстави вважати обидві назви – Європа і Європейський Союз – титульними для досліджуваного концепту. Такому отождивненню, очевидно, сприяє розуміння, що Європейський Союз поєднує в собі ознаки міжнародної організації й наддержави, що цілком підтверджує енциклопедична інформація: «Принципи верховенства й прямої дії права ЄС щодо систем національних прав країн-членів гарантують однорідність юридичного простору спільноти і також надають їй ознак державності федеративного типу» (Мартінов, 2009).

Метод дискурс-аналізу як емпірично орієнтований на дослідження медіаповідомлень у контексті суспільних подій і процесів уможливив виокремлення концептуальних ознак, які конструюють образ Європи в колективній свідомості українців. Ми вдалися до вірогіднісної вибірки, яка не передбачає плану збору конкретних текстів, а регулюється тільки верифікацією їхнього змісту з досліджуваним об'єктом.

Публікації вибірки, у яких фігурують титульні назви виокремленого для дослідження мовомисленнєвого конструкту – *Європа та Європейський Союз*, об'єктивують низку концептуальних ознак референта. У більшості текстових фрагментів вербалізатори таких ознак перебувають у позиціях компонентів предикативних пар або актантів, які заповнюють значеннєву та синтаксичну валентність предиката в реченнєвих конструкціях.

Європа як простір для всебічної реалізації особистості: *Європа – це неймовірна кількість різнних можливостей, обов'язків та прав* (Олександр Корнієнко. Рада. Офіційний вебпортал парламенту України. 30 квітня 2024 року).

Європа – це добробут і свобода як фундаментальні цивілізаційні засади, до яких прагне українське суспільство: *...ідея Європи трактувалася як цивілізація, добробут, свобода – всі ці поняття йшли в одній низці, і з ними пов'язувалося «повернення до Європи* (Радіо Свобода. 06 червня 2009 року).

Європа – це демократія, побудована на верховенстві права й повазі до людини: *Європа – це вже давно не лише географічна категорія. Це, перш за все, – спільні цінності незалежності, демократії та поваги до людини та її прав і свобод* (Петро Порошенко. X.com. 19 травня 2018 року); *European – це*

... **вважати демократію, верховенство права і толерантність своїми ключовими цінностями** (Європейська правда. 20 травня 2024 року).

Європа – це партнерські відносини всіх держав і націй без диктату сильніших: *Наша Європа – це добровільне єднання націй, спільнот і мільйонів дуже різних людей. Це не змова кількох найсильніших за спинами у народів (FREEDOM з посиланням на Офіс президента України. 30 квітня 2024 року); Європа – це партнерство регіонів* (Рада. Офіційний вебпортал парламенту України. 22 листопада 2022 року).

Європа – єдність різноманітних культур: *Провідною ідеєю європейської культури впродовж століть була єдність у різноманітності* (Лосев Ігор. Тиждень. № 46 (418)).

Європа – взірць для наслідування, об'єкт прагнень: *Європа, у якій честь бути для кожної нації, – це справді мрія* (Президент України. Офіційне інтернет-представництво. 30 квітня 2024 року).

Європа – цивілізаційний вибір для поступу в майбутнє: ... *ми на Революції Гідності обрали ЄВРОПУ як свою цивілізаційну перспективу і готові серйозно реформуватися в багатьох сферах, аби йти в ногу разом із Європою*» (Главком. 25 грудня 2019 року).

Єднання з Європою в духовній царині: *Вне-рше як державне свято ми відзначаємо Різдво Христове за григоріанським календарем – разом із більшістю усього християнського світу, спільно із Європою* (Звернення Президента України з нагоди святкування Різдва Христового за григоріанським календарем. Посольство України при Святому Престолі (Ватикан). 24 грудня 2020 року).

Європа – чинник впливу на Україну: *Європа хоче дуже активно впливати на внутрішньополітичні процеси в Україні* (День. 20 лютого 2024 року).

Важливо зауважити, що в змісті концепту «Європа» є критичні характеристики, які акцептують кризовий стан референта, пов'язаний із слабкими сторонами, з одного боку, ліберальної демократії, на засадах якої формується міжнародна політика в Європейському Союзі, а з іншого – з домінуванням у європейських суспільствах споживчих інтересів: *Європа, тому що ми бачимо перед собою красиву вітрину. Європа – це криза. Це не є Європа цінностей. Це є Європа інтересів* (Ярослав Грицак. Zbruc. 24 вересня 2018 року).

З початком повномасштабної російсько-української війни виникла така концептуальна ознака Європи, як вразливість її політичного ладу перед гібридною експансією тоталітарних та авторитарних режимів: *...війна в Україні докорінно змінила Європу, породивши інший європейський порядок. Тобто, здається, це спричиняє структурні зрушення в тому, як Європа керується та організовується ...* (NV. 15 травня 2024 року).

Концептуальні ознаки Європи знайшли втілення в лексичних дериватах української мови із словотвірним формантом *євро-*:

привабливість фінансово-економічного простору – *євроекономіка, євродепозит, єврозона, євролінія* (кредитна лінія в євродоларах), *євроіндекс, євроконсорціум, єврооблігації, євроринок, євровалюта, євробанк, євроціна, євровалюта;*

джерело допомоги – *євродопомога, єврокредит, євроінвестор, євроінвестиції;*

освітні, культурні, спортивні стандарти – *євроосвіта* (освіта за кордоном у Європейських вищах), *Євробачення, євровибір, єврозірка, євроконцерт, єврокубок, євроліга, євроспорт, євротурнір, єврофутбол, єврочемпіонат, євроформат, єврохіт, єврохітпарад, євро шоу;* висока якість споживчих товарів – *єврокосметика, європомешкання, європлоща, євровікна, євровізаж, євроремонт, євродизайн, євроімідж, єврокамера, євроконтейнер, євромода, євроодяг, євросмак, євростиль.*

Інституційний євроцентризм об'єктивують назви: Європейська рада, Європейський Суд, Європейська економічна комісія, Європейський конгрес українців, Європейська міжнаціональна ліга, Європейське патентне відомство, Європейське космічне агентство, Європейська асоціація психіатрів, Європейська економічна зона, Європейська валютна угода, Європейський економічний простір, Європейське економічне співтовариство, Європейська енергетична хартія, Європейська конфедерація профспілок, Європейський молодіжний парламент.

Поряд з традиційними усталеними виразами *європейська цивілізація, європейська культура, європейська наука, європейська освіта, європейське право* в українському суспільному дискурсі останнього часу часто вживаними стали нові, які метафорично виражають інші сенси, що панують в колективній свідомості українців – єдності з європейською сім'єю народів: *європейський вибір,*

європейські цінності, європейська родина, європейський дім, дух Європи, Україна – це Європа.

Висновок дослідження та перспективи подальших наукових розвідок.

Аналіз вербальної експлікації концептуальних ознак феномену *Європа* в українському суспільному дискурсі схиляє до висновку, що зміст досліджуваного мовомисленнєвого конструкту в колективній свідомості українців на кінець першої чверті ХХІ ст. формують такі основні

фрейми: інституційний євроцентризм з системоутворювальною роллю Європейського Союзу, цивілізаційні цінності, соціокультурна єдність різноманітностей, виробнича культура, євроінтеграційні прагнення як шлях в майбутнє.

Будуть перспективними подальші розвідки в площині психолінгвістики, які розкриють тенденції в розвитку концепту «Європа» в індивідуальному мовомисленні українців.

Література

- Вакулович, Л. Л. (2022). Особливості мовного втілення лексеми *Європа* та слів з компонентом *Євро*. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород: Вид. дім «Гельветика», Вип. 26, т. 1. С. 32-37. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.26.1.5>
- Гоцур, О. (2016). Репрезентація та роз'яснення концептів «Європа» та «росія» на сторінках української преси. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*, Вип. 41. С. 111-117.
- Донська, А. Г. (2012). Політика як основа формування концепту *Європи*. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. Вип. 4 (3) <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/131>
- Завальнюк, І. (2023). Синтаксичні одиниці в мові вітчизняних масмедіа періоду російсько-української війни: оновлення змісту й структури. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, Вип. 37, С. 120-130. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-120-130>
- Зайцев, М. (2014). *Європа* як концепт. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, Вип. 16, С. 45-51.
- Мартинів, А. Ю. (2009). *Європейський союз*. *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-17376>
- Павлушенко, О. & Мазай, Л. (2021). Концепт «нація» в мовній свідомості української молоді через призму асоціативного експерименту. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, Вінниця: ТОВ «Фірма Планер», Вип. 33, С. 114-123. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2021-33-114-122>
- Павлушенко, О. & Мазай, Л. (2022). Персуазивність політичної промови як інструмент боротьби за міжнародну безпеку. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, Вінниця: ТОВ «Фірма Планер», Вип. 34, С. 51-59. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-34-51-59>
- Попович-Кузнецова, Н. В. (2009). *Європа*. *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-17368>
- Прихода, Я. (2007). *Європа* в публіцистичних текстах Івана Франка. *Вісник Львівського ун-ту. Серія журналістика*, Вип. 30, С. 142-147.
- Прихода, Я. В. (2005). Концепт *Європа* в українській публіцистиці: когнітивно-лінгвістичні аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08, Львів, 16 с.
- СУМ 2017 – Словник української мови: у 3-х т. Т. 2. Д – Й / Редактори: акад. С. Єфремов, А. Ніколаєвський. Упорядкував: Б. Грінченко, Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017, 440 с. Репринт з видання 1927 р. (Серія «Словникова спадщина України»).
- Яворська, Г., Богомолів, О. (2010). Непевний об'єкт бажання: *ЄВРОПА* в українському політичному дискурсі: монографія, Київ, 136 с.
- Яроцька, Г. & Пономаренко, Т. (2020). Метафоричне моделювання концепту *Європа* в українському медіадискурсі. *Діалог. Медіастудії*, Вип. 26, С. 208-225 <https://doi.org/10.18524/2308-3255.2020.26.225322>

References

- Vakulovych, L. L. (2022). Osoblyvosti movnoho vtilennia leksemy Yevropa ta sliv z komponentom Yevro [Features of language implementation of the leksema Europe and words with the Euro component]. *Zakarpatski filolohichni studii*. Uzhhorod: Vyd. dim «Helvetyka», Vyp. 26, t. 1. 32-37. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.26.1.5>
- Hotsur, O. (2016). Reprezentatsiia ta roziasnennnia kontseptiv «Ievropa» ta «rosiia» na storinkakh ukrainskoi presy [Representation and clarification of the concepts of "Europe" and "russia" on the pages of the Ukrainian press]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii Zhurnalistyka*, Vyp. 41. 111-117.
- Donska, A. H. (2012). Polityka yak osnova formuvannia kontseptu Yevropy [Politics as a basis for the formation of the concept of Europe]. *Filosofii i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. Vyp. 4 (3). <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/131>
- Zavalniuk, I. (2023). Syntax units in the language of the native mass media during the russian-ukrainian war: content and structure update. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University Series Philology (Linguistics)*, 37, 120-130. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-120-130>
- Zaitsev, M. (2014). Yevropa yak kontsept [Europe as a concept]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, Vyp. 16, 45-51.
- Martynov, A. Yu. (2009). Yevropeyskyi soiuz [European Union]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* [Elektronnyi resurs] / Redkol. : I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak [ta in.] ; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. <https://esu.com.ua/article-17376>
- Pavlushenko, O. & Mazai, L. (2021). Kontsept «natsiia» v movnii svidomosti ukrainskoi molodi cherez pryzmu asotsiatyvnoho eksperymentu [The concept of "nation" in the linguistic consciousness of Ukrainian youth through the prism of an associative experiment]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo)*, Vinnytsia: TOV «firma Planer», Vyp. 33, 114-123. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2021-33-114-122>
- Pavlushenko, O. & Mazai, L. (2022). Persuazyvnist politychnoi promovy yak instrument borotby za mizhnarodnu bezpeku [Persuasiveness of political speech as a tool of struggle for international security]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo)*, Vinnytsia: «Firma Planer», Vyp. 34, 51-59. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-34-51-59>.
- Popovych-Kuznetsova, N. V. (2009). Yevropa [Europe]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* / Redkol. : I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak [ta in.] ; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. <https://esu.com.ua/article-17368>
- Prykhoda, Ya. (2007). Yevropa v publitsystychnykh tekstakh Ivana Franka [Europe in journalistic texts of Ivan Franko]. *Visnyk Lvivskoho un-tu. Serii zhurnalistyka*, Vyp. 30, 142-147.
- Prykhoda, Ya. V. (2005). Kontsept Yevropa v ukrainskii publitsystytsi: konityvno-linhvistychni aspekty [The concept of Europe in Ukrainian journalism: cognitive and linguistic aspects]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.08, Lviv, 16 s.
- SUM 2017 – Slovnyk ukrainskoi movy: u 3-kh t. [Dictionary of the Ukrainian language: in 3 volumes]. T. 2. D – Y / Redaktery: akad. S. Yefremov, A. Nikolaievskiy. Uporiakuvav: B. Hrinchenko, Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2.XXIV, 440 s. Reprint z vydannia 1927 r. (Serii «Slovnykova spadshchyna Ukrainy»).
- Iavorska, H., Bohomolov, O. (2010). Nepevnyi ob'ekt bazhannia: YEVIROPA v ukrainskomu politychnomu dyskursi [Uncertain object of desire: EUROPE in Ukrainian political discourse]: monohrafiia, Kyiv, 136 s.
- Iarotska, H. & Ponomarenko, T. (2020). Metaforychne modeliuvannia kontseptu Yevropa v ukrainskomu mediadyskursi [Metaphorical modeling of the concept of Europe in the Ukrainian media discourse]. *Dialoh. Mediastudii*, Vyp. 26, 208-225. <https://doi.org/10.18524/2308-3255.2020.26.225322>

Автори

Ольга Павлушенко, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови
e-mail: olha.pavlushenko@vspu.edu.ua
<https://doi.org/0000-0002-0224-0900>

Authors

Olha Pavlushenko, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Chair of the Department of Ukrainian language,
e-mail: olha.pavlushenko@vspu.edu.ua
<https://doi.org/0000-0002-0224-0900>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author(s) declare that they have no conflict of interest

УДК 811.161.2'282

Із спостережень над сучасними тенденціями у функціюванні української мови в місті Ізмаїл

Марина Делюсто

Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл, Україна

Надійшла до редакції: 08.03.2024 • Схвалено до друку: 05.04.2024

Анотація

Статтю присвячено описові деяких сучасних тенденцій у функціюванні української мови в поліетнічному й полікультурному місті Ізмаїл Одеської обл., зумовлених змінами в літературному стандарті, в мовному та освітньому законодавстві України, зокрема прийняттям Законів України «Про освіту» 2017 р., «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 2019 р., «Українського правопису» 2019 р., суспільними й політичними трансформаціями, військовою агресією росії проти України. На підставі аналізу мовних біографій ізмаїльців та спостережень над місцевими ЗМІ, автор доходить висновків про суттєве збільшення частки українського мовлення в різних сферах спілкування в полілінгвальному місті Ізмаїл. Це насамперед зумовлене демографічними змінами, а також свідомою позицією багатьох містян щодо переходу на спілкування українською мовою з огляду на військову агресію росії проти України. І хоч українське мовлення ізмаїльців ще потребує значного вдосконалення, адже зафіксовано чимало мовних помилок, спричинених недостатнім знанням державної мови, впливом мультілінгвального оточення, усе ж сьогодні державна мова в місті Ізмаїл значно розширила своє функціонування, зокрема і як засіб міжетнічної комунікації.

Ключові слова: українська мова, Ізмаїл, мовна біографія, мовне законодавство, мовна норма, динаміка

UDC 811.161.2'282

From observations on the modern trends of the functioning of the Ukrainian language in the city of Izmail

Maryna Deliusto

Izmail State University of Humanities, Izmail, Ukraine

Received: 08.03.2024 • Accepted: 05.04.2024

Abstract

It is the special role of Izmail among other settlements of the Budzhak region that necessitates paying attention to the functioning of the Ukrainian language in Izmail, to changes in the linguistic behavior of the city's residents in connection with social and political transformations in the country, in connection with Russia's military aggression against Ukraine. The relevance of this issue is reinforced by the fact that the success of the Ukrainian language in Izmail will largely determine the state of the Ukrainian language in the region as a whole and national security in it. **The purpose** of the article is to highlight the main trends in the functioning of the state language in Izmail, Odesa region, caused by changes in the literary standard, in the language and educational legislation of Ukraine, in particular the adoption of the Laws of Ukraine "On Education" 2017, "On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language" 2019, "Ukrainian Spelling" 2019, social and political transformations, and Russia's military aggression against Ukraine. The author uses descriptive **method** of investigation, method of language biography, observation and etc. **Results.** The author notes significant positive changes in the functioning of the Ukrainian language in Izmail after the start of military aggression against Ukraine: Ukrainian language is becoming more widely spoken, it is increasingly heard in the city in various spheres of communication; Ukrainian speech is becoming more literate, speakers are trying to ensure the purity and correctness of their Ukrainian speech; attitudes towards Ukrainian as a native language are changing (even representatives of other ethnic groups, such as Moldovans, Gagauz's, Bulgarians, etc. are beginning to consider it as such), as a prestigious, positive language, and its aesthetic values are changing. **Originality.** The peculiarities of the very dynamic functioning of the Ukrainian language in the city of Izmail in this time, in the context of changes in language and educational legislation, and Russia's military aggression against Ukraine have not yet been scientifically described. **Conclusion.** Positive changes in the functioning of the Ukrainian language in Izmail are not yet stable, but rather trends that need to be consolidated by continuing the process of Ukrainization. This will contribute to the full-fledged consolidation of the Ukrainian language in Izmail, and to the expansion of its use as a means of interethnic communication in the region's multilingual environment.

Keywords: Ukrainian language, Izmail, language biography, language legislation, language norm, dynamics

Постановка проблеми. Місто Ізмаїл Одеської області – неофіційна столиця латеральної української історичної області із назвою «Буджак», відомої також як Південна Бессарабія, межиріччя Дністра і Дунаю, Придунав'я, див. (Дроздовський, 1962; Колесников, 2015; Колесников, 2020; Мукан, 1960). Мешканці цього поліетнічного й полімовного міста незалежно від їхньої етнічної належності найчастіше ідентифікують себе як бессарабці.

Специфіку мовної ситуації в місті Ізмаїл визначають такі чинники: 1) найбільша, порівняно з багатьма іншими населеними пунктами ареалу, територіальна віддаленість від інших регіонів України, віддаленість від Дністра, яким Буджак відділений від іншої території нашої держави, через який наразі функціонує лише один міст (в с. Маяки); 2) найбільша кількість населення з-поміж інших населених пунктів регіону, високий

рівень урбанізації, значна кількість і високий рівень закладів освіти та культури; 3) порівняно висока економічна розвиненість.

Зазначимо, що ці особливості міста давали підстави деяким науковцям переносити у своїх розвідках інформацію про нього на весь Буджак. Зокрема, тривалий час було поширене несправедливе ототожнення мовної ситуації Ізмаїла з усім південнобессарабським регіоном. В Ізмаїлі, порівняно з іншими містами й містечками ареалу, доволі велику частку становив російський етномовний складник (пор. відомості перепису 2001 року щодо національного складу: росіяни – 43,7 %, українці – 38,0 %, болгари – 10,0 %, молдовани – 4,3 %, гагаузи – 0,9 %, білоруси – 0,6 %, роми – 0,3 %, євреї – 0,2 %, інші становили менше ніж 0,2 %), і саме цю ознаку мовної ситуації нерідко переносили на весь регіон, представляючи його як російськомовний. Ураховуючи те, що під впливом мовної політики СРСР на поч. ХХІ ст. переважно російська мова виконувала функцію засобу міжетнічної комунікації в місті Ізмаїл, подібне ототожнення тривалий час вже за незалежності України спотворювало істинну ситуацію, маніпулюючи суспільною думкою, працювало на імперські амбіції росії щодо Буджака, який насправді навіть тоді був переважно українськомовним (див. дані перепису 2001 р., де українців у ньому 40,2 %).

Саме особливою роллю Ізмаїла з-поміж інших населених пунктів Буджака й зумовлена потреба звернути уваги на функціонування української мови в ньому, на зміни в мовній поведінці мешканців міста у зв'язку із соціальними, політичними трансформаціями в державі, а також військовою агресією росії проти України. Актуальність порушеної проблеми посилює той факт, що від успіхів в удержавленні української мови в Ізмаїлі значною мірою залежатиме стан удержавлення української мови в регіоні загалом, національної безпеки в ньому.

Аналіз досліджень і публікацій. Особливості побутування української мови в Ізмаїлі вивчали від 60-х років ХХ ст. в межах діалектологічних студій. Зокрема, це місто є в переліку досліджуваних населених пунктів, де функціонують українські говірки, у працях Г. М. Мука (Мука, 1960), В. П. Дроздовського (Дроздовський, 1962),

Т. П. Заворотної (Заворотна, 1967), П. Ю. Гриценка (Гриченко, 1984). Українську діалектну лексику міста зафіксовано в «Словнику українських говірок Одещини» за ред. О. І. Бондаря (СУГО, 2011).

На початку 90-х років ХХ ст. науковці Ізмаїльського державного педагогічного інституту вивчали мовну ситуацію в місті на підставі анкетування (Мовна ситуація, 1994). Сучасний етап дослідження діалектної та літературної форм української мови, її соціолінгвістичної характеристики в регіоні, зокрема й спостереження над мовленням ізмаїльців, представлений розвідками А. О. Колесникова (Колесников, 2016; Колесников, 2015; Колесников, 2020; Колесников, 2019). Проте особливості динамічного функціонування української мови в місті Ізмаїл на цьому часовому зрізі, в умовах зміни мовного та освітнього законодавства, військової агресії росії проти України ще не отримували наукового опису.

Мета статті – висвітлити основні тенденції у функціонуванні державної мови в місті Ізмаїл Одеської обл., спричинені змінами в літературному стандарті, в мовному та освітньому законодавстві України, зокрема прийняттям Законів України «Про освіту» 2017 р., «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 2019 р., «Українського правопису» 2019 р., суспільними й політичними трансформаціями, військовою агресією росії проти України.

Джерелами дослідження послужили мовні біографії¹ мешканців міста Ізмаїл (усього проведено 12 інтерв'ю з респондентами 1959–2004 р.н.), зібрані упродовж 2023–2024 рр. за спеціально укладеною анкетой в межах міжнародного проекту «Contested Language Diversity – Dealing with Minority Languages in post-Soviet Ukraine» (Nr. 62700520) від Гіссенського університету ім. Юстуса Лібіха (Німеччина), адаптованою до соціомовних загальноукраїнських та регіональних проблем. У статті використано також матеріали місцевих ЗМІ (Izmail.es, Бессарабія INFORM, Бессарабія.UA, Вечірній Ізмаїл, Місто 24).

Виклад основного матеріалу. Функціонування української мови в місті Ізмаїл визначає специфіка мовної ситуації в ньому. Як і в регіоні загалом, її визначає полікомпонетність – окрім укра-

¹ Біографічні звіти, в яких оповідачі роблять мову чи мови – зокрема, їх вивчення та використання – темою своєї розповіді, дет. див. (Nekvapil, 2003).

їнського, тут представлені болгарський, російський, гагаузький, румунський, ромський, албанський та інші складники. На багатокомпонентну мовну ситуацію в місті впливає полідіалектність більшості згаданих ідіомів, їхній переселенський характер, динамічний у часовому й просторовому аспекті соціальний статус, зокрема, як офіційних / державних, відповідно, більш чи менш престижних, що мають або не мають наддіалектну / літературну форму, див. (Колесников, 2015).

Поява нових правописних норм, нове мовне законодавство і війна зумовили зміни у функціонуванні української мови в поліетнічному місті Ізмаїл. Перша і найважливіша зміна пов'язана зі збільшенням частки української мови в усіх сферах життя міста та, відповідно, в усіх стилях мови, порівняно з попереднім періодом. Це зумовлено щонайперше появою в місті біженців, так званих «внутрішньо переміщених осіб» (ВПО), нових переселенців (переважно українськомовних мешканців сіл і селищ – носіїв слобожанських, степових говірок південно-східного наріччя, східно- і середньополіських говірок північного наріччя, а також українськомовних громадян з тимчасово окупованих територій, зони бойових дій, інших небезпечних місць: Маріуполя, Херсона, Мелітополя, Ізюму, Миколаєва, Бахмуту тощо). Хоча водночас не можна не відзначити факт виїзду за кордон багатьох містян-українців, зокрема й українськомовних. Така міграція населення стала причиною зміни конфігурації мовного, українськомовного зокрема, простору міста.

Другим чинником динаміки функціонування державної мови є те, що довоєнні зміни мовної й освітньої політики України (Закон України «Про освіту» 2017 р., Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 2019 р.) починають реалізовуватися, виконуватися. Цьому сприяє як більш серйозне ставлення громадян до законів під час військової агресії, так і внутрішній імпульс мовців, що засвідчують їхні мовні біографії, пор.: *Зараз у нашому місті, яке завжди вважалось російськомовним, бачу, що більшість політиків зараз тільки на українській мові розмовляють, всі російські назви вулиць змінюються, тобто це все відбувається поступово. Органи місцевого самоврядування дуже плідно працюють над цим* (респондентка 1992 р.н.); *Я хочу спілкуватися, знати гарно рідну мову своєї Батьківщини, поштовхом стала війна, агресія Росії*

проти України стала поштовхом, стало якось прикро, що наша мова згине, зникне, що ми її не підтримуємо. Нас навчали російською – ми до цього звикли, звичай свої забуваємо, але так як наші хлопці зараз, батьки, сини, жінки захищають нашу батьківщину, захищають наших людей, нашу мову, все те, що нас робить українцями, то якось хочеться підтримати, зберегти те, що є, за що ми боремося (респондентка 1982 р. н.); *Моя сім'я зараз намагається переходити на українську мову, і це те, що в сім'ї підтримують* (респондентка 1992 р. н.).

Третім і найголовнішим чинником змін у функціонуванні української мови є спричинена агресією росії зміна оцінного ставлення до мов, а саме до російської та української мов як засобів спілкування в різних комунікативних ситуаціях, зокрема й міжетнічної комунікації. На питання анкети «Чи змінила війна Ваше ставлення до української мови? Як і чому?» отримали відповіді: *Кардинально змінила. Як казала Леся Українка: «Слово, чому ти не твердая криця, що серед бурі так ясно іскриться».* Мова – наш караючий меч. Я вважаю, ми маємо знати свою мову (респондентка 1977 р. н.); *Конкретно до української мови... Так, напевно, змінилось ставлення, тому що в нас з початком війни дуже багато змінилось. І ставлення до мови, і ми, напевно, дуже сильно-сильно змінилися. Звичайно, змінилось* (респондентка 1962 р. н.); *Поштовхом для мене, щоб я спілкувалася українською мовою у побутовому житті та в повсякденні, це коли почалась війна* (респондентка 1992 р.н.); *Мій старший син змінив мову спілкування. Він перейшов виключно на українську мову* (респондентка 1972 р.н.). У мовних біографіях ізмаїльців українська мова постає як «мова красива, мова приємна, мова милозвучна...», «*рідна, м'яка, мелодійна, солов'їна*», з погляду дискурсу воєнного часу – «*мова перемоги, мова миру, мова єднання, мова-зброя, мова-бронезилет нації*». Натомість російська мова оцінена більшістю респондентів як «*мова ворога*», «*мова окупанта*», «*мова агресора*», «*мова війни*» з причини відрази від неї, відчуття того, що вона чужа, із патріотичних міркувань. Знижується також її естетичне сприйняття мовцями (мова некрасива, груба), а також престижність (знати російську мову, володіти нею стає непрестижно).

Зауважимо, що українська мова отримала більшу реалізацію завдяки свідомій позиції бага-

тьох містян щодо переходу на спілкування українською мовою. Проміжним етапом у такому переході закономірно став суржик, який у відповідях на питання анкети отримує й позитивну оцінку, як-от: *Хай наш суржик, тільки не російська* (респондентка 1992 р.н.); *Я ставлюсь до суржику нормально, тому що, мабуть, сама ним розмовляю. Я не вважаю поганим, якщо людина не може сказати певне слово правильно* (респондентка 1977 р. н.); *Не завжди буває так, що раз – і відмовився від російської і почав гарно розмовляти українською, буває, що лунають такі слова, не якісна українська мова поки що, а деь який-то суржик і проходить* (респондентка 1982 р.н.).

Крім того, відбуваються процеси демократизації української розмовної мови, пов'язані з прийняттям власних діалектів як проявів загальнонародної мови. Зростає повага до носіїв місцевих говірок із сусідніх до міста сіл (Саф'яни, Матроска, Броска та ін.), приходить розуміння того, що місцеві діалекти і суржик – це не та саме. Пор.: *Я вважаю, що суржик – це взагалі звичайна неграмотність. Діалект – це інша справа. Діалект – це певні мовні особливості якоїсь місцевості, а суржик – це просто неграмотність* (респондентка 1972 р.н.).

У використанні літературного стандарту української мови в місті спостерігаємо подібні до всього українськомовного простору процеси, а саме – демократизацію, вбирання рис українських діалектів, насамперед з увагою до особливостей південно-західного наріччя, а також таких ознак, що не збігаються з російською нормою.

Останнє яскраво ілюструє мова ізмаїльських ЗМІ, де автори публікацій різною мірою використовуючи норми «Українського правопису» 2019 р., не до кінця засвоївши їх, обирають лише новий варіант норми (напр., форму родового відмінка *Ізмаїлу* за можливої варіантної *Ізмаїла*), пор., напр., рубрику «Обличчя *Ізмаїлу*» (<https://gorod24.info/>). Натомість тут хотілося б звернути увагу й на те, що, незважаючи на відштовхування від рис південно-східних діалектів, програма на ізмаїльському телебаченні, що виходить з 2022 р., продовжує мати назву з формою називного відмінка у функції кличного – «Доброго ранку, *Ізмаїл!*», а не «Доброго ранку, *Ізмаїле!*», як вимагає чинна грамати́ка. Подібне фіксуємо і в друкованих медіа, напр., на сторінці публіка «Вечірній *Ізмаїл*»

(<https://izmailvechernii.com.ua>) читаємо «На добраніч, *Ізмаїл!*», «Доброго ранку, *Ізмаїл!*».

У статтях в місцевих ЗМІ та пабліках (*Izmail.es*, БІ, БЯ, М24) простежуємо також тенденцію прояву зневаги до агресора шляхом написання з малої літери слів *росія*, *рф*, *путін* (*Izmail.es*, 23.04.2024, 24.04.2024, 27.04.2024; БІ, 29.04.2024; БЯ, 30.04.2024; М24, 15.04.2024), у коментарях до них ізмаїльців маємо широке вживання емоційних лексем на позначення ворога: *орки*, *русня*, *рашисти*, *московіти*, *мокша* тощо; використання нових відабrevіатурних утворень (*ерефія*), а також нових прийменниково-відмінкових форм (*на росії*). Разом з позитивно оцінюваним нами свідомим і відповідальним використанням української мови із шанобливим ставленням до неї, спостерігаємо й використання машинного (автоматичного, комп'ютерного) перекладу деякими авторами та переважно недостатньо відповідальне ставлення до якості текстів, їхньої грамотності. Зокрема, в місцевих ЗМІ часто фіксуємо конструкцію *згідно* без прийменника з, напр.: *згідно рішення виконкому, згідно затвердженого виконкомом переліку* (БІ, 25.04.2024), конструкцію *прийняти участь* замість *узяти участь* (М24, 16.04.2024) і под.

Фіксуємо й тенденцію медійної норми, яка суперечить тенденції відштовхування від російської мови та й питомій рисі української мови, яка для лайки майже не використовує назви статевих органів, статевого акту, уживати матюки-варваризми «*путін-х...ло*» і «*російський корабель, іди на х...й*».

Окрему увагу у функціонуванні української мови в місті Ізмаїл варто звернути на сферу вивісок і реклами. Тут спостерігаємо заміну латинської літери *z* (символ російської агресії) на українську *z* (*zefir* змінено на *zefir*, *zeitun* – на *zeitun*), або вилучення її (*z-оптика* змінено на просто *оптика*). Таке перейменування відбулося або за власним внутрішнім патріотичним імпульсом господаря бізнесу, або подекуди – під тиском відповідних державних органів.

Привертають увагу й помилки в назвах магазинів, зумовлені недостатнім знанням норм української мови в полілінгвальними мешканцями міста Ізмаїл. Зокрема, фонетичних норм, унаслідок нерозрізнення (о) та (а) («*Багатий врожай*» замість «*Багaтий врожай*»), нерозрізнення (и) та (і) («*Квітки*» замість «*Квiтки*»), словотвірних, використання суфікса -к- у значенні -ц- («*Свіже*

м'яско» замість «Свіже м'ясце»), суфікса -ул- у значенні українського суфікса -ох- («Чистюля» замість «Чистьоха»). В окремих назвах спостережено помилки, зумовлені впливом українських південнобессарабських говірок (уживання діалектної назви «Градина» замість літературної «Город»). До того ж маємо цікаві випадки, коли місцеві бізнесмени, бажаючи зекономити, задля дотримання норм мовного законодавства замінюють лише одну букву в назві, напр., переклеюючи е на і, в назві хліб «Суворовський хліб» (потім, коли селище Суворове перейменували в рамках деколонізації на Бессарабське, назву все ж замінили на «Бессарабський хліб»), вдаються до заклеювання літер, напр., у назві мережі магазинів «Апетит» одна літера *n* заклеєна зображенням дерева, скорочують назву, у колишній назві «Продукты» зняли останню літеру, залишивши назву «Продукт».

Динаміка норм української мови по-різному реалізована на рівнях мовної структури, в усній і писемній формах мови. На фонетичному рівні, як прояв відповідального ставлення до літературного стандарту, спостерігаємо увагу деяких мешканців до тих із них, які відрізняють українську вимову від російської (відсутність редукції *o* у ненаголошеній позиції, вимова *щ* як *ш* і *ч*, вимова твердого *ч* і м'якого *ц*, вимова українського фарингального *з*). Ізмаїльці намагаються вимовляти відповідні звуки згідно з нормами української літературної мови, іноді навіть долаючи особливості їхнього рідного діалектного українського мовлення.

Окремо варто відзначити зміни на лексичному рівні, спричинені численними доцільними й недоцільними запозиченнями, зокрема з англійської мови. Так, ізмаїльці, як й інші українці, *донатають на ЗСУ*, організують *хаби*, використовують *лайфхаки* та *чат-боти*, намагаються уникати *хейтингу*, *булінгу*, *мобінгу*, *босингу*, активно

використовують *смайли* та *емоджі*, роблять *селфі* тощо.

Чимало ізмаїльців дбають про очищення української мови від калькованої з російської мови лексики та фразеології, звертаючи увагу один одного в розмовах на питоми специфічні українські слова та звороти: не *вилка* (знаряддя для їди), а *виделка*; не *попередити хворобу*, а *запобігти хворобі*; не *зробити прививку*, а *зробити щеплення*; не *кружка*, а *кухоль*, *чашка*, *філіжанка*, не «*Не умнічай*», а «*Не мудруй*»; не «*З наступаючим святом!*», а «*З прийдешнім...*» тощо.

Мешканці міста намагаються вдосконалити знання української мови через безкоштовні курси української мови, зокрема через ті, на яких автор цієї статті п'ятий рік поспіль працює викладачем на волонтерських засадах в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті, див. (Делюсто, 2023).

Висновки. Отже, констатуємо суттєві позитивні зміни у функціонуванні української мови в місті Ізмаїл після початку військової агресії росії проти України: української мови стає більше, її дедалі частіше можна чути в місті в різних сферах спілкування; українське мовлення стає грамотнішим, мовці намагаються стежити за чистотою і правильністю свого українського мовлення; змінюється ставлення до української мови як до рідної (такою її починають уважати навіть представники інших етнічних груп: молдовани, гагаузи, болгари тощо), як до престижної, позитивної, змінюються її естетичні оцінки. Але ці зміни ще не сталі, це радше тенденції, які потрібно закріплювати, грамотно продовжуючи проведення українізації. Це сприятиме повноформатному удержавленню української мови в місті Ізмаїл, розширенню її використання як засобу міжетнічної комунікації в мультилінгвальному середовищі регіону.

Перспективи дослідження пов'язуємо з подальшим вивчення мовної ситуації в місті Ізмаїл.

Література

- Гриценко, П. Ю. (1984). Моделювання системи діалектної лексики / Відп. ред. І. Г. Матвіяс, Київ: Наукова думка, 1984, 228 с.
- Делюсто, М. С. (2023). Урахування рідного ідіому мешканців полілінгвального півдня Одещини в процесі навчання української мови. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, Том 2, № 50, С. 155–160. [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2023.2\(50\).155-160](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2023.2(50).155-160)

- Дроздовський, В. П. (1962). Українські говірки Бессарабського Примор'я (на матеріалі обстеження Саратовського, Татарбунарського та Білгород-Дністровського районів Одеської області): дис. ... кандтата філол. наук : 661 «Мови народів СРСР (українська мова)», Київ, 473 с.
- Заворотна, Т. П. (1967). Лексика українських наддунайських говірок: дис. ... кандидата філол. наук : 661 «Мови народів СРСР (українська мова)», Ужгород, 333 с.
- Колесников, А. О. (2016). Атлас українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю. Ізмаїл: ІРБІС, 168 с.
- Колесников, А. О. (2015). Морфологія українських південнобессарабських говірок: генеза і динаміка. Ізмаїл: «СМІЛ», 676 с.
- Колесников, А. (2020). Перспективи дослідження українськомовного простору півдня Одещини: об'єкти, прийоми, класифікації. *Наука і освіта українського Придніав'я: виміри, виклики, перспективи*: колективна монографія укр. та англ. мовами / За ред. Я. Кічука. Ізмаїл: РВВ ІДГУ-СМІЛ, С. 15-39.
- Колесников, А. (2019). Українська мова як засіб міжнародного спілкування в полімовному межиріччі Дністра і Дунаю: напрямки роботи лінгвістів. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*, Вип. 44, С. 23-31.
- Мовна ситуація (1994). Мовна ситуація в Придніавському краї Одеської області України: 1993-1994 рр. / упор. О. А. Колесников, Ізмаїл: Ізмаїльський педагогічний інститут, 68 с.
- Мукан, А. М. (1960). Українські наддунайські говірки. Фонетико-граматичні особливості : дис. ... кандидата філол. наук : 661 «Мови народів СРСР (українська мова)», Глухів, 291 с.
- СУГО (2011) – Словник українських говорів Одещини / гол. редактор О. І. Бондар. Одеса: ОНУ ім. Мечникова, 223 с.
- Nekvapil, J. (2003). Language biographies and the analysis of language situations: On the life of the German community in the Czech Republic. *International Journal of the Sociology of Language*, P. 63-83.
<https://doi.org/10.1515/ijsl.2003.038>

Умовні скорочення джерел

- БІ – “Бессарабія INFORM”. <https://bessarabiainform.com>
- БЯ – Бессарабія.UA <https://bessarabia.ua>
- Інформаційний портал ВД «Кур'єр» Izmail.es. <http://izmail.es>
- М24 – Місто 24. <http://gorod24.info/>

References

- Hrytsenko, P. Yu. (1984). Modeliuvannia systemy dialektnoi leksyky [Modeling the dialect vocabulary system] / Vidp. red. I. H. Matviias, Kyiv: Naukova dumka, 1984, 228 s.
- Deliusto, M. S. (2023). Urakhuvannia ridnoho idiomu meshkantsiv polilinhvalnoho pivdnia Odeshchyny v protsesi navchannia ukrainskoi movy [Taking into account the native idiom of the inhabitants of the polylingual south of Odesa in the process of learning the Ukrainian language]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Filolohiia*, Tom 2, № 50, S. 155-160. [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2023.2\(50\).155-160](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2023.2(50).155-160)
- Drozdovskiy, V. P. (1962). Ukrainski hovirky Bessarabskoho Prymoria (na materialy obstezhennia Saratskoho, Tatarbunarskoho ta Bilhorod-Dnistrovskoho raioniv Odeskoi oblasti) [Ukrainian dialects of the Bessarabian Primorye (on the material of the survey of the Saratsky, Tatarbunarsky and Bilhorod-Dnistrovsky districts of the Odesa region)]: dys. ... kandtata filol. nauk : 661 «Movy narodiv SRSR (ukrainska mova)», Kyiv, 473 p.
- Zavorotna, T. P. (1967). Leksyka ukrainskykh naddunaiskykh hovirok [Vocabulary of Ukrainian Transdanubian idioms]: dys. ... kandydata filol. nauk : 661 «Movy narodiv SRSR (ukrainska mova)», Uzhhorod, 333 p.
- Kolesnykov, A. O. (2016). Atlas ukrainskykh hovirok mezhyrichchia Dnistra i Dunaiu [Atlas of Ukrainian dialects between the Dniester and Danube rivers], Izmail: IRBIS, 168 s.
- Kolesnykov, A. O. (2015). Morfolohiia ukrainskykh pivdenobesarabskykh hovirok: heneza i dynamika. Izmail: «SMYL», 676 s.
- Kolesnykov, A. (2020). Perspektyvy doslidzhennia ukrainskomovnoho prostoru pivdnia Odeshchyny: obiekty, pryimy, klasyfikatsii [Prospects for the study of the Ukrainian-speaking area of southern Odesa: objects, techniques, classifications]. *Nauka i osvita ukrainskoho Prydunav'ia: vymiry, vyklyky, perspektyvy*: kolektyvna monohrafiia ukr. ta anhl. movamy / Za red. Ya. Kichuka. Izmail: RVV IDHU-SMYL, S. 15-39.
- Kolesnykov, A. (2019). Ukrainska mova yak zasib mizhnatsionalnoho spilkuvannia v polimovnomu mezhyrichchi Dnistra i Dunaiu: napriamky roboty lnhvistiv [The Ukrainian language as a means of international communication in the

- multilingual interriver of the Dniester and the Danube: directions of work of linguists). *Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu*, Vyp. 44, S. 23–31.
- Movna sytuatsiia (1994). *Movna sytuatsiia v Prydunaiskomu krai Odeskoi oblasti Ukrainy: 1993–1994 rr.* [The linguistic situation in the Danube region of the Odesa region of Ukraine: 1993–1994] / upor. O. A. Kolesnykov, Izmail: Izmailskyi pedahohichnyi instytut, 68 p.
- Mukan, A. M. (1960). *Ukrainski naddunaiski hovirky. Fonetyko-hramatychni osoblyvosti* [Ukrainian Transdanubian dialects. Phonetic and grammatical features]: dys. ... kandydata filol. nauk: 661 «Movy narodiv SRSR (ukrainska mova)», Hlukhiv, 291 sp
- SUHO (2011) – *Slovyk ukrainskykh hovoriv Odeschyny* [Dictionary of Ukrainian dialects of Odesa] / hol. redaktor O. I. Bondar. Odesa: ONU im. Mechnykova, 223 p.
- Nekvapil, J. (2003). Language biographies and the analysis of language situations: On the life of the German community in the Czech Republic. *International Journal of the Sociology of Language*, P. 63–83.
<https://doi.org/10.1515/ijsl.2003.038>

Abbreviations of Sources

BI – “Bessarabiia INFORM”. <https://bessarabiainform.com>
BIa – Bessarabiia.UA. <https://bessarabiia.ua>
Informatsiyni portal VD «Kur'ier» Izmail.es. <http://izmail.es>
M24 – Misto 24. <http://gorod24.info>

Марина Делюсто, кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови і літератури
e-mail: mdelyusto@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9162-4131>

Maryna Deliusto, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Ukrainian Language and
Literature Department
e-mail: mdelyusto@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9162-4131>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author(s) declare that they have no conflict of interest

УДК: 81'373.72'42

Структурно-семантичнi особливостi iдiом з колiрними компонентами в англomовному дiловому дискурсi

Наталiя Iщук* • Анна Осадчук • Iрина Сергушова

Донецький нацiональний унiверситет iменi Василя Стуса

* Автор-кореспондент, e-mail: ischuk.n@donnu.edu.ua

Надiйшла до редакцiї: 01.04.2024 • Схвалено до друку: 12.05.2024

Анотацiя

У статтi проаналiзовано структурно-семантичнi особливостi iдiом з колiрними компонентами, що вживаються в англomовному дiловому дискурсi. Виокремлено їхнi основнi ознаки. Визначено частотнiсть уживання фразеологiчних одиниць iз колiрним компонентом. З'ясовано, що найчисельнiшу групу становлять iдiоми з компонентами на позначення синього (17%), чорного (15%), червоного та бiлого (по 13%) кольорiв. Найменш уживаними виявилися iдiоми iз жовтим компонентом (їхня частка становить лише 2% вiд виявлених iдiом). Проаналiзовано синтаксичнi особливостi iдiом кольору. Спостережено, що в англomовному дiловому дискурсi домiнують субстантивнi (iменниковi) iдiоми (80%), а частка вербальних (дiєслiвних), прикметникових та прислiвникових iдiом є незначною.

Ключовi слова: колiрнi iдiоми, дiловий дискурс, семантичний аналiз, символiка кольору, структурний аналiз

UDC: 81'373.72'42

Structural and semantic features of colour idioms in English business discourse

Nataliia Ishchuk • Anna Osadchuk • Iryna Serhushova

Vasyl' Stus Donetsk National University

* Corresponding author, e-mail: ischuk.n@donnu.edu.ua

Received: 01.04.2024 • Accepted: 12.05.2024

Abstract

In recent years, the study of language has evolved to explore the intricate nuances that shape our communication. One fascinating aspect of language is the use of idioms, which enable speakers to convey emotions indirectly through metaphorical expression. Although idioms enrich language and enhance its expressiveness and vividness, they often cause difficulties for people learning English. Among the myriad of idioms, those related to colours stand out as vibrant and captivating elements of linguistic diversity. Colour is an objective quality of the material world, encoded by language signs into a diverse array of information. Colour schemes and their designations are universal elements of the larger colour symbolic system, composed of multiple subsystems each with their own function and structure. As carriers of information about the surrounding world, colour designations are meaningful topics for cognitive, psycholinguistic, linguistic, and cultural studies. Understanding the structural and semantic features of colour idioms is essential for unravelling the intricate threads that make up effective communication, especially in the context of business discourse. The **purpose** of this paper is to delve into the semantic and structural features of colour idioms used in English business discourse. General **methods** (analysis, synthesis, induction, deduction, classification), theoretical methods (system analysis), graphical, as well as methods of logical, system-structural analysis and connections, comparative and dialectical approaches have been used. **Results.** Colour symbolism, like any other, is based on the peculiarities of the human psyche, on various associations, which are based on everyday human experience, fed by mythological, religious and aesthetic views. Examining business idioms with the colour component we can say that the semantics of this component often differ from the semantics of the same colour name in free use. The meanings of different colours in business idioms were scrutinized. A detailed analysis was also carried out and a certain proportion of idioms was determined by structures and colours, and the corresponding diagrams were given. The study shows the prevalence of the blue colour (17%), followed by black (15%), red and white (13% each). The yellow colour appears to be less utilized, constituting only 2% of the analysed idioms. The analysis of the syntactic characteristics of colour idioms has shown the dominance of nominal idioms (80%), followed by verbal idioms (10%) with adjectival making up 6% and the adverbial being represented by 1 lexical unit (4%). The **originality** of this article lies in the study of the symbolism of colours in terms of their use in business phraseological units, and a detailed structural and semantic analysis of colour idioms used in business discourse. **Conclusion.** The study underscores the significance of colour idioms within the business vocabulary, emphasizing their relevance. Proficiency in these expressions not only enriches one's linguistic repertoire but also enhances communication skills. Business idioms are an important segment in the business vocabulary. Colour idioms occupy a large share in business phraseology, the study of which requires further research.

Keywords: colour idioms, business discourse, semantic analysis, colour symbolism, structural analysis

Introduction. In recent years, the study of language has evolved to explore the intricate nuances that shape our communication. One fascinating aspect of language is the use of idioms, which enable speakers to convey emotions indirectly through metaphorical expression. Although idioms enrich language and enhance its expressiveness and vividness, they often cause difficulties for people learning English. Among the myriad of idioms, those related to colours stand out as vibrant and captivating elements of linguistic diversity.

Colour is an objective quality of the material world, encoded by language signs into a diverse array of information. Colour schemes and their designations are universal elements of the larger colour symbolic system, composed of multiple subsystems each with their own function and structure. As carriers of information about the surrounding world, colour designations are meaningful topics for cognitive, psycholinguistic, linguistic, and cultural studies. Understanding the structural and semantic features of colour idioms is essential for unravelling the intricate threads that make up effective communication, especially in the context of business discourse.

Objective of the paper. The purpose of this paper is to delve into the semantic and structural features of colour idioms used in English business discourse.

Review of recent publications. The role, meaning and functions of colour have always attracted the attention of linguists, in particular, such researchers as B. Berlin and P. Kay, who conducted a thorough investigation of the introduction of colour names in languages and studied the etymology of colours; H. Cerrato (Cerrato, 2012), who scrutinized the meaning of colours in business context; T. Gibson and B. Conway (Gibson & Conway, 2017), who examined colour through the lens of its usefulness for cultures; A. Steinvall (Steinvall, 2007), who recognizes the importance of considering various factors when investigating the meaning of colour idioms and notes that there is a colour base that is universal; V. Waite (Waite, 2019), who studied the connection of colours and idiomatic expressions of colour with the perception of the human mind and their correct interpretation. Among Ukrainians researchers S. Hasanova (Hasanova, 2014) considered the problems of using complete idioms with colours in English and Ukrainian languages.

Despite the numerous linguistic studies, there is still a need to further investigate colour idioms used

in business discourse, which determines the relevance of the paper. The subject of the study is colour idioms used in English business discourse, with the object being their structural and semantic features. The material under study is represented by about 36 selected colour idioms from Oxford dictionary of modern idiomatic English and Collins Cobuild Dictionary of Phrasal Verbs.

Results of research. Colour represents a complex concept that requires the capability to establish connections between seemingly disparate entities. Many words denominating colour names in English initially were used to name something other than colour, with 'black' serving as a prominent illustration of this phenomenon. According to the Online Etymology Dictionary, the modern English name of this colour originated as a word containing a Proto-Indo-European root *bhleg- meaning "to shine, flash, burn," also "shining white" and forming words for bright colours (source also of Greek phlegein "to burn, scorch," Latin flagrare "to blaze, glow, burn") (OED).

To enhance comprehension of the true meaning of colour idioms, it is expedient to understand the meaning of colours used in them as well as the associations they evoke. According to the study conducted on the relationship between colours and emotions in the English language by a Swedish linguist A. Steinvall, English speakers uphold a preference system wherein they establish connections between colours and emotions (Steinvall, 2007).

Each language has its own colours associated with the history, culture, lifestyle and traditions of its people. In a study conducted in 2017, Professor of Cognitive Science at MIT T. Gibson and Investigator at the National Eye Institute's Sensation, Cognition, Action Unit, NIH B. Conway proposed that variations in colour categorization across languages stem from differences in the overall usefulness of colour for efficient communication within a culture (Gibson & Conway, 2017). At the same time, analysis of the lexical-semantic meanings of colour names shows that despite the differences in the symbolism of colour schemes, many colour criteria are similar in different cultures. This can be explained by the fact that languages reflect the same social experience, which is especially true for such colours as black, white and red, which, according to B. Berlin and P. Kay, are predictable by the number of colour terms the culture has. The authors claim that all cultures have terms for black/dark and white/bright and if a culture has

three colour terms, the third is red (Berlin & Kay, 1969).

Colour symbolism, like any other, is based on the peculiarities of the human psyche, on various associations, which are based on everyday human experience, fed by mythological, religious and aesthetic views. It is present in various spheres of life, such as religion, sports, national symbols. The diversity and significance of ordinary colour perception are remarkable. Colour finds wide application in business, advertising, scientific inquiry, and medical practice to communicate information about products or brands. Moreover, colour appears to evoke a spectrum of feelings and emotions, such as liking, disliking, enthusiasm, and melancholy.

In the realm of business discourse, colourful idioms play a pivotal role, injecting vitality and depth into communication. These expressions, often rooted in culture and tradition, serve as powerful tools for conveying complex ideas succinctly and engagingly. In professional settings colour idioms evoke imagery and emotion, facilitating clearer understanding and fostering rapport among colleagues and clients alike.

According to V. Waite, colour idioms extend their meanings beyond literal interpretation. Human perception of colours begins early in life, with individuals associating them with a range of emotions, sensations, and experiences. Owing to the capacity of human mind to retain colour associations throughout life, all characteristic ideas, emotions, and connotations are attributed to colours (Waite, 2019). In other words, the combination of colour elements with other constituents within idiomatic expressions often results in the loss of their original meaning thus forming a new one, which is preserved in language for a long time and serves as a repository for metaphoric reinterpretations of emotions and conditions.

As idioms represent indirect forms of naming, their connotative significance holds particular significance. Within the structure of connotation, two vital macro-components can be identified: objective evaluative (rational), pertinent to language users, reflecting an element of the associative verbal network, and emotional evaluative, indicating an emotional stance towards the denoted reality (Hasanova, 2014). Examining business idioms with the component "colour" shows that the semantics of this component often differ from the semantics of the same colour name in free use. A word that is part of a free

phrase (in this case – colour) is an independent lexical unit, while a word that is part of an idiom partially loses its former semantic properties.

The formation of colour idioms has its own logic: each colour has its own meaning and is used to characterize those events that fit this meaning. In each field, in each culture, the description of colours can be different.

Black/dark is a classic colour associated with power, status, mystery, luxury and elegance. This is a serious colour that is often used in various areas of life. In business, black also means status, strength, power, control, success, safety and stability, for example, in the black – profitable, producing positive earnings after accounting for all expenses; the new black – any colour or item that is extremely popular or fashionable at the moment. Sometimes this colour carries a negative connotation, hiding something important, meaning a depressive state or something illegal (Cerrato, 2012), e.g. dark horse – a person about whom little is known or who unexpectedly wins; black spot – a place, time, or part of a situation that it is particularly bad or likely to cause problems; black market – an illegal trade in goods or money; blackball someone – to vote against allowing someone to be a member of an organization or group. An interesting transformation of the meaning of "black" is observed in the idiom Black Friday, which symbolizes the situation when retailers, traditionally operating "in the red", finally moved "in the black" (Hromohlasova).

White is the colour that signifies cleanliness, calmness, sterility and safety. A direct association with an object of this colour is someone that does not pose a threat to life, admits defeat or shows their desire to stop fighting or arguing, e.g. to wave a white flag – to show that you accept defeat. In business discourse, "white" denotes mental labour in comparison with hard and "black" manual labour and idioms with this colour denote things related to the office, e.g. white-collar worker – a person who works in an office, doing work that needs mental rather than physical effort; white-collar crime – a nonviolent crime characterized by deceit to obtain or avoid losing money, or to gain a personal or business advantage. The latter idiom means that crime (often the one in which an office worker or someone in business illegally takes money from their employer or the people they deal with in their business) is committed by a person who works in an office or a similar place, usually by a professional person. The white colour can

also be associated with something expensive but unnecessary, unwanted by the owner, e.g. white elephant – something that is expensive, or that costs much money to keep in good condition, but that has no useful purpose and is no longer wanted. In the idiom white goods – large electrical goods for homes such as refrigerators, freezers, washer/dryer sets, etc. (Oz Vitez), which came from the white porcelain colour of early appliances, “white” means sterility, coldness and cleanliness (CI) associated with these goods, although they may be produced in other colours. “Black” and “white” when used together mean something that has been written or printed (in black ink on white paper) rather than said, e.g. in black and white – in writing or print.

Red usually indicates something dangerous that poses a risk to life. This colour attracts attention, calls to action, e.g. red herring – a fact, idea, or subject that takes people’s attention away from the central point being considered. Products that are on sale or on a good offer are often marked in red, e.g. red tag – a tag or other marker coloured red and used to categorize something for a special purpose. In addition to attracting attention, red plays the role of a majestic and respectful colour: the red carpet – special treatment that is given to an important person when they go somewhere. “Red” can indicate a complex process associated with delays and difficulties, for instance, in the red – loss-making; owing money or having a negative account (EIE); to get out of the red – to no longer have a debt owed to other people, corporations, banks, etc; red tape – official rules and bureaucratic paperwork that prevent things from being done quickly.

Blue signifies confidence, reassurance, reliability, loyalty. Mostly, this colour is used in administrative institutions, medicine. Sometimes blue represents a typical work uniform or clothing often used in industrial, physical or manual work (CCDPV, 2020), e.g. blue-collar worker – a person who does physical work rather than mental work, and who usually does not work in an office. “Blue” can be used to denote a person’s creative, innovative and unfettered concept or approach, for example, blue-sky thinking – ways of thinking about a subject or dealing with a problem that are new and original. This colour is often used in accounting, insurance companies, banking, and stock exchange meaning stability and profitability, for example: blue chips company – a company or investment that can be trusted and is not likely to fail; blue-sky laws – laws that prevent people

from trading shares on the stock market in a dishonest way (US). “Blue” can also mean leadership, superiority over others, e.g. blue ribbon – of outstanding excellence, the highest award or distinction. Sometimes, it symbolises modifying or removing, e.g. blue pencil – deletion, alteration, or censorship. This is due to the fact that editors once used a blue pencil for editing and warning authors about necessary changes in the text (OED). “Blue” can mean lack of seriousness, e.g. to blue money – to spend money with poor management or accountability. Blue is used to express a lot of effort that does not lead to the desired result or does not change the opinion or behaviour of another person, like in the idiom blue in the face – trying unsuccessfully to do something for a very long time (EIE).

Yellow means joy, optimism and friendliness, and is often used in the logos of various brands. However, “yellow” may be associated with contempt, for example, yellow-dog contract – an agreement between an employer and an employee in which the employee agrees not to join a union during the course of their employment. In this idiom, “yellow dog” came to be associated with something or someone considered despicable or contemptible, and such contracts were often seen as oppressive and unfair.

Pink is a rather warm colour, meaning femininity, innocence, love, tenderness, in business, this colour is regarded as offensive and discriminating, e.g. pink-collar worker – someone working in the care-oriented career field or in fields historically considered to be women’s work; pink slip – a notice of dismissal given to an employee. The latter term has links to the early years of the Ford Motor Company which practiced issuing either a white or pink piece of paper. A white slip of paper meant that the employee was wanted at work the next day, a pink slip meant that their services were no longer required.

Green is a symbol of nature, environmental friendliness, purity, renewal, for example, green marketing – the practice of developing and advertising products based on their real or perceived environmental sustainability. In some idioms, “green” symbolizes a lack of experience, e.g. greenhorn – a person who is new to or inexperienced at a particular activity. This colour is also associated with money, wealth, growth, stability, for example, Green Monday – the last Monday before Christmas when many shoppers rush to purchase last-minute holiday gifts and take advantage of deals. In this idiom “green” can be associated with dollars or online shopping which

is regarded as environmentally green. Sometimes, “green” means permission to start or continue something (such as a project) (MWD), e.g. give somebody the green light – give somebody permission to do something.

Grey symbolizes something unfinished, unclear or open to interpretation, e.g. grey area – an area or situation in which it is difficult to judge what is right and what is wrong; grey power – the political, financial, or social influence of elderly people; grey knight – a possible buyer of a company who takes advantage of problems between the company and another possible buyer in order to take control of the company. This concept originated from an Australian political group. The group was designed to represent the elderly vote, advocating issues dealing with aged care and a mature perspective on national policy; hence the name “grey power”. “Grey” means goods sold outside the authorized channel of the manufacturer, i.e. sold illegally for example, grey goods – products that are bought in a foreign country and sold more cheaply than in the manufacturer’s usual distribution system. “Grey” is also used in retailing denoting the early morning hours when shops opened, e.g. Gray Thursday – Thanksgiving holidays (from Thursday to Sunday) when big-box stores open early to maximize profits.

Gold is the colour of wealth, prestige, luxury, high quality. Often the colour signifies victory, generosity (Cerrato, 2012), e.g. golden opportunity – a

chance to do something that is likely to be successful and rewarding (CI); golden handshake – a large sum of money that a company gives to an employee when he or she leaves, as a reward for long service or good work; golden parachute – a large payment or other financial compensation guaranteed to a company executive if they should be dismissed as a result of a merger or takeover. Moreover, this colour has a negative connotation meaning something/someone that looks valuable but in fact, is worthless, e.g. gold-bricker – an individual who gets paid a wage or salary for work that isn’t done, despite the appearance of being industrious.

Brown is mostly positively perceived by men because it is not a feminine colour. “Brown” is also often associated with the colours of a paper bag, which is typically brown: brown-bag session – an informal training session or meeting to which attendees bring their own food; brown-bag lunch – food that you take to work with you to eat for your meal in the middle of the day. Shades of brown can also symbolize stability and preservation, as they are associated with materials that can stand the test of time: brown goods – small electrical goods, such as televisions, radios, phones, and computers (Oz Vitez).

We used the method of quantitative analysis to identify the frequency of colours used in English business idioms (Fig. 1).

As is seen from the chart, the lion’s share of colour idioms are expressions with blue (22%). The

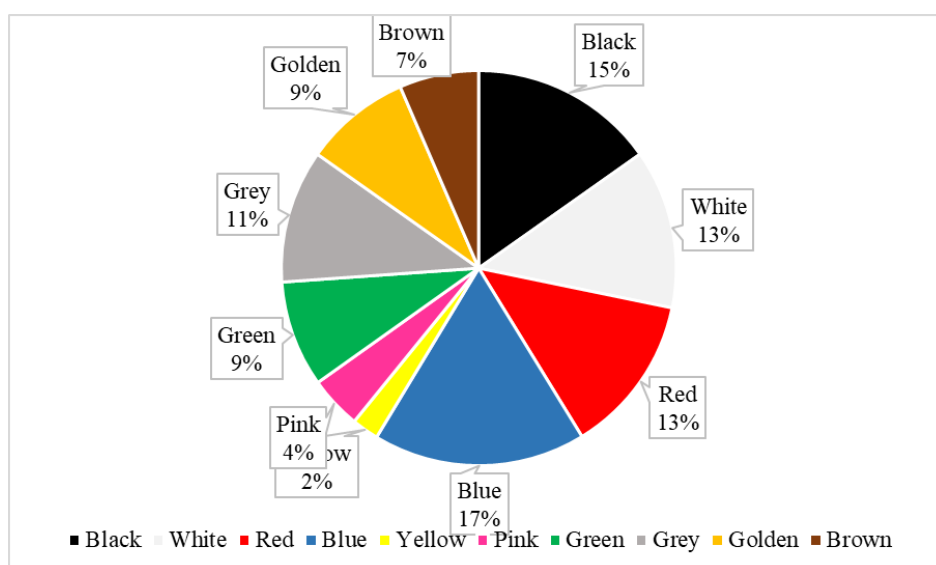

Fig. 1. Frequency of colour idioms used in English business discourse

share of red colour is 14%. White and black colours account for 13% each of the total number of colour idioms, with green constituting 11%. Idioms with grey and gold colour components make up 8% each, and pink – 5%. Idioms with brown and yellow colours make up the smallest share (3% each).

At the next stage, we conducted a thorough study of the grammatical structures of the idioms under consideration. According to P. Kvetko, idiomatic expressions can be divided into sentence and

phrasal idioms with the latter being further subdivided into verbal (semi-clause idioms) and non-verbal idioms. As the name suggests, non-verbal idioms have a syntagmatic structure without a verb. These include nominal, adjectival, or adverbial idioms (Kvetko, 2009). The structural-semantic (morphological) features of English-language business idioms are taken as a basis with further consideration of examples of their occurrence (table 1).

Table 1. Structural models of colour idioms used in business discourse

Type of idioms	Grammatical patterns	Examples	Number of occurrences
Nominal	Adj + N	Dark horse; white elephant; white goods; red herring; blue pencil; yellow-dog contract; pink slip; greenhorn; red carpet, etc.	37
Verbal	Verb + N / Pron	to blackball someone; to blue money	5
	Verb + Det + Adj + N	to wave a white flag	
	V + prep + N	to get out of the red	
	V + N / Pron + Det + Adj + N	to give somebody the green light	
Adjectival	Prep + Det + N	in the black; in the red	3
	Adj + Prep + Det + N	blue in the face	
Adverbial	Prep + Adj + conj + Adj	in black and white	1

The chart below shows the frequency of different types of colour idioms used in English business discourse (Fig. 2).

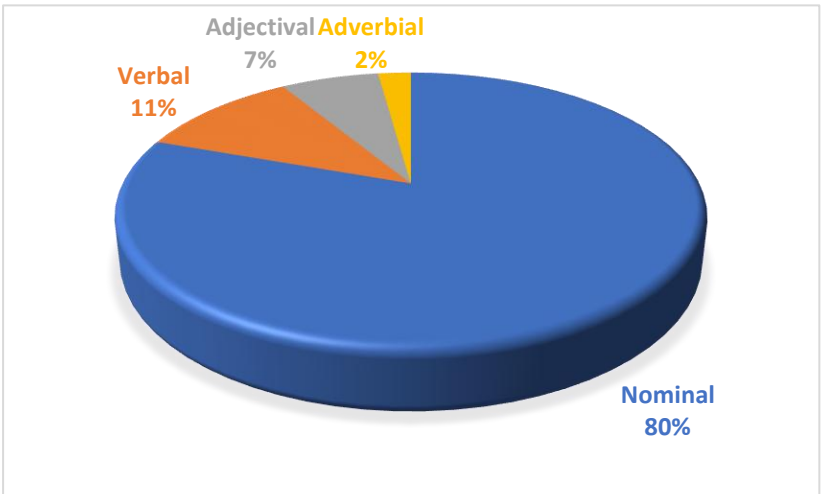

Fig. 2. Distribution of colour idioms used in English business discourse based on their syntactic features

The pie chart shows that nominal colour idioms used in business English dominate (80%). They are followed by verbal idioms (10%), adjectival (6%), and adverbial (4%).

Conclusion. In addition to the findings mentioned, the study underscores the significance of colour idioms within the business vocabulary, emphasizing their relevance. Proficiency in these expressions not only enriches one's linguistic repertoire but also enhances communication skills. The prevalence of colour idioms is evident in the data, with blue being the most frequently employed colour (17%), followed by black (15%), and red and white (13%). Conversely, the yellow colour appears to be less used,

constituting only 2% of the analysed idioms. The study shows that nominal idioms occupy the largest share of the vocabulary under analysis, constituting a substantial 80.4% of the overall distribution, with verbal idioms contributing 10.9% to the distribution. Adjectival idioms account for 6.5% and adverbial idioms constitute the smallest share, comprising a mere 2.2% of the overall classification.

Colour idioms being an important segment in business vocabulary, there is a scope for further profound exploration of extra-linguistic factors of their origin and methods of translating them into Ukrainian, which might be useful for linguistics and translation science.

References

- Berlin, B. & Kay, P. (1969). Basic colour terms: their universality and evolution. Berkeley: University of California Press, 207 p.
- CCDPV (2020) – Collins Cobuild Dictionary of Phrasal Verbs. HarperCollins Publishers, 2020. 592 p.
- Cerrato, H. (2012). The Meaning of Colors. Herman Cerrato Graphic Designer: New York, 2012. 31 p.
- CI – Colour idioms. <https://www.englishclub.com/vocabulary/idioms-colour.php>
- EIE – English Idioms and Expressions. <https://www.learn-english-today.com/idioms/idiom-categories/colours/colours1-black-blue.html>
- Gibson, T. & Conway, B. R. (2017). Languages don't all have the same number of terms for colors – scientists have a new theory why. *The Conversation*. September 18. <https://theconversation.com/languages-dont-all-have-the-same-number-of-terms-for-colors-scientists-have-a-new-theory-why-84117>
- Hasanova, S. (2014). Linguo-cultural aspect of interrelation of language and culture. *International Journal of English Linguistics*, 4(6), 160-166. <https://doi.org/10.5539/ijel.v4n6p160>
- Hromohlasova V. 24 colorful English idioms that will make your English brighter. <https://grade.ua/uk/blog/24-colourful-idioms>
- Kvetko, P. (2009). An Outline of English Phraseology. Trnava: Univerzita Sv. Cyrila a Metoda, 165 p.
- MWD – Merriam-Webster Dictionary. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/blue-pencil>
- ODCIE (1991) – Oxford Dictionary of Current Idiomatic English: in 2 vols. / ed. by A. P. Cowie, R. Mackin. Oxford: Oxford University Press, vol. II. Phrasal Verbs. 690 p.
- OED – Online Etymology Dictionary. <https://www.etymonline.com>
- Oz Vitez. Brown Goods vs. White Goods: A Definiton and Brief Explanation. <https://discover.hubpages.com/business/Brown-Goods-vs-White-Goods-A-Definiton-and-Brief-Explanation>
- Steinvall, A. (2007). Colors and Emotions in English. *Anthropology of Color: Interdisciplinary multilevel modeling*, pp. 347–362. <https://doi.org/10.1075/z.137.23ste>
- Waite, V. (2019). Human perception and interpretation of colour term idioms through their origins. *Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*. 2019. <https://doi.org/10.22190/JTESAP1902255W>

Автори

Наталія Ішук, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного
спрямування

e-mail: ischuk.n@donnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-4726-9432>

Анна Осадчук, студентка економічного факультету
<https://orcid.org/0009-0002-2954-7563>

e-mail: ania20041449@gmail.com

Ірина Сергушова, студентка економічного факультету

e-mail: irasergushova5@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-2427-3785>

Authors

Nataliia Ishchuk, Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Associate Professor at the
Department of Foreign Languages for Specific Purposes

e-mail: ischuk.n@donnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-4726-9432>

Anna Osadchuk, a student of the Faculty of Economics
e-mail: ania20041449@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-2954-7563>

Iryna Serhushova, a student of the Faculty of Economics

e-mail: irasergushova5@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-2427-3785>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту
інтересів

Conflict of Interests

The authors declare that they have no conflict of
interest

УДК 811.161.2'367.335

Приховані семантико-синтаксичні відношення в системі складносурядних речень сучасної української мови: лінгвістичний та лінгводидактичний аспекти

Олександр Межов

Волинський національний університет імені Лесі Українки м. Луцьк, Україна

Надійшла до редакції: 10.03.2024 • Схвалено до друку: 10.04.2024

Анотація

У статті здійснено комплексне дослідження прихованих семантико-синтаксичних відношень у системі складносурядних речень сучасної української мови; встановлено дериваційні зв'язки й синонімічні відношення між складносурядними та складнопідрядними конструкціями; запропоновано критерії виявлення прихованих змістових відношень на рівні складносурядного речення, що сприятиме належному декодуванню закладеної в ньому інформації з боку адресата та здійсненню синтаксичного аналізу на заняттях з української мови в закладах освіти.

Ключові слова: приховані семантико-синтаксичні відношення, складносурядні речення, складнопідрядні речення, сполучники, синонімічні відношення, дериваційні зв'язки, сучасна українська мова

UDC 811.161.2'367.335

Hidden semantic-syntactic relations in the system of compound sentences of the modern Ukrainian language: linguistic and linguo-didactic aspects

Oleksandr Mezhev

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

Received: 10.03.2024 • Accepted: 10.04.2024

Abstract

Various types of semantic-syntactic relations can be observed in the structure of compound sentences. Typically, in the presence of specialized formal-semantic means of explication, the process of their identification by the addressee occurs quickly and smoothly. However, if conjunctions are absent or have atypical manifestations, the semantic-syntactic relations between the predicative parts of a compound sentence are hidden. This complicates their establishment by the recipient, and therefore prevents him/her from adequately perceiving and understanding the communicated information. Consequently, systematic research of the specifics of hidden semantic-syntactic relations in different types of compound sentences is required. The purpose of this article is to conduct a comprehensive analysis of hidden semantic-syntactic relations at the level of compound sentences in the modern Ukrainian language in linguistic and linguo-didactic aspects. The achievement of the goal was facilitated by the application of linguistic methods such as descriptive, structural, transformational, componential analysis, and contextual-semantic analysis. The research is based on the material of sentence constructions selected from the texts of the artistic style of the modern Ukrainian language. Results. In the system of compound sentences, hidden semantic-syntactic relations primarily represent causal and conditional sentences with an asemantic conjunction «*i*», which is a purely formal marker of coordinate connection. Hidden semantic-syntactic relations are also characteristic of compound adjoining constructions with conjunctions «*i*», «*a*», «*але*». Their establishment by the recipient is facilitated by the lexical content, the arrangement of the predicative parts, syntactic parallelism, the correlation of the forms of predicate verbs, and the intonation of the utterance. Observations of compound sentences in fictional texts indicate that the conjunction «*i*» is not always a marker of actually coordinative relations, «*a*» – of comparative, and «*але*» – of adversative relations. Although each of them undoubtedly specializes in expressing its own relation, through appropriate transposition into secondary semantic spheres, partially losing their semantic significance, they become indicators of adjoining semantic-syntactic relations, which acquire a hidden character in the structure of a compound sentence. Originality. The hidden content relations in various structural-semantic types of compound sentences are characterized. The derivational and synonymous relations between compound and complex subordinate constructions are established. Criteria for identifying hidden semantic-syntactic relations at the level of compound sentences are offered. This will contribute to the proper decoding of the information contained in it by the addressee and the implementation of high-quality syntactic analysis in Ukrainian language classes in educational institutions. Conclusion. Hidden semantic-syntactic relations in compound sentences can hinder effective verbal communication between the addresser and the addressee. This requires the participants of the communicative process to have thorough linguistic knowledge of structural-semantic specificity, syntactic synonymy, derivational connections, intonation, punctuation, stylistic use, and expressive possibilities of compound sentences. Sufficient linguistic-communicative competencies will enable the recipient to establish these relations and adequately perceive the communicated content, while education seekers will be able to properly analyze expressions at the syntactic level. Research on hidden content relations in complex subordinate and conjunctionless constructions is considered promising.

Keywords: hidden semantic-syntactic relations, compound sentences, complex subordinate sentences, conjunctions, synonymous relations, derivative connections, modern Ukrainian language

Постановка проблеми. Утверджений в українському мовознавстві багатоаспектний підхід до аналізу синтаксичних одиниць уможливив кваліфікацію складного речення у формально-синтаксичному, семантико-синтаксичному й комунікативному вимірі як «об'єднання предикативних одиниць на основі відповідного синтаксичного зв'язку й семантико-синтаксичного відношення, яке побудоване за певною структурною схемою і функціонує як єдине комунікативне ціле» (Вихованець, 1993, с. 288). Отож фундаментальними поняттями синтаксису складного речення є синтаксичні зв'язки та семантико-синтаксичні відношення, яким властиве паралельне функціонування й різноспрямованість. Сурядний синтаксичний зв'язок формує складносурядні речення в сполучникових та безсполучникових варіантах. У структурі цих речень простежуємо різні типи семантико-синтаксичних відношень: єднально-перелічувальні, зіставно-протиставні, розділові, градаційні, приєднувальні тощо. Зазвичай за наявності спеціалізованих формально-семантичних засобів експлікації, процес їх ідентифікації адресатом відбувається швидко й безперешкодно. Якщо ж сполучники відсутні або мають нетипові вияви, семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами складносурядного речення «завуальовані, мають прихований характер, що утруднює їх встановлення реципієнтом, а отже, перешкоджає йому адекватно сприймати й розуміти повідомлювану інформацію» (Межов, Костусяк & Здіховська, 2023, с. 4). Крім того, студентам ЗВО та учням ЗЗСО нелегко виконати синтаксичний аналіз таких одиниць. З огляду на це потребує окремого вивчення проблема функціонування та встановлення типів складносурядних конструкцій із прихованими змістовими відношеннями, що також допоможе здобувачам освіти краще засвоїти відповідні теми курсу «Синтаксис української мови».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвоукраїністиці кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя маємо чимало праць, у яких висвітлено типологію й засоби репрезентації семантико-синтаксичних відношень на рівні складного речення загалом (І. Вихованець (Вихованець, 1993; Вихованець, 1992), К. Шульжук (Шульжук, 2010), Т. Масицька (Масицька, 2016), С. Гузенко (Гузенко, 2019)), а також складнопідрядного

(Р. Христіанінова (Христіанінова, 2012)), складносурядного (Н. Рула (Рула, 2019)), безсполучникового (Р. Христіанінова (Христіанінова, 2014)) зокрема. Активний розвиток нових лінгвістичних парадигм уможливив вивчення синтаксичних одиниць не лише в структурно-семантичному аспекті, а й функційно-когнітивному, комунікативно-прагматичному, лінгводидактичному та ін. Із цього погляду набуває особливої актуальності системне дослідження специфіки прихованих семантико-синтаксичних відношень у різних типах складних речень. З поняттям «приховані семантичні відношення» І. Вихованець пов'язував граматичний опис семантичної осі темпоральності (Вихованець, Городенська, & Русанівський, 1983, с. 63–66), функційно-семантичних параметрів неелементарних простих речень (Вихованець, 1992); К. Городенська – дериваційних процесів у синтаксисі (Городенська, 1991), сполучникових засобів зв'язку в простих та складних реченнях (Городенська, 2010), О. Межов – семантичних і морфологічних варіантів синтаксем (Межов, 2012; Межов, Костусяк & Здіховська, 2023). Проте на рівні складносурядного речення це питання ще недостатньо висвітлене як у власне лінгвістичному, так і в лінгводидактичному аспекті.

Мета і завдання статті. Мета статті – здійснити комплексний аналіз прихованих семантико-синтаксичних відношень у системі складносурядних речень сучасної української мови. Досягнення мети можливе шляхом реалізації таких основних завдань: 1) схарактеризувати приховані змістові відношення в різних структурно-семантичних типах складносурядних речень; 2) установити дериваційні й синонімічні зв'язки між складносурядними та складнопідрядними конструкціями методом трансформацій; 3) запропонувати критерії виявлення прихованих семантико-синтаксичних відношень на рівні складносурядного речення, що сприятиме належному декодуванню закладеної в ньому інформації з боку адресата та здійсненню якісного синтаксичного аналізу на заняттях з української мови в ЗВО і ЗЗСО. Дослідження ґрунтується на матеріалі реченневих конструкцій, дібраних із текстів художнього стилю сучасної української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Приховані семантико-синтаксичні відношення можна простежити на рівні всіх структурно-семантичних типів складного речення (складносу-

рядного, складнопідрядного, безсполучникового). У системі складносурядних структур такі відношення репрезентують передовсім причиново-наслідкові речення з асемантичним сполучником *і* (й), який є суто формальним маркером сурядного зв'язку. У таких реченнях, на думку К. Городенської, «порушено узвичаєну для інших груп сурядних сполучників кореляцію між їхньою формально-синтаксичною та семантико-синтаксичною функціями» (Городенська, 2010, с. 55). Змістові відношення між предикативними частинами допомагає встановити їхнє лексичне наповнення, інтонаційне оформлення вислову, співвіднесеність (дери-ваційні зв'язки) зі складно-підрядними реченнями причини або наслідку, пор.: *Пообіцяв бути інакшим – і вибрали* (Ліна Костенко) ← *Вибрали, позаяк пообіцяв бути інакшим; Вони вже негодні були йти, і їх друзі тримали попід руки, апатично і байдуже допомагаючи пройти останній пруг землі...* (Іван Багряний) ← *Друзі тримали їх попід руки, апатично і байдуже допомагаючи пройти останній пруг землі, адже вони вже негодні були йти; Він мав погану пам'ять на дати, і Софія завжди нагадувала йому про дні народження та маленькі ювілеї їхнього родинного життя* (Василь Шкляр) ← *Софія завжди нагадувала йому про дні народження та маленькі ювілеї їхнього родинного життя, бо він мав погану пам'ять на дати.*

За трансформації складносурядних речень у складнопідрядні причинові змінюється порядок розташування предикативних частин, а в наслідковій – залишається сталим, пор.: *Нагостили Велети велетенські леза – і упала леготом в зрубів береза* (Марія Влад) ← *Нагостили Велети велетенські леза, так що упала леготом в зрубів береза; Спав я без одягу, і ось тут вона нарешті розгледіла все* (Сергій Жадан) ← *Спав я без одягу, так що вона нарешті розгледіла все; Батько один, і діти не вибирають батьків* (Михайло Томчаний) ← *Батько один, так що діти не вибирають батьків; Марійко, ти ще молода, і все ще владнається!* (Жанна Куява) ← *Марійко, ти ще молода, так що все ще владнається!*

За аналогією приховані двобічні умовно-наслідкові відношення складносурядних речень з асемантичним сполучником *і* (й) знаходять свій формальний вияв у синонімічних складнопідрядних конструкціях умови шляхом уведення сполучників *якщо* (якщо... то), *як* (як... то). Їхні дери-

ваційні зв'язки віддзеркалюють такі трансформаційні перетворення: *Ступиш кілька кроків – і слід миттю викаже тебе* (Володимир Малик) ← *Якщо ступиш кілька кроків, то слід миттю викаже тебе; Вистачає придивитися до пейзажів – і все стає очевидним* (Юрій Андрухович) ← *Якщо придивитися до пейзажів, все стає очевидним; Листок на листок – і вже оберемок* (Дмитро Онкович) ← *Якщо листок класти на листок, то вже буде оберемок; Зустрів тебе, моя любове, – й настала вічна мить з початком, тільки без кінця* (Іван Вихованець) ← *Як зустрів тебе, моя любове, настала вічна мить з початком, тільки без кінця.*

В усіх вище поданих прикладах можемо сполучник *якщо* замінити на *коли*, адже нерідко на такі змістові відношення накладаються темпоральні, які залежно від лексичного наповнення предикативних частин виявляються то слабкіше, то сильніше. Наприклад, у сурядній конструкції *Виростеш – і віддадуть* (Володимир Лис) базовою є темпоральна семантика, зумовлена наявністю дієслівного предиката з часовою семою *виростеш*, на яку нашаровується відтінок умови, пор.: *Коли виростеш, віддадуть* (*Як виростеш, то віддадуть*). У реченні *А ти вийшла – і сталося чудо* *якесь...* (Олександр Олесь) простежуємо темпорально-наслідкові відношення, увиразнені дієсловом *сталося*, пор.: *А коли ти вийшла, сталося чудо* *якесь*. За відсутності розділових знаків (тире або коми) через спільний для обох частин часовий детермінант такі змістові відношення майже непомітні: *Наприкінці лютого спали морози і ліс терпко запах весною* (Василь Шкляр). Проте саме завдяки йому, а також лексико-граматичним маркерам *спали морози і запах весною* реципієнтові вдається декодувати приховані не лише причиново-наслідкові відношення, а й темпорально-наслідкові (часової послідовності).

Крім прихованих відношень реальної умови, можливі відношення ірреальної умови завдяки введенню частки *б* (*би*), напр.: *...мені б вільний час – і я б так змогла, якби постаралась* (Галина Вдовиченко). Перша частина таких складносурядних структур трансформується в підрядну частину умови зі сполучником *коли б*, який увиразнює умовно-темпоральну семантику, пор.: *...мені б вільний час – і я б так змогла, якби постаралась* ← *Коли б мені вільний час, я б так змогла, якби постаралась*. Уведення замість *коли б* сполучника *якби* зневиразнює часове значення. Лише

лексичне наповнення першої предикативної частини сприяє ідентифікації його реципієнтом. У деяких випадках (наприклад, уживання імперативів) дериваційні процеси супроводжуються зміною особових форм дієслів за реченневою трансформації, пор.: *Лише не зраджуй себе, тримайся, тримайся висхідного потоку, і тобі вдасться неможливе* (Галина Вдовиченко) ← *Лише якщо не зрадиш себе, триматимешся висхідного потоку, тобі вдасться неможливе*. Зрідка трапляються паратактичні структури з ледве помітними допустовими семантичними відношеннями між формально сурядними частинами, пор.: *Помер Михайло од горілки, і сорока йому не виповнилося* (Жанна Куява) ← *Помер Михайло од горілки, хоч і сорока йому не виповнилося*.

Під час вивчення синтаксису складного речення в ЗВО і ЗЗСО варто звернути особливу увагу на нетипові складносурядні речення з причиново-наслідковими або умовно-наслідковими відношеннями. Вони, як слушно зауважував І. Вихованець, не випливають зі значення єднального сполучника, а створюються семантикою сурядних частин (Вихованець, Городенська & Русанівський, 1983, с. 83). Щоб їх виявити, здобувачі освіти повинні усвідомити, що не сполучник *і*, а лексичне наповнення компонентів, порядок розташування предикативних частин, ви́до-часові значення дієслів, в усному мовленні інтонація формують таку семантику, а також навчитися перетворювати складносурядні речення на синонімічні складнопідрядні. Спостережливість та мовне чуття здобувачів освіти розвиватиме розгляд нетипових складносурядних речень поряд із звичайними (що містять єднально-перелічувальні відношення між частинами), а також їхній порівняльний синтаксичний аналіз. Як бачимо з прикладів трансформацій, усі наведені вище складносурядні речення є синтаксичними синонімами, дериватами відповідних складнопідрядних речень, у яких ці семантико-синтаксичні відношення хоч й однобічні, проте набагато виразніші через наявність причинових сполучників підрядності *бо, адже, позаяк*, умовно-часових *якщо, як, коли*, наслідкового *так що*, допустового *хоч*.

Уживання в складносурядних реченнях темпоральних маркерів штибу *від того, тому* і под. сприяє увиразненню каузальних відношень: *Інший Лукаш слухав голос кохання, і від того народжувалась нова історія* (Дара Корній); *...місто наповнюється дrevньою атмосферою, і від того ти*

почуваєшся середньовічним художником (Надія Гуменюк); *Я передаю тобі інструмент, і тому ти ненароком торкаєшся своїми пальцями моєї руки* (Надійка Гербіш); *Бо жінка нещасна, і від того й чоловік коло неї таким стає* (Жанна Куява); *Іванна ступила до училища в сусідський обласний центр, і тому щосуботи приїжджала додому на вихідні* (Жанна Куява), що нерідко підсилюються модально-видільною часткою саме: *Корінний киянин завжди має в записнику заповітний телефончик впливового однокашника – і саме тому не особливо тримається за свою теперішню роботу* (Брати Капранови).

Цікавим явищем розмовного стилю є складносурядні речення з приєднувальними змістовими відношеннями й відповідними сполучниками (звідси вони потрапляють і в художню літературу), які на відміну від єднальних набагато експресивніші і виконують не тільки формально-семантичну функцію, а й текстотвірну. Приєднувальні сполучники семантично пов'язують дві предикативні частини, «друга з яких, маючи фіксовану позицію в структурі складносурядного речення, доповнює, уточнює думку, виражену в першій предикативній частині...» (Городенська, 2010, с. 66), а нерідко й посилює її. Серед сурядних сполучників найчіткіше приєднувальну функцію (іноді з відтінком градаційності) передають складені сполучники *та й, і до того ж, і також (і теж)*, напр.: *Навіть зараз його ніхто не зустрів і не провів до кімнати, та й вхідні двері незамкнені* (Наталя Гурницька); *Божевілля якесь: не зовсім вдало зроблена операція, та й реабілітаційний період невірно проведений...* (Дара Корній); *На дворі вже починало сутеніти, і до того ж бралося на дощ* (Любов Бережна); *Вітри наскрізь продували хатину, і до того ж дощі раз у раз обмивали її стіни* (Любов Бережна); *Софійка була молода, жакхливо молода, і до того ж вона видалась йому просто нестерпно чарівною* (Микола Каленик). У реченні *Я теж йому щось говорила, і теж, певно, щось трагічне* (Ліна Костенко) одночасне вживання прислівника й однозвучного з ним вторинного сполучника увиразнює приєднувальну семантику.

Прихований характер таких семантико-синтаксичних відношень притаманний не всім сурядним структурам, а лише конструкціям з асемантичними сполучниками, які можна випустити без суттєвих змін у структурно-змістовій організації висловлення. Найуживаніший серед них

сполучник *і* (*й*), що не формує єднально-перелічувальні паратактичні конструкції, а приєднує одне або кілька додаткових повідомлень до відносно самостійного змісту першої предикативної частини залежно від комунікативної інтенції мовця й мовленнєвої ситуації. На перший погляд, факт приєднання не завжди помітний, тому такі структури нерідко сплутують з єднальними. Лише вдумливий реципієнт із тонким мовним чуттям розрізнить їх у писемному тексті, а в усному мовленні цьому сприятиме правильне інтонування приєднувальних висловлень із фразовим наголосом на останній частині і прискореним темпом її вимовляння. Крім того, на приєднувальну функцію другої предикативної частини, тісний її синтаксичний зв'язок з першою вказують повторювані лексеми: **Вовки** перевелись, **і** навіть саме слово "**вовк**" вважалося вже наче дідовою лайкою: «га, **вовк** би тебе з'їв» (Іван Багряний); особові займенники, що виступають замість іменників: *А тоді зметикував за пару злотих намовити якогось **селянина** з ярмарку зіграти роль свого батька, **і** з ним заявився до директора* (Брати Капранови); *Я говорив зі своїм грецьким **другом**, **і** він пообіцяв взятися за цю справу* (Брати Капранови); *Напевне, сонць у Всесвіті багато, он скільки **зір**, **і** їм числа нема* (Олесь Лупій); прислівники, які підсилюють констатацію раніше повідомлюваного факту: *Калязін говорив щиро, **і** тут я цілком із ним погоджувався* (Андрій Кокотюха); *Вона стояла останньою у лаві на фізкультурі, **і** так само, здавалося, у житті* (Брати Капранови); спільні часові детермінанти: *Бо **за рік** мертва рука ожила і про милицю забув, **і** навіть головні болі припинилися* (Надія Гуменюк).

Важливими маркерами приєднувальних відношень (поряд із займенниками та повторами слів) виступають прислівники із семою динамічності, раптовості: *Дівчина стала смикати за нього, **і** враз її погляд упав на блискучу срібну нитку* (Дара Корній); *За вікном потяга починає сипати **сніг**, **і** раптом уява розцяцьковує кожну **сніжинку**, даруючи їй ім'я та історію* (Надійка Гербіш); *Ти приходиш, сідаєш навпроти мене, **і** раптом в колонках обривається гидотний шансон ...* (Надійка Гербіш). Обмежувально-видільні частки, унаслідок синтаксичної транспозиції, формуючи складені сполучники приєднувального типу, вияскравлюють відповідні семантико-синтаксичні відношення між предикативними час-

тинами складносурядного речення: *...чужі чоловіки у снах маритимуть його циганочкою, **і** тільки він матиме щастя торкатися її тіла, цілувати, пестити...* (Дара Корній); *Жінка в уніформі емоційно ніяк не реагує на заяву, **і** навіть на її обличчі не здригається жоден м'яз* (Наталка Доляк); *Нічого, він зараз добереться до неї, **і** тільки хай вона спробує ще раз обдурити* (Надія Гуменюк). У приєднувальне речення *Мені стає жаль його, **і** все-таки він єдиний у цьому світі, хто любить мене таким, яким я є* (Надія Гуменюк) аналітичний сполучник вносить протиставно-допустовий відтінок (можемо замінити на *проте, однак*).

Чітко вказують на приєднувальний характер змістових відношень між сурядними частинами і складені сполучники з першим компонентом **а**, напр.: *На хвилину раптом стихли голоси, **а** також спинилися тіні* (Любов Бережна); *Колись отут були луги, **а** ще й буяли трави навкруги* (Любов Бережна). Приховані приєднувальні відношення можуть бути граматично оформлені транспонованими асемантичними сполучниками *а*, *але*, омонімічними до відповідних зіставно-протиставних семантичних сполучників. На відміну від останніх, приєднувальні сполучники чітко не виражають зіставлення чи протиставлення, а лише доповнюють зміст першої (базової) сурядної частини з незначним нашаруванням зіставно-протиставних відтінків, транспонованих від однозвучних з ними семантичних сполучників, напр.: *Мариністи завше були нудними, **а** їх музеї русифікованими* (Ірена Карпа); *Відриваю їх від важливої державної роботи, **а** вони змушені ще й свій дорогоцінний час витратити на дурні балачки зі мною...* (Юрій Винничук); *Знову зирнув він на ту самотню зірку в небі, **а** вуста його склалися гірко* (Валерій Шевчук). Як бачимо, приєднувальна функція сполучника *а* має вияв лише в певних контекстах. Засобами приєднувального зв'язку предикативних частин наведених складносурядних речень виступають також займенникові слова.

Сила мовної експресії значно зростає, якщо мовець (автор) надає приєднувальній частині відтінків порівняльної (чи зіставної) модальності й відповідного інтонування, напр.: *Лице її закам'яніло, **а** очі погасли* (Валерій Шевчук); *Його мама працювала вчителькою, **а** тато шабашив десь у Росії* (Сергій Жадан); *Лиш вона лізла догори, **а** він – вниз* (Тарас Прохасько); *Коротше, я тобі сказав, **а** ти вже дивись* (Сергій Жадан); *Вони чо-*

мусь нi разу не говорили з ним про минуле, **а** вiн нiколи не додумався хоч про щось запитати (Тарас Прохасько); Мене заякорило небо, **а** може, небо я заякорив? (Павло Мовчан). Уживання сполучника *й* замість *а* завуальовує ці відтінкові значення, пор.: Я шукаю вас посеред людства, **й** ви, бува, шукаєте мене (Ніна Горик).

Як вiдомо, у типових виявах семантичний сполучник *а* виражає зiставнi вiдношення. Лише в певних контекстних умовах вiн може набувати протиставної семантики, заступаючи власне-протиставнi сполучники: *Лiта нiколи не повертаються до людини, а людина завжди повертається до своїх лiт...* (Михайло Стельмах). У сполучника *а*, на думку К. Городенської, ступiнь категоричностi протиставлення сурядних частин найнижчий (Городенська, 2010, с. 61–62). Отож за наявностi сполучника *а* адекватно iдентифікувати приховані протиставнi вiдношення адресат може шляхом заміни його на типові протиставнi сполучники *але, проте, зате, однак*. Цей прийом потрiбно обов'язково застосовувати на заняттях iз синтаксису української мови. Крім того, ураховувати, що зiставнi та протиставнi вiдношення розрізняють за неконтрастним / контрастним характером значень поєднаних предикативних частин складносурядного речення, їх лексичним наповненням, iнтонуванням (Городенська, 2010, с. 61). Якщо перші передають «стосунок між двома ситуаціями, які співiснують i зiставляються за вiдповiдною неконтрастною ознакою» (Вихованець, 1993, с. 308), а також «паралельний, незалежний один вiд одного перебiг дiй або процесiв чи паралельне перебування двох суб'єктiв в якихось станах» (Городенська, 2010, с. 58), то другі – контрастні значення, тобто протилежність, невідповiдність, несумісність подiй явищ, неможливість їх паралельного чи одночасного iснування тощо.

За транспозиції в приєднувальну сферу протиставнi сполучники, поєднуючись iз пiдсилювальними частками, формують сполучнi комплекси: *Пахло чимось напiврозкладеним, але й коньяком пахло* (Юрiй Андрухович); *Страху вже не було, але й перевтілення зникло, залишивши замість грошей пригоршню старовинних золотих монет...* (Степан Процюк); *За хвальнi пісні ви платили, але й згiбали вiд ясновельможних жменями* (Роман Іваничук); *Червоне в тiй iмлі густо малиновiло, але й це тривало недовго* (Валерій Шевчук); *І якби вони розказували тодi мені все*

те, але ж вони теж мало що пам'ятали, крім кількох фраз (Тарас Прохасько).

Темпоральні детермінанти iз семою часової послiдовностi засвiдчують наявність приєднувальних вiдношень між сурядними частинами: **Спочатку** лунає сурма, **а потiм** дзвiнкий хлоп'ячий голос бадьоро кричить... (Ірен Роздобудько); *Так поводитися лише в перші дні, а потiм* усе довкола закрутилося, як ярмаркова карусель навпроти церкви (Наталя Гурницька); **Завтра** я виїжджаю до вас, **а потiм** – тільки ми з тобою, будемо вчитися кататися на лижах (Олена Печорна); **Мить** панувала тиша, **а потiм** один край полиці обiрвався... (Наталя Гурницька), а паузи (на письмі – крапки) їх виyскравлюють: *І вiдразу ж дiзнаєшся – забагато ти набрав у вiдро води, чи в сам раз... а потiм* вони починають пускати носом бульки... пiд водою (Любко Дереш). Прийом парцеляції експресивізує приєднувальний характер авторського художнього мовлення: *Тодi приїхали ще вчитель есперанто i власник гектографа. Але на прогулянку мiстом попросився тільки iнструктор* (Тарас Прохасько); *Франц нiколи нiкому такого не оповiдав. Але я знаю, що найкраще їм було тодi, коли Анна завагітнiла* (Тарас Прохасько); *Подорож вiдкладалася три роки. Але Себастьян нічого не боявся – у нього знову була справжня жiнка* (Тарас Прохасько).

У реченнях зi сполучником *але* можемо виявити супровiдне допустове значення, а отже й протиставно-допустові вiдношення між предикативними частинами, шляхом вiдповiдних трансформацій складносурядних конструкцій у складнопiрядні, пор.: *Особливої потреби в цьому не було, але Анна хотiла ожити якнайбільше слів* (Тарас Прохасько) ← *Хоч особливої потреби в цьому не було, але Анна хотiла ожити якнайбільше слів*; *У неї було багато залицяльникiв, але вона всiм вiдмовляла, чекаючи на свого юнака* (Степан Процюк) ← *Хоч у неї було багато залицяльникiв, але вона всiм вiдмовляла, чекаючи на свого юнака*; *Світло вже вимкнулося, але вони говорили-говорили* (Степан Процюк) ← *Хоч світло вже вимкнулося, але вони говорили-говорили*; *Євка мала якусь думку з цього приводу, але Дані завше бракло уваги дослухати її до кінця* (Ірена Карпа) ← *Хоч Євка мала якусь думку з цього приводу, але Дані завше бракло уваги дослухати її до кінця*.

Особливої уваги з боку реципієнта потребують паратактичні конструкції з прихованими вiд-

ношеннями, які формально схожі до протиставних речень, проте в змістовому плані асемантичний сполучник *а* репрезентує не протиставлення, а якесь неочікуване відхилення від правила, напр.: *Ключ має бути до шифру, а тут зашифрована записка веде до ключа!* (Олесь Ільченко). Частіше в розмовному та художньому мовленні вживані складносурядні речення з асемантичним сполучником *і*, які приховано передають порушення якоїсь закономірності, відхилення від очікуваного чи бажаного результату, напр.: *Наша Дарка – і двійка* (Ірина Вільде). Вдумливий реципієнт декодує приховану інформацію так: *Наша Дарка неочікувано замість п'ятірки отримала двійку, чого ніхто не сподівався, адже вона завжди була відмінницею*. Такі семантико-синтаксичні відношення у складносурядному реченні Н. Рула кваліфікує як відношення невідповідності (Рула, 2019, с. 192).

Отож деяким сурядним сполучникам, за значенням К. Городенської, притаманна «функціональна двоплановість, що виявляється у вираженні власного для семантичної групи семантико-синтаксичного відношення або лише вказуванні на нього та в передаванні <...> невластивих семантико-синтаксичних відношень» (Городенська, 2010, с. 103). Спостереження на заняттях з української мови за складносурядними реченнями, дібраними з різностильових текстів, сприятимуть розумінню, що сполучник *і* не завжди є

маркером власне єднальних відношень, сполучник *а* – зіставних, *але* – протиставних, хоч кожен з них, безперечно, спеціалізується на вираженні свого відношення. Нерідко внаслідок відповідної транспозиції у вторинні семантичні сфери, частково десемантизуючись, вони стають виразниками приєднувальних семантико-синтаксичних відношень, які набувають прихованого характеру в структурі складносурядного речення.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Приховані семантико-синтаксичні відношення (зумовленості, невідповідності, темпоральні, приєднувальні, зіставні, протиставні, градаційні тощо) можуть перешкоджати ефективній мовленнєвій комунікації адресанта й адресата, що вимагає від учасників комунікативного процесу ґрунтовних лінгвістичних знань про структурно-семантичну специфіку, синтаксичну синонімію, дериваційні зв'язки, інтонування, пунктуацію, стилістичне використання й виражальні можливості складносурядних речень. Достатні мовнокомунікативні компетенції дозволять реципієнтові встановити ці відношення й адекватно сприйняти зміст повідомлюваного, а здобувачам освіти належно проаналізувати висловлення на синтаксичному рівні.

Перспективними вбачаємо дослідження прихованих змістових відношень на рівні складнопідрядних і безсполучникових конструкцій.

Література

- Вихованець, І. Р. (1993). Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 368 с.
- Вихованець, І. Р. (1992). Нариси з функціонального синтаксису української мови: монографія. Київ : Наук. думка, 222 с.
- Вихованець, І. Р., Городенська, К. Г. & Русанівський, В. М. (1983). Семантико-синтаксична структура речення. Київ : Наук. думка, 216 с.
- Городенська, К. Г. (1991). Деривація синтаксичних одиниць: монографія. Київ : Наук. думка, 192 с.
- Городенська, К. Г. (2010). Сполучники української літературної мови: монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 208 с.
- Гузенко, С. В. (2019). Складне речення як засіб реалізації мовленнєвого впливу в українських рекламних слоганах. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського : зб. наук. праць. Серія : Філологія (мовознавство)*. Вінниця : ВДПУ, Вип. 28. С. 109–115. <https://doi.org/10.31652/2521-1293-2019-28-109-115>
- Масицька, Т. Є. (2016). Типологія семантико-синтаксичних реченневих залежностей: монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 416 с.
- Межов, О. Г. (2012). Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць: монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 464 с.
- Межов О. Г., Костусяк Н. М. & Здіховська Т. В. (2023). Приховані семантико-синтаксичні відношення в системі простих ускладнених речень сучасної української мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Вип. 60, т.2. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», С. 4–8. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.60.2.1>

- Рула, Н. В. (2019). Семантико-синтаксична типологiя складносурядних речень у сучаснiй українськiй мовi: дис. ... кандидата фiлол. наук : 10.02.01. Луцьк, 260 с.
- Христiанiнова, Р. О. (2014). Складнi речення з недиференцiюваним зв'язком у сучаснiй українськiй мовi. *Типологiя та функцiї мовних одиниць* : наук. журнал; гол. ред. Н. М. Костусяк. Луцьк: Схiдноєвроп. нац. ун-т iм. Лесi Українки, № 2, С. 262-274.
- Христiанiнова, Р. О. (2012). Складнопiдряднi речення в сучаснiй українськiй лiтературнiй мовi: монографiя. Київ : Інститут українськiй мови; Видавничий дiм Дмитра Бурого, 368 с.
- Шульжук, К. Ф. (2010). Синтаксис українськiй мови: пiдручник. 2-ге вид., доп. Київ : Видав. центр «Академiя», 408 с.

References

- Vykhovanets, I. R. (1993). *Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys* [Grammar of the Ukrainian language. Syntax]. Kyiv : Lybid, 368 s.
- Vykhovanets, I. R. (1992). *Narysy z funktsionalnoho syntaksysu ukrainskoi movy: monohrafiia* [Essays on the functional syntax of the Ukrainian language: monograph]. Kyiv: Nauk. dumka, 222 s.
- Vykhovanets, I. R., Horodenska, K. H. & Rusanivskiy, V. M. (1983). *Semantyko-syntaksychna struktura rechennia* [Semantic and syntactic structure of the sentence]. Kyiv: Nauk. dumka, 216 s.
- Horodenska, K. H. (1991). *Deryvatsiia syntaksychnykh odyntys: monohrafiia* [Derivation of syntactic units: monograph]. Kyiv: Nauk. dumka, 192 s.
- Horodenska, K. H. (2010). *Spoluchnyky ukrainskoi literaturnoi movy: monohrafiia* [Conjunctions of the Ukrainian literary language: monograph]. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 208 s.
- Huzenko, S. V. (2019). *Skladne rechennia yak zasib realizatsii movlennievoho vplyvu v ukrainskykh reklamnykh slohanakh* [Complex sentence as a means of implementing speech influence in Ukrainian advertising slogans]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. M. Kotsiubynskoho. Seriia : Filolohiia (movoznavstvo): zb. nauk. prats.* Vinnytsia: VDP, Vyp. 28. S. 109-115. <https://doi.org/10.31652/2521-1293-2019-28-109-115>
- Masytska, T. Ye. (2016). *Typolohiia semantyko-syntaksychnykh rechennievnykh zalezhnosti: monohrafiia* [Typology of semantic-syntactic sentence dependencies: monograph]. Lutsk: PVD «Tverdynia», 416 s.
- Mezhov, O. H. (2012). *Typolohiia minimalnykh semantyko-syntaksychnykh odyntys: monohrafiia* [Typology of minimal semantic and syntactic units: monograph]. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 464 s.
- Mezhov O. H., Kostusiak N. M. & Zdikhovska T. V. (2023). *Prykhovani semantyko-syntaksychni vidnoshennia v systemi prostykh uskladnennykh rechen suchasnoi ukrainskoi movy* [Hidden semantic and syntactic relations in the system of simple complicated sentences of the modern Ukrainian language]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Filolohiia*, Vyp. 60, t.2. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka», S. 4-8. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.60.2.1>
- Rula, N. V. (2019). *Semantyko-syntaksychna typolohiia skladnosuriadnykh rechen u suchasni ukrainskii movi* [Semantic-syntactic typology of complex sentences in the modern Ukrainian language]: dys. ... kandydata filol. nauk : 10.02.01. Lutsk, 260 s.
- Khrystianinova, R. O. (2014). *Skladni rechennia z nedyferentsiiovanyim zviazkom u suchasni ukrainskii movi* [Complex sentences with an undifferentiated connection in the modern Ukrainian language]. *Typolohiia ta funktsii movnykh odyntys*: nauk. zhurnal; hol. red. N. M. Kostusiak. Lutsk: Skhidnoievrop. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, № 2, S. 262-274.
- Khrystianinova, R. O. (2012). *Skladnypidriadni rechennia v suchasni ukrainskii literaturnii movi: monohrafiia* [Complex sentences in the modern Ukrainian literary language: monograph]. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy; Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 368 s.
- Shulzhuk, K. F. (2010). *Syntaksys ukrainskoi movy: pidruchnyk* [Syntax of the Ukrainian language: a textbook]. 2-he vyd., dop. Kyiv: Vydav. tsentr «Akademiiia», 408 s.

Автори

Олександр Межов, доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри української мови та
лінгводидактики
e-mail: mezhov.oleksandr@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-5299-417X>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту
інтересів

Authors

Oleksandr Mezhov, Doctor of Philology, Professor,
Professor of the Department of Ukrainian Language and
Linguodidactics
e-mail: mezhov.oleksandr@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-5299-417X>

Conflict of Interests

The author(s) declare that they have no conflict of
interest

УДК 811.161.2'37'373.7:070.23 (477.44)

Фразеологічна експресивність у вінницькій пресі

Володимир Каленич

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Надійшла до редакції: 19.03.2024 • Схвалено до друку: 17.04.2024

Анотація

У статті розглянуто функційно-стилістичні особливості фразеологічних одиниць у сучасних медіатекстах вінницької преси (на матеріалі газетних публікацій тижневика «Вінниччина»). Визначено експресивність як домінуючу ознаку медіафразеології. На найновішому ілюстративному матеріалі проаналізовано фразеологізми, прислів'я, приказки, крилаті вислови, окреслено їхню експресивну роль; описано прийоми трансформування таких одиниць відповідно до стилістичної орієнтації в медіатекстах. Фразеологічні засоби є обов'язковими лінгвостилістичними компонентами журналістських публікацій, своєрідним джерелом експресивно-емоційного забарвлення контенту й особливої образності та виразності в медіатекстах.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічна одиниця, семантика, експресивність, медіатекст, вінницька преса

UDC 811.161.2'37'373.7:070.23 (477.44)

Phraseological expressiveness in the Vinnytsia press

Volodymyr Kalenych

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Received: 19.03.2024 • Accepted: 17.04.2024

Abstract

Phraseology is a unique linguistic phenomenon and a communicative component of the language system, which functions actively and changes under the influence of extralingual and intralingual factors. Observations of modern media discourse convincingly show that the language of mass media reacts quite sensitively to the events and realities now, accumulating everything in the lexical and phraseological system of the language. In the article, mediaphraseology is considered as a complex of figuratively-expressive fixed expressions in the media language, which perform a text-creating role, give a special expressiveness, bright stylistic coloring to journalistic works. There are tendency to the use of such linguistic units in the original composition and in the transformed. The purpose of the article is to analyze the functioning peculiarities and expressiveness of phraseological units in modern regional press (on the material of the newspaper "Vinnychchyna"). The main research method is the descriptive method, which involves observation, classification, generalization and interpretation of phraseological means in journalistic works. At various stages of the research, the method of functional analysis was used to determine the expressive role of the phrase. General scientific methods of analysis and synthesis, induction and deduction, systematization, as well as the special scientific methods of linguistic text analysis were also applied. Results. The phraseologisms, proverbs, sayings, aphorisms are obligatory linguistic-stylistic components of journalistic publications, a kind of source of expressive and emotional coloring of content, creating a special imagery and expressiveness in media texts. Analyzing the regional media discourse, we observe a variety of phraseological means. They express the stylistics and aesthetics of journalistic speech, aptly create an emotional flavor for a special perception of the text and a more effective impact on the reader's consciousness. The expressiveness of the phraseology relates to the concepts of imagery, evaluation, emotionality, connotation and intertextuality. Originality. Phraseological resources, like modern vocabulary, are dynamically updated, in particular in the media. It's evidenced by linguistic and lexicographic works. Mediaphraseology was considered in structural-semantic, functional-stylistic and communicative-pragmatic aspects, mainly on materials of various all-Ukrainian publications. However, the regional segment of this media-linguistic field remains relevant and promising mainly for local researchers. Conclusion. In the Vinnytsia press (on the material of the weekly "Vinnychchyna") we find various phraseological representations of figurative reinterpretation of the facts of reality, which strengthens the expressive potential of the presentation, condenses semantics and enlivens attention. Expressiveness acquires a kind of pragmatics in the phraseologized headlines of the Vinnytsia newspaper, which are less informative, but attract attention, intrigue with their veiled expression, give an impetus to decoding the title of the publication after reading it. Transformed phrasemes update the imagery of established expressions, actualize the emotional and expressive meaning, enrich the newly created context with certain connotations.

Keywords: phraseology, phraseological unit, semantics, expressiveness, mediatext mediaphraseology, Vinnytsia press

Постановка проблеми. Фразеологія є унікальним лінгвістичним феноменом і комунікативним складником мовної системи, яка досить активно функціонує й змінюється під впливом екстралінгвальних та інтралінгвальних чинників. Динаміка фразеологічного складу літературних мов, зокрема й української, пов'язана з оперативним віддзеркаленням оновленого сприйняття світу, образними оцінками сучасного політичного, культурного, наукового, побутового життя соціуму. Спостереження над сучасним медіадискурсом переконливо свідчать про те, що й мова засобів масової інформації досить чутливо реагує на події та реалії сьогодення, акумулюючи все в лексико-фразеологічній системі мови. До того ж журналісти завжди в пошуку ефективних експресивних засобів відображення реалій буття.

Медіафразеологію розглядаємо як «сукупність образно-виразних стійких висловів у мові ЗМІ, які виконують текстотвірну роль, надають особливої виразності, яскравого стилістичного забарвлення журналістським творам» (Каленич, 2019, с. 155). У сучасних українських медіа функціонує широкий спектр фразеологічних засобів, різноманітних за походженням, семантикою і структурою, граматичними особливостями й стилістичним потенціалом, зорієнтованих на влучність мовлення, глибше сприймання інформації.

Фразеологічні ресурси, як і сучасна лексика, динамічно оновлюються, зокрема в медіапросторі, що засвідчують лінгвістичні та лексикографічні праці (Шевченко & Сизонов, 2017). Медійну фразеологію висвітлювали як у структурно-семантичних, функціонально-стилістичних, так і комунікативно-прагматичних вимірах переважно на матеріалах різнотипних всеукраїнських видань (Каленич, 2019; Каленич, 2022; Коваль, 2011; Сизонов, 2019). Проте регіональний сегмент цієї медіалінгвістичної царини залишається актуальним і перспективним для дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У мовностилістичному діапазоні медіадискурсу фразеологічні одиниці вирізняються своєю експресивністю, емоційно-оцінними значеннями, колоритністю, конотаціями й трансформаціями.

Категорія *експресивності* неодноразово потрапляла в поле зору дослідників у проекції на різні мовні одиниці й рівні, зважаючи на динамічні процеси в мові й пошуки виразально-зображальних засобів і прийомів відображення сьогодення.

Особливо привабливим для науки є вивчення цієї лінгвософської проблеми в міждисциплінарних ракурсах, зокрема медіалінгвістики. Засоби експресивізації ґрунтовно проаналізовані в дисертаційних працях на матеріалах українських (Коваль, 2011) та зарубіжних, зокрема польських, медіа (Ідзьо, 2016).

Специфіку вираження експресивності в медіа-екстах за допомогою різнорівневих мовних одиниць з'ясовували також у лінгвістичних студіях (Завальнюк, 2022; Ковальова & Савицька, 2023; Сизонов, 2019), оскільки журналістські матеріали презентують широкий спектр мовно-виразальних засобів для впливу на психоемоційну сферу аудиторії.

І. Завальнюк слушно зауважує, що журналісти дедалі активніше «вдаються до вияву власного «Я» із суб'єктивно зумовленими інтенціями, до односпрямованих мовленнєвих ситуацій із віддаленими комунікантами, а також до експресивізації контекстів задля увиразнення викладу» (Завальнюк, 2023, с. 123).

Своєрідної актуальності набувають дослідження експресивності сучасного українського медіадискурсу воєнного періоду (Завальнюк, 2023; Маслова, 2023), що «допомагає розкрити не лише мовні, але й психологічні, філософські, культурні та комунікативні аспекти впливу мови на суспільство й навпаки» (Маслова, 2023, с. 226).

Синергію емоційності й експресивності реалізують фразеологічні одиниці в медіатекстах. В. Ужченко стверджує: «Експресивність як онтологічна риса ФО постає з їхнього призначення – передавати через почуття наше ставлення до фактів навколишньої дійсності, підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом суб'єктивного увиразнення мови» (Ужченко & Ужченко, 2007, с. 23).

Аналізуючи стилістичні взаємозалежності медійної фразеології та категорії експресивності, Д. Сизонов зауважує: «Експресія ж закладається у фразеологію на рівні етимології, фактично розвивається в семантиці фразеологізму з його появою, а значить стає його іманентною сутністю в процесі еволюції. Адже саме експресія в комунікативних цілях скеровує фразеологією, коли йдеться про функціонально-стилістичне навантаження цих мовних одиниць» (Сизонов, 2019, с. 97).

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування й реалізації експресивності фразеологічних одиниць у сучасній регіональній пресі (на матеріалі публікацій газети «Вінниччина»).

Виклад основного матеріалу дослідження. У лінгвоукраїністиці експресивність трактують як «властивість мовних одиниць підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови» (УМ, 2007, с. 170). Д. Сизонов наголошує, «що причиною виникнення експресивності можуть стати найрізноманітніші чинники, такі як образність, емотивність, компонентний склад, смислове навантаження, структурно-синтаксичні особливості» (Сизонов, 2019, с. 101).

У сучасних дослідженнях спостерігаємо різновекторні медіалінгвістичні інтерпретації експресивності як на лексико-семантичному, стилістичному, так і на синтаксичному рівнях, оскільки медіа рясніють різноманітними експресивними засобами. У фразеологічній експресивності вбачаємо таку особливість передавати найвлучніше і найвиразніше думки, оцінки, ставлення, вплив сталими виразами, які набувають нового відтінку в медіареаліях і доповнюють парадигму виражальних засобів і лінгвостилістичних прийомів медіаконтенту.

Фразеологічні звороти, прислів'я, приказки і крилаті вислови є обов'язковими стилістичними компонентами мови медіа, експресивно-емоційним джерелом й істотним засобом реалізації стильових особливостей газетних публікацій. Вони відіграють своєрідну роль в архітектоніці медіатексту, формуючи естетику вислову й виразності, реалізують прагматичний потенціал впливу на масову свідомість, викликають певні асоціації, наближають публіцистичний стиль до живого народного мовлення, що значно покращує сприйняття публікації.

На основі аналізу медіатекстів, опублікованих на сторінках тижневика «Вінниччина»¹ можемо констатувати, що в цьому періодичному виданні функціонують фразеологічні засоби найрізноманітнішої семантики, лексико-граматичної структури, образно-експресивного потенціалу.

У медіатекстах узуальні фразеологізми стосуються суспільно-політичних та економічних процесів, позначають позитивні чи негативні оцінки осіб, явищ, ставлення, обставинні характеристики й ін., образно увиразнюючи естетику журналістського мовлення: *І саме з її легкої руки були започатковані спільні україно-молдовські фестивалі самодіяльних колективів* (В. 2022. № 2. С. 3); *До чиновників зверталася з конкретним питанням, а вони її «годували обіцянками» і грошей на дорогу не давали* (В. 2022. № 5. С. 2); *У всіх домашніх справах Марія ніг під собою не чула* (В. 2022. № 7. С. 7); *Але там, де є малі діти – правила і переконання мають властивість «давати задню»* (В. 2023. № 5. С. 12); *А енергії у цього чоловіка стільки, що ще молодим може фору дати на ниві журналістики! У своєму кореспондентському арсеналі він має ще чимало різних нагород* (В. 2024. № 12. С. 11).

Для більшої виразності журналісти «Вінниччини» іноді графічно виділяють фраземи, беручи їх у лапки: *Так «у моду» увійшли продукти з поміткою «нежирний»* (В. 2022. № 6. С. 13); *То за просто розпускають дезінформацію, то законодавство порушують, то зухвало на цьому тлі «виграють мускулами» – що захочемо, те й зробимо!* (В. 2022. № 8. С. 6); *То який же вихід? Очевидно, необхідний пошук «золотої серединки»* (В. 2024. № 6. С. 12); *«Стріла Амура» вцілила прямо в серце юної красуні* (В. 2024. № 11. С. 9).

У теперішніх умовах воєнного стану країни різні життєві реалії допомагають образно описати фразеологічні одиниці разом із військовою лексикою: *Військовий запропонував руку і серце своїй коханій прямисінько на блокпосту* (В. 2022. № 14. С. 5); *Молодий військовий та його кохана стали на весільний рушник у Калинівці* (В. 2022. № 12. С. 2); *І так з миру по нитці ми зібрали першу посилку та відправили її на фронт* (В. 2024. № 6. С. 8); *І на війні літають стріли Амура* (В. 2023. № 16. С. 9). Експресію евфемізмів ілюструють фраземи в конструкціях: *Ще одне молоде життя поклала на вівтар Перемоги Барська громада* (В. 2022. № 14. С. 1); *На щиті до рідного Турбова* (В. 2024. № 8. С. 2); *Віддав життя за Україну* (В. 2024. № 12. С. 2).

¹ Далі по тексту вжито скорочення основного джерела – тижневика «Вінниччина» – В.

У вінницькій пресі трапляються й активно вживані крилаті вислови як сентенції до авторських міркувань: «**Борітеся – поборете. Вам Бог помагає!**» *От і кажіть після цього, що великий Тарас Шевченко не був пророком* (В. 2022. № 9. С. 1); *Всупереч відомому вислову: «Коли говорять гармати, музи мовчать»*, у місцевій селищній раді якраз і говорили днями про творчість талановитої землячки Олени Купчик (В. 2022. № 18. С. 12), а також новітні фразеологічні звороти, які імпліцитно відображають сьогодення: *І показують «щасливих туристів», які вже встигли відвідати «концерт Кобзона», обгорівши до чорних кісток* (В. 2022. № 9. С. 1).

У медіатекстах «Вінниччини» функціонують фраземи з різним ступенем експресивності, адже ідіоматичні вирази мають більшу експресію: *Місто довгий час «пасло задніх», а нині маємо проблеми всеукраїнського масштабу* (В. 2023. № 3. С. 6); *Дівчина-красуня запала в око славному юнакові. Це було кохання з першого погляду* (В. 2024. № 10. С. 3); а фразеологічні сполучення знижують її до рівня мовних штампів, реалізують стильове значення публіцистичного слововживання: *Звісно, не варто сліпо йти за чиймись рекомендаціями, але брати їх до уваги справді потрібно* (В. 2022. № 3. С. 1); *Все відбувалося, як правило, в січні-лютому, коли підбивали підсумки за рік попередній і брали «розгін» на наступний* (В. 2022. № 6. С. 5); *Вагомий внесок у це досягнення зробили спортсмени з Вінниччини* (В. 2022. № 11. С. 2).

Основну семантику фразеологічних одиниць експресивно варіюють лінгвостилістичні прийоми, імплікуючи різні конотації. Так, уживання фразем у межах предикативного центру посилює метафоричну образність й експресивність синтаксичної конструкції, акумулюючи увагу на повідомленні: *Очі розбігалися від споглядання зафіксованого фарбами, кольорами й тінями-напівтінями прекрасного стану природи, який уже в такому вигляді ніколи не повториться, а залишиться на полотні на віки...* (В. 2022. № 2. С. 8); *Від цього просто волосся стає дибки і підіймається тиск* (В. 2022. № 14. С. 1); *Робота у майстерні кипить щодня* (В. 2024. № 2. С. 1).

Поширеним виявом синекдохи в медіафразеологічній площині є вживання назви частини від цілого: *Своє плече підставляли також студенти* (В. 2022. № 26. С. 5); *А ще одразу ж впала в око*

така деталь: мало хто про село вміє написати настільки ж тепло, як це робить Віктор Зеленюк (В. 2024. № 5. С. 4); *Ковалю почали обговорювати злі язики. Мовляв, коваль нещасний, а стільки заробляє* (В. 2024. № 5. С. 10).

Фразеологічна експресія корелює з гіперболичною образністю: *Вона вже не суха гілка, яку легко можна зламати: спробуй тепер хтось проти неї піти – троє захистять, стануть за нею стіною!* (В. 2022. № 2. С. 6); *Та мусимо зі шкіри вилізти, але зберегти музичну школу* (В. 2022. № 18. С. 11); *Таким чином ми бачили, хто там за нас горою стоїть поки ми тут з вами живемо* (В. 2024. № 12. С. 6) та порівняннями: *З вулички мені вся зимова Ковбасівка, як на долоні* (В. 2022. № 1. С. 5); *Женя словами сипле, як горохом, а Іван зрідка вставляє схвальне слово* (В. 2024. № 7. С. 4).

Контамінація двох фразеологічних одиниць в одній синтаксичній конструкції посилює експресивність висловлення: *Тож щойно запахло смаленим, вони дали драла з країни першими* (В. 2022. № 13. С. 6); *Тепер і ми стали більмом на оці – над нами загрозливо висить «дамоклів меч»...* (В. 2022. № 20. С. 3); *Вдумливий читач мав би знати плечима, мовляв, до чого тут воно таке доречне, як пісний борщ на масницю* (В. 2024. № 9. С. 14).

Попри те, що фраземам властива семантична цілісність і сталий компонентний склад, у медіатекстах спостерігаємо видозміни й перетворення таких засобів задля увиразнення експресивності й активізації асоціативної свідомості читача. У газеті «Вінниччина» фіксуємо трансформовані фраземи із заміною компонентів або скороченням складу: *Основна скрипка залишається за тим, хто планує програму роботи дорожників і розділяє кошти* (В. 2022. № 5. С. 2) – пор. *грати першу скрипку*; *Проте невелика ложка дьогтю у складі щавлю все-таки є* (В. 2022. № 18. С. 9) – пор. *ложка дьогтю в діжці меду*; *Навіщо ж ще далі розширювати суспільство і підливати оливи у вогонь?* (В. 2024. № 9. С. 6) – пор. *підливати олії / масла у вогонь*.

Також трапляється розширення складу фразеологічних зворотів, наприклад, атрибутивними компонентами, з огляду на певну ситуацію, про яку йдеться в медіатексті: *Ноша ця не з легких, і він розумів, що треба добре напружитися, щоб тягти «важкого селищного воза»* (В. 2022. № 19. С. 9); *Серцево-судинні захворювання посідають сумну пальму першості з-поміж недуг сучасної*

людини (В. 2022. № 23. С. 13); *У Липівці або пахне локальною екологічною катастрофою, або наявні тут проблеми перебільшено* (В. 2024. № 7. С. 12). Такі експресивні трансформації оновлюють метафоричність фраземи, роблять її подвійно виразною, моделюють лінгвопрагматику висловлення.

У регіональному медіадискурсі привертає увагу те, що певний сталий вислів у різних публікаціях може мати різноманітні модифікації структури й семантики. Наприклад, біблійний вислів *не хлібом єдиним живе людина* зазнає індивідуально-авторського варіювання в медіатекстах (еліipsis конструкції або лексичні видозміни): *Не лише супом єдиним Польща допомагає вимушеним українським переселенцям* (В. 2022. № 14. С. 7); *І сучасні фітотерапевти радять їсти салат увечері, щоб усунути нервові збудження і забезпечити здоровий сон. Але не сном єдиним..* (В. 2022. № 18. С. 9); *Але не азотом єдиним живий сад* (В. 2022. № 26. С. 10); *Не Патроном єдиним* (В. 2022. № 23. С. 7). Такі заміни традиційного компонента на оказіональний увиразнюють семантико-експресивні конотації, актуалізують відповідні концепти.

У медіафразеології вінницької преси виокремлюємо крилаті вислови, прислів'я, приказки, які влучно узагальнюють авторське світобачення або певні життєві закономірності: *Козацькому роду – нема переводу. Так ще говорить мудрість нашого народу* (В. 2022. № 19. С. 8); *Батько нації Тарас Шевченко також мав свою думку про це: «Якби ви вчилися так, як треба...»* (В. 2022. № 20. С. 1); *І хоч тепер передплата вартість видання децю підскочила, однак селяни обирають «Вінничину», бо, як кажуть, старий друг краще нових двох* (В. 2022. № 1. С. 2); *Ця трагедія сколихнула місцеву громаду і висвітлила багато соціальних прогалин, бо даремно кажуть: рветься там, де тонко* (В. 2024. № 4. С. 15).

Такі одиниці є синтаксично цілісними, а тому й функціонують як самостійні реченнєві конструкції або як частини складних речень. Їхню експресивність увиразнює питальна модальність, що змушує читача замислитися над порушеною проблемою: *Після нас – хоч потоп?* (В. 2024. № 7. С. 12); *Чи вони з московинами та не два чоботи – пара, та ще й обидва на одну ногу?* (В. 2024. № 9. С. 14); *На перший погляд, задум непоганий. Але чи відміряв він, як те прислів'я вимагає, сім разів?* (В. 2024. № 4. С. 11).

Фразеологізовані заголовки як текстотвірні елементи в газеті «Вінниччина» є своєрідними експресивними засобами привернення читачької уваги: *Ахмад Талжа виводить станцію Оратів на нові орбіти* (В. 2024. № 8. С. 9); *Пустив «червоного півня»* (В. 2024. № 13. С. 15); *Сила, яка здатна звернути гори* (В. 2024. № 11. С. 7). *Автомайстер із «золотими руками»* (В. 2023. № 10. С. 2); *Ложка дьогтю в бочці меду*, або *Чому аграрії не шанують бджіл* (В. 2023. № 9. С. 12); *ВПО – статус чи місце під сонцем?* (В. 2024. № 11. С. 2). У такій фразеологічній інтерпретації фактів і подій виявляється авторське ставлення й емоційне налаштування адресата.

«Особливий комунікативно-прагматичний потенціал мають заголовки, в яких використовуються трансформовані усталені вирази, вирізняючись не тільки експресією, а й своєрідним інформаційним кодом до публікації. Існують різні прийоми перетворення компонентного складу, унаслідок чого відбувається їхнє уточнення, підсилення експресії фразеологічної одиниці» (Каленич, 2019, с. 157). Журналісти в таких заголовках вдаються до заміни компонентів фразеологічної одиниці, актуалізуючи окремі поняття чи події, закріплюючи за конкретною мовленнєвою ситуацією: *Дерево міцне корінням, а коледж – друзями* (В. 2024. № 7. С. 5); *Наддністрянський номер не пройшов...* (В. 2024. № 12. С. 14) або усічення фразем: *Хочеш миру? Ну-ну...* (В. 2022. № 22. С. 4). Трансформовані фраземи-заголовки також використовують у гумористичному або іронічному значенні за допомогою їхнього часткового перетворення чи гри слів: *Борщ до Брюсселя до доведе* (В. 2024. № 16. С. 16); *Не було школам клопоту – то мають Клопотенка* (В. 2022. № 7. С. 4).

Фразеологічну алюзію як інтертекстуальний прийом ілюструє експресивний заголовок: *Одна ластівка, що «замахнулася» на весну* (В. 2022. № 1. С. 3) – пор.: *Одна ластівка весни не робить*. У публікації йдеться про те, як у селі Курилівці почала працювати єдина в області сімейна молочна ферма. Асоціативний принцип натяку розкодує автор у публікації: *Сьогодні у Курилівцях ніхто не веде мову про повне відновлення цього комплексу, але перефразовуючи відоме прислів'я про весняну ластівку, тут мають надію на хоч часткову реанімацію тваринницької галузі* (В. 2022. № 1. С. 3).

Такі оказіональні фразеологічні трансформації приваблюють читача інтригою, на відміну

від узуальних фразем, інтенсифікують образну виразність тексту. «Перефразування прямої номінації корелює з текстом, економить мовні ресурси в заголовку й експресивно поглиблює його комунікативну прагматику» (5, с. 136).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Аналізуючи регіональний медіадискурс, спостерігаємо розмаїття фразеологічних засобів, які увиразнюють стилістику й естетику журналістського мовлення, влучно створюють емоційний колорит, що об'єктивує особливе сприймання тексту й більш ефективний вплив на свідомість читача. Експресивність фразеологічного ресурсу межує з поняттями образності, оцінності, емоційності, конотації, інтертекстуальності.

У вінницькій пресі (на матеріалі тижневика «Вінниччина») виявляємо різні фразеологічні

репрезентації образного переосмислення фактів реальності, що посилює експресивний потенціал викладу, конденсує семантику, пожвавлює увагу. Своєрідної прагматики набуває експресивність у фразеологізованих заголовках газети «Вінниччина», які менш інформативні, проте привертають увагу, інтригують своєю завуальованою експресією, даючи імпульс до розкодування назви публікації після ознайомлення з нею. Трансформовані фраземи оновлюють образність усталених виразів, актуалізують емоційно-експресивне значення та збагачують певними конотаціями новостворений контекст.

Перспективою дослідження медіафразеології є поглиблений аналіз таких сталих виразів у семантичних, стилістичних і граматичних вимірах у різних видах регіональних медіатекстів.

Література

- Завальнюк, І. (2022). Синтаксичні засоби експресивізації мови українських газет сьогодення. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження*. Чернівці, С.107–109.
- Завальнюк, І. (2023). Синтаксичні одиниці в мові вітчизняних масмедіа періоду російсько-української війни: оновлення змісту й структури. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: збірник наукових праць, Вінниця, Вип. 37, С.120–130. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-120-130>
- Ідзьо, М. В. (2016). Мовні засоби експресивізації в текстах сучасних польських ЗМІ: дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.03 – слов'янські мови, Київ, 222с.
- Каленич, В. М. (2019). Медіафразеологія в газеті «Дзеркало тижня». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*, Вип. 48, С.154–158.
- Каленич, В. М. (2022). Інтертекстуальність заголовкових комплексів у медіатекстах. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, № 44, С. 130–146. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2022.44.130-146>
- Коваль, Т. Л. (2011). Засоби експресивізації українського газетного дискурсу початку ХХІ ст.: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01, Херсон, 203 с.
- Ковальова, К. & Савицька, Л. (2023). Засоби експресивності у текстах онлайн-медіа. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство*, Вип. 66, том 2, С.122–127.
- Маслова, Ю. (2023). Експресивність як домінантна ознака сучасного газетного дискурсу України воєнного періоду. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство*, Вип. 67, том 2, С. 226–230.
- Сизонов, Д. Ю. (2019). Медійна фразеологія та категорія експресивності: стилістичні взаємозалежності. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, Вип.38, С. 94–108. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2019.38.94-108>
- Ужченко, В. Д. & Ужченко, Д. В. (2007). Фразеологія сучасної української мови. Київ, 494 с.
- УМ (2007). – Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови) та ін. Київ, 2007. 854 с.
- Шевченко, Л. І. & Сизонов, Д. Ю. (2017). Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа: словник, Київ, Ч. 4, 100 с.

References

- Zavalniuk, I. (2022). Syntaksychni zasoby ekspresyvizatsii movy ukrainskykh hazet sohodennia [Syntactic means of expressing the language of today's Ukrainian newspapers]. *Aktualni problemy syntaksysu: suchasnyi stan i perspektyvy doslidzhennia*. Chernivtsi, 107–109.
- Zavalniuk, I. (2023). Syntaksychni odynytsi v movi vitchyznianskykh masmedia periodu rosiisko-ukrainskoi viiny: onovlennia zmistu y struktury [Syntactic units in the language of domestic mass media during the period of the Russian-Ukrainian war: update of content and structure]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriya: Filolohiia (movoznavstvo): zbirnyk naukovykh prats*, Vinnytsia, Vyp. 37, 120–130. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-120-130>
- Idzo, M. V. (2016). Movni zasoby ekspresyvizatsii v tekstakh suchasnykh polskykh ZMI [Linguistic means of expressiveness in the texts of modern Polish mass media]: dys. ... kandydata filol. nauk: 10.02.03 – slovianski movy, Kyiv, 222s.
- Kalenych, V.M. (2019). Mediafrazеологія в газеті «Дзеркало тижня» [Media phraseology in the newspaper "Mirror of the Week"]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka: Filolohichni nauky*, Vyp. 48, S.154-158.
- Kalenych, V.M. (2022). Intertekstualnist zaholovkovykh kompleksiv u mediatekstakh [Intertextuality of heading complexes in media texts]. *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky : teoriia i praktyka*, №44, S.130-146.
- Koval, T. L. (2011). Zasoby ekspresyvizatsii ukrainskoho hazetnoho dyskursu pochatku XXI st. [Means of expressing the Ukrainian newspaper discourse of the beginning of the 21st century.]: dys. ...kandydata filol. nauk: 10.02.01, Kherson, 203 s.
- Kovalova, K. & Savytska, L. (2023). Zasoby ekspresyvnosti u tekstakh onlain-media [Means of expressiveness in online media texts]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Movoznavstvo. Literaturoznnavstvo*, Vyp. 66, tom 2, S.122-127.
- Maslova, Yu. (2023). Ekspresyvnist yak dominantna oznaka suchasnoho hazetnoho dyskursu Ukrainy voiennoho period [Expressiveness as a dominant feature of modern newspaper discourse in Ukraine during the war period]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Movoznavstvo. Literaturoznnavstvo*, Vyp. 67, tom 2, S. 226-230.
- Syzonov, D. Yu. (2019). Mediina frazeolohiia ta katehoriia ekspresyvnosti: stylistychni vzaiemozalezhnosti [Media phraseology and category of expressiveness: stylistic interdependencies]. *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka*, Vyp.38, S. 94–108.
- Uzhchenko, V. D. & Uzhchenko, D. V. (2007). Frazеологія suchasnoi ukrainskoi movy [Phraseology of the modern Ukrainian language]. Kyiv, 494 s.
- UM (2007). – Ukrainska mova: Entsyklopediia [Ukrainian language: Encyclopedia] / Redkol.: V.M. Rusanivskiy, O.O. Taranenko (spivholovy) ta in. Kyiv, 2007. 854 s.
- Shevchenko, L. I. & Syzonov, D. Yu. (2017). Novi slova ta frazeolohizmy v ukrainskykh mas-media: slovnyk [New words and phraseological units in the Ukrainian mass media: dictionary], Kyiv, Ch. 4, 100 s.

Автори

Володимир Каленич, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики, реклами та зв'язків з
громадськістю
e-mail: kalenychv@gmail.com
<https://doi.org/0000-0003-1768-961X>

Authors

Volodymyr Kalenych, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department of Journalism,
Advertising and Public Relations
e-mail: kalenychv@gmail.com
<https://doi.org/0000-0003-1768-961X>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The authors(s) declare that they have no conflict of interest

УДК 811.111'42:81'42:070

Мовні стратегії в медійному дискурсі: аналіз та інтерпретація

Тетяна Цепкало

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Надійшла до редакції: 07.06.2024 • Схвалено до друку: 10.06.2024

Анотація

Статтю присвячено аналізу й інтерпретації мовних стратегій у медійному дискурсі на основі британського національного варіанту англійської мови. Закцентовано на стрижневих мовних засобах, які використовуються в британських медіа для впливу на аудиторію та формування громадської думки. Окреслено основні підходи до вивчення мовних стратегій, проаналізовано найновіші дослідження в цій галузі, а також запропоновано практичні рекомендації щодо аналізу медійних текстів. Основними методами дослідження послуговували контент-аналіз, дискурсивний та психолінгвістичний аналізи, що дало змогу виявити характерні риси медійного дискурсу й описати специфіку його впливу на аудиторію. Отримані результати можуть бути використані для подальших наукових досліджень та в практичній діяльності журналістів, медіа-аналітиків і філологів.

Ключові слова: мовна стратегія, медійний дискурс, британський варіант англійської мови, інтерпретація, контент-аналіз, дискурсивний аналіз, психолінгвістичний аналіз

UDC 811.111'42:81'42:070

Linguistic strategies in media discourse: analysis and interpretation

Tetiana Tsepkalo

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Received: 07.06.2024 • Accepted: 10.06.2024

Abstract

The article analyses linguistic strategies in media discourse, focusing on the British national variant of the English language. Media plays a crucial role in shaping public opinion and influencing societal perceptions. Understanding the linguistic strategies employed in media discourse is essential for deciphering how narratives are constructed and how information is manipulated to impact audiences.

The primary **purpose** of this study is to identify and analyse the linguistic strategies used in British media to influence their audience. The objectives include a content analysis of media texts, identifying key linguistic strategies and techniques, revealing the impact of these strategies on the audience, and providing practical recommendations for studying media texts. **Methods.** This research employs content analysis, discourse analysis, and psycholinguistic analysis. Content analysis involves categorising different media texts (news articles, features, interviews) and examining their content. Discourse analysis focuses on the structure and content of the texts to identify how narratives are constructed and which linguistic techniques are used to influence the audience. Psycholinguistic analysis examines the psychological impact of these linguistic strategies on the audience's perception of information. **Results.** The analysis reveals significant differences in linguistic strategies across various media sources, including newspapers, television, and online media. Key linguistic strategies include metaphors, epithets, rhetorical questions, and irony. These strategies are crucial in shaping narratives and influencing public perception. Additionally, the frequency and intensity of these strategies vary depending on the target audience and the specific goals of the media outlet. For instance, newspapers may employ more sophisticated and subtle language techniques, while online media often use more direct and engaging language to capture immediate attention. The study also highlights the dynamic nature of linguistic strategies, adapting to the evolving media landscape and audience preferences. **Originality.** This study provides a comprehensive analysis of linguistic strategies in British media, highlighting the specific techniques used to influence audiences. The originality lies in the detailed examination of different media formats and combining content analysis, discourse analysis, and psycholinguistic analysis to provide a holistic understanding of media influence. **Conclusion.** The study concludes that linguistic strategies are vital in media discourse, significantly impacting audience perception and shaping public opinion. The findings underscore the importance of critical analysis of media texts and provide valuable insights for media analysts, journalists, and linguists. Further research is recommended to explore the evolving nature of linguistic strategies in digital media and their implications for public discourse.

Keywords: language strategies, media discourse, British English, analysis, interpretation, content analysis, discourse analysis, psycholinguistic analysis.

Постановка проблеми. Медіа відіграють важливу роль у формуванні громадської думки та впливові на суспільство. Засоби масової інформації здатні як інформувати, так і маніпулювати суспільною свідомістю, створюючи певні образи, ідеї та настрої. Однією зі стрижневих складових цього впливу є використання мовних стратегій, які дозволяють медіа формувати наративи, маніпулювати інформацією та впливати на сприйняття аудиторії. Лінгвістичні прийоми, зокрема метафори, епітети, риторичні питання та іронія, слугують потужним інструментом у «руках» медіа, допомагаючи створювати емоційний уплив, підсилювати або послаблювати певні меседжі та спрямовувати громадську думку в потрібному напрямку. Вивчення мовних стратегій у медійному дискурсі є важливим аспектом сучасної лінгвістики, оскільки дозволяє зрозуміти механізми впливу та маніпуляції інформацією.

Актуальність цього дослідження зумовлена зростанням впливу медіа в сучасному світі, де інформаційні потоки постійно збільшуються, а засоби комунікації стають дедалі більше доступними і різноманітними. У цьому контексті критично важливо вміти аналізувати та розуміти, як саме медіа використовують мову для впливу на свідомість людей. Це дозволяє виявляти приховані маніпуляції, критично оцінювати отриману інформацію та формувати обґрунтовані висновки.

Важливість цього дослідження також полягає в його практичній значущості. Журналісти, медіа-аналітики та філологи можуть використовувати отримані результати для підвищення рівня професійної компетентності, а також для розробки більш ефективних методів роботи з інформацією. Крім того, вивчення мовних стратегій допомагає розвивати критичне мислення у споживачів медіа, що є важливим в епоху фейкових новин та інформаційних війн.

Це дослідження спричинене потребою глибокого пізнання того, як сучасні медіа впливають на аудиторію через мову. Осмислення цих процесів є стрижневим для формування медіаграмотності, що набуває актуальності в сучасному суспільстві. Аналізуючи мовні стратегії, ми можемо краще зрозуміти, як створюються та поширюються медійні наративи, що в підсумку сприяє побудові більш прозорого інформаційного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні маємо значну кількість досліджень, присвячених вивченню мовних стратегій у медійному дискурсі. Основні підходи до цього питання охоплюють контент-аналіз, дискурсивний та психолінгвістичний аналізи. Низка вітчизняних дослідників звертає увагу на особливості використання мовних засобів у різних медіа-форматах та специфіку впливу цих засобів на сприйняття інформації аудиторією.

Український дослідник медійного дискурсу В. Кулик у праці «Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки» (Кулик, 2010) аналізує мовні стратегії в українських медіа та їхній уплив на формування національної ідентичності й ідеологічних настанов аудиторії. Н. Шумарова (Шумарова, Мариненко & Михайленко, 2022) вивчає дискурсивні практики в українських медіа, використовуючи дискурсивний та психолінгвістичний аналізи для виявлення стратегій маніпуляції й впливу на громадську думку через медіа.

Н. Шкворченко досліджує просодичні характеристики токсичного медійного дискурсу, звертаючи особливу увагу на використання агресивної інтонації та швидкого темпу мовлення (Шкворченко, 2024). Її дослідження пояснює, як ці елементи можуть бути використані для викликання емоційних реакцій та мобілізації аудиторії. Дослідниця О. Сіваєва вивчає медійний дискурс з використанням методів корпусної лінгвістики та дискурсивного аналізу (Сіваєва, 2024). На її думку, медійний дискурс є синкретичним утворенням, де інші типи дискурсів підпорядковані головній меті масмедіа – диференційованому впливу на велику аудиторію. Дослідження цього феномена дозволяє науково осмислити знання, відбиті в практиці сучасного життя.

М. Кушніров зосереджується на виявленні й аналізі спотворення інформації в англомовному медійному дискурсі (Кушніров, 2021). Учений розглядає спотворення інформації як недостовірне чи суб'єктивне подання змісту тексту або його неправильне тлумачення. Він розробив також методiku виявлення лінгвальних засобів та стратегій і тактик спотворення інформації, яка складається з трьох етапів: відбіркового, ідентифікаційного й інтерпретаційного.

У дисертаційній праці Н. Руденко (Руденко, 2022) здійснено аналіз способів реалізації сутес-

тивних стратегій у процесі формування громадської думки сучасними англomовними інтернет-виданнями на засадах соціально-комунікаційного підходу. Дослідниця зробила висновок, що для формування громадської думки сучасні медіа використовують як просвітницький, мобілізувальний, так і суто маніпуляційний арсенал сугесії.

Науковий доробок цих вітчизняних дослідників значною мірою сприяє збагаченню нашого дослідження з огляду на комплексний аналіз різних мовних стратегій у медійному дискурсі. Їхні праці окреслюють спектр методів і прийомів, які застосовуються для маніпуляції та впливу на аудиторію через медіа. Зокрема, дослідження В. Кулика, Н. Шумарової, Н. Шкворченко, О. Сіваєвої, М. Кушнірова та Н. Руденко забезпечують фундаментальну базу цієї наукової розвідки, у якій ми зосереджуємося на інтерпретації мовних стратегій у британському національному варіанті англійської мови.

Метою статті є аналіз мовних стратегій, які використовуються в британських медіа для впливу на аудиторію. Для досягнення цієї мети потрібно розв'язати такі **завдання**: 1) здійснити контент-аналіз медійних текстів; 2) виявити основні мовні стратегії та прийоми, що використовуються в медійному дискурсі; 3) проаналізувати вплив цих стратегій на аудиторію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз різних британських медіа-джерел – газет, телебачення, онлайн-медіа – виявив специфічні мовні стратегії, що використовуються в кожному з них для досягнення впливу на аудиторію. Газети «The Guardian», «The Times» та «The Daily Telegraph» зазвичай використовують формальний стиль і складні мовні конструкції, що додають тексту авторитетності. Формальний стиль употужнюється використанням професійної лексики та складних синтаксичних конструкцій, що сприяє підвищенню довіри читачів до поданої інформації. Наприклад, у статті «Trump's lead over Biden narrows after conviction, analysis shows» із газети «The Guardian» аналізується вплив вердикту на електоральні переваги Дональда Трампа і Джо Байдена. Автор використовує професійну лексику та складні синтаксичні конструкції для подання авторитетності й точності інформації: «According to a post-verdict analysis of nearly 2,000 interviews with voters who previously participated in New York Times/Siena College surveys, Trump's

advantage over the president has narrowed from three points to one point. That shift may seem insignificant, but it could prove decisive in a close presidential election, as is expected in this year's contest. In 2020, just 44,000 votes across three battleground states prevented a tie in the electoral college» (Greve, 2024). Цей уривок демонструє використання професійної лексики («post-verdict analysis», «narrowed», «decisive», «presidential election», «battleground states») та складних синтаксичних конструкцій («According to a post-verdict analysis of nearly 2,000 interviews with voters who previously participated in New York Times/Siena College surveys»), що додає тексту авторитетності та підвищує довіру читачів до поданої інформації.

Метафори в газетних текстах часто служать для створення яскравих образів і полегшеного сприйняття складних тем. Наприклад, метафора «unforced mistake of monumental proportions» у статті «Rishi Sunak D-Day row: "How could anyone vote Tory after this?"» (Thorpe & Orobittg-Baena, 2024) із газети «The Telegraph» використовується задля акценту на серйозності помилки Ріші Сунака. Замість указівки на те, що він зробив велику помилку, автор використовує метафору, щоб створити яскравий образ та посилити вплив на читача. Це сприяє полегшеному розумінню масштабу помилки та її потенційних наслідків.

Епітети вживають для надання емоційного забарвлення тексту: «Sunak made a dignified and respectful speech earlier in the day». Епітети «dignified» та «respectful» додають тексту емоційного забарвлення, увиразнюючи позитивний аспект виступу прем'єр-міністра. Риторичні запитання в газетах часто використовуються для підсилення аргументації та залучення читача до роздумів: «How could anyone vote Tory after this?». Це питання употужнює критичний погляд на ситуацію, спонукаючи читачів замислитися над підтримкою Консервативної партії. Іронія також наявна в газетних текстах, здебільшого для критики або увиразнення контрастів, що дає змогу підсилити критичний погляд на події або явища. Наприклад, у реченні «It was embarrassing to see unelected David Cameron standing in for a missing Rishi Sunak. These pictures were beamed all around the world to be seen by tens of millions» використовується іронія для відтворення контрасту між очікуваннями і реальністю, підсилюючи критичний погляд на дії прем'єр-міністра.

Телевізійні новинні програми, такі як «BBC News» та «Sky News», використовують інший набір мовних стратегій. Телебачення, з його візуальними й аудіальними елементами, часто застосовує простішу, розмовну мову для створення враження близькості та доступності. Наприклад, у репортажі «Boeing's astronaut capsule arrives at space station after thruster trouble» (AP, 2024) використано розмовні фрази й образні описи, що роблять новини більш доступними та привабливими для глядачів. Опис того, як Вільямс увійшла на космічну станцію, танцюючи під музику, а Вілмор слідував за нею, клацаючи пальцями, додає візуальних образів і створює відчуття невимуженості та радості. Це створює ефект присутності та залучає глядачів до подій, що відбуваються.

Візуальні метафори, які поєднують текстові та зображувальні елементи, поглиблюють вплив на глядача, створюючи емоційно насиченіші повідомлення: «*The 260-mile-high linkup over the Indian Ocean culminated more than a day of continuing drama for Boeing's astronaut flight debut carrying NASA test pilots Butch Wilmore and Suni Williams*». Цей опис використовує візуальну метафору «*260-mile-high linkup over the Indian Ocean*», що додає викладу драматизму.

У коротких звітах та заголовках для увиразнення емоційного впливу також використовують лексеми, марковані емоційно-експресивно. Зокрема, вислів «*Nice to be attached to the big city in the sky*» засвідчує факт позитивного відчуття від успішного стикування: «*Nice to be attached to the big city in the sky*», – сказав Вілмор, коли корабель пристикувався до Міжнародної космічної станції. Риторичні запитання на телебаченні розміщуються в стрижневих моментах, щоб підтримувати інтерес глядачів та спонукати їх до активної взаємодії з контентом: «*How will this affect future missions?*» змушує глядачів замислитися над тим, як поточні події вплинуть на майбутнє космічних польотів, підтримуючи їхній інтерес до теми й активну взаємодію з новинами. Іронія на телебаченні постає шляхом поєднання слів та візуальних елементів, що дозволяє створити сильніші контрасти й увиразнити критичні аспекти подій. В описі проблем з двигунами та витоками гелію іронічно звучить упевненість NASA і Boeing у розв'язанні проблем: «*Boeing and NASA managers were confident they could manage the*

propulsion system despite the problem and that more leaks were unlikely».

Онлайн-медіа, такі як «HuffPost UK», «BuzzFeed», та соціальні медійні платформи демонструють найбільше різноманіття підходів до використання мовних стратегій. Інтерактивний стиль, характерний для цих платформ, сприяє активній взаємодії аудиторії з контентом через використання гіперпосилань, відео, GIF-ів та мемів. Наприклад, статті на «BuzzFeed» часто вміщують інтерактивні елементи, зокрема опитування й вікторини. Наприклад, «Love Language Test» (Harris, 2024) дозволяє користувачам взаємодіяти з контентом, відповідаючи на запитання й отримуючи персоналізовані результати, що залучає аудиторію і робить споживання контенту більш цікавим.

Метафори в онлайн-медіа часто є сучасними та гумористичними, що дозволяє залучити юну аудиторію. Наприклад, у статті на «BuzzFeed» про феномен «Mandela Effect» використовується метафора «*I see white people*» (Hudspeth, 2024) для опису популярної культурної помилки, що додає тексту легкості та гумору. Сенсаційні епітети часто використовуються в заголовках і коротких звітах для употужнення емоційного впливу та підвищення кількості кліків. Заголовок статті «Therapists Say These 6 Common Habits Are Fueling Your Anxiety» (Wilson, 2023) на «HuffPost UK» містить фразу «*the thoughts and behaviors that are secretly making you more stressed*», що привертає увагу читачів і викликає емоційну реакцію. Риторичні запитання в заголовках та основному тексті створюють інтерактивний контент, що сприяє активній участі читачів. У статті «Here's What It's Really Like To Job-Hunt Over 50» (Torres, 2024) на «HuffPost UK» розміщене питання «*How do you navigate job hunting at this age?*», яке спонукає читачів замислитися над темою і відчувати себе частиною обговорення.

Іронію в онлайн-медіа часто передають через меми й інші візуальні засоби, що дає змогу критично коментувати соціальні явища та події. Наприклад, стаття на «BuzzFeed» про «Boomer Humor» (Stopera, 2024) містить меми, які поглиблюють іронічний контраст між поколіннями, що додає викладу додаткових значеннєвих конотацій, робить його привабливішим для юної аудиторії.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Аналіз мовних стратегій, які використовуються в різних британських медіа-джерелах – газетах, телебаченні та онлайн-медіа, засвідчив, що кожне з них має унікальні підходи щодо впливу на аудиторію. Газети використовують формальний стиль і складні мовні конструкції, що додає тексту авторитетності та підвищує довіру читачів. Телевізійні новинні програми вирізняються простішою, розмовною мовою та візуальними елементами, чим створюють враження близькості та доступності. Онлайн-медіа, завдяки інтерактивному стилю та використанню сучасних метафор, сенсаційних епітетів, риторичних запитань та іронії, залучають широку аудиторію та забезпечують активну взаємодію з контентом.

Кожне з цих медіа-джерел має свої переваги у впливі на аудиторію, використовуючи різні мовні стратегії для досягнення своїх цілей. Газети орієнтуються на точність та професіоналізм, телебачення – на доступність та залученість, а онлайн-медіа – на інтерактивність та емоційність. Ці підходи употужнюють ефективність комунікації з аудиторією, що робить медіа впливовим інструментом у формуванні громадської думки.

Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в потребі дослідження впливу нових медіа-платформ та соціальних мереж на мовні стратегії, окресленні їхньої ефективності в різних соціокультурних контекстах.

Література

- Кулик, В. (2010). Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки : монографія. Київ: Критика, 656 с.
- Кушніров, М. (2021). Лінгвальні засоби спотворення інформації в англomовному медійному дискурсі: методика виявлення. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*, Т. 32(71), № 4 (1), С. 168-172. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-1/29>
- Руденко, Н. (2022). Сугестія як засіб формування громадської думки в сучасних англomовних інтернет-виданнях: інформаційно-комунікаційні стратегії та способи їх реалізації : дис... доктора філософії в галузі журналістики: 061 Журналістика. Суми, 235 с.
- Сіваєва, О. (2024). Вербалізація HEALTH в англomовному медійному дискурсивному просторі: дис... доктора філософії : 035 Філологія. Київ, 302 с.
- Шкворченко, Н. (2024). Просодичні характеристики токсичності в англomовному медійному дискурсі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*, № 35(74). С. 152-156. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/28>
- Шумарова, Н., Мариненко, І. & Михайленко, В. (2022). Алгоритм аналізу логіко-лінгвальної співвіднесеності компонентів «Заголовок-Лід» (на матеріалі інформаційних текстів про Covid-19). *Актуальні проблеми медіапростору: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 14 квітня 2022 р.)* Київ: Навчально-науковий інститут журналістики, С. 13-22.
- AP (2024) – Associated Press. Astronauts in Boeing capsule arrive at space station. *BBC News*. June 6. <https://www.bbc.com/news/articles/c8vvrrv1mglo>
- Greve, J. (2024). Trump's lead over Biden narrows after conviction, analysis shows. *The Guardian*, June 7. <https://www.theguardian.com/us-news/article/2024/jun/07/trump-biden-election-standing-after-conviction>
- Harris, K. (2024). The love language test. *BuzzFeed*, February 12. <https://www.buzzfeed.com/macedog14/love-language-quiz>
- Hudspeth, C. (2024). 62 examples of the Mandela effect that'll make you question everything. *BuzzFeed*, May 25. <https://www.buzzfeed.com/christopherhudspeth/mandela-effect-examples>
- Stopera, M. (2024). People are sharing examples of «boomer humor» they find painfully cringe or surprisingly funny. *BuzzFeed*, May 25. <https://www.buzzfeed.com/mjs538/people-are-sharing-examples-of-boomer-humor>
- Thorpe, T. & Orbitg-Baena, C. (2024). Rishi Sunak D-Day row: 'How could anyone vote Tory after this?' *The Telegraph*, June 7. <https://www.telegraph.co.uk/politics/2024/06/07/rishi-sunak-dday-row-how-could-anyone-vote-tory>
- Torres, M. (2024). People are sharing what it's like to job-hunt over 50 – and it's harrowing. *HuffPost*, May 6. https://www.huffpost.com/entry/job-hunting-over-50_1_66269df8e4b04378c08b05b8

Wilson, J. (2023). Therapists say these 6 common habits are fueling your anxiety. *HuffPost*, September 14. https://www.huffpost.com/entry/worst-habits-anxiety-symptoms_l_64ff5456e4b0087ca123935e

References

- Kulyk, V. (2010). Dyskurs ukrainskykh medii: identychnosti, ideologii, vladni stosunky : monohrafiia [Ukrainian media discourse: identities, ideologies, power relations: monograph]. Kyiv: Krytyka, 656 s.
- Kushnirov, M. (2021). Linhvalni zasoby spotvorennia informatsii v anhlomovnomu mediinomu dyskursi: metodyka vyivlennia [Linguistic means of information distortion in English media discourse: methods of revealing]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia : Filolohiia. Zhurnalistyka*, T. 32(71), № 4 (1), S. 168-172. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-1/29>
- Rudenko, N. (2022). Suhestiia yak zasib formuvannia hromadskoi dumky v suchasnykh anhlomovnykh internet-vydanniakh: informatsiino-komunikatsiini stratehii ta sposoby yikh realizatsii [Suggestion as a means of forming public opinion in modern English-language online publications: information and communication strategies and methods of their implementation]: dys... doktora filosofii v haluzi zhurnalistyky: 061 Zhurnalistyka. Sumy, 235 s.
- Sivaieva, O. (2024). Verbalizatsiia HEALTH v anhlomovnomu mediinomu dyskursyvnomu prostori [Verbalization of HEALTH in the English-language media discursive space]: dys... doktora filosofii : 035 Filolohiia. Kyiv, 302 s.
- Shkvorchenko, N. (2024). Prosodychni kharakterystyky toksychnosti v anhlomovnomu mediinomu dyskursi [Prosodic characteristics of toxicity in English media discourse.]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia : Filolohiia. Zhurnalistyka*, № 35(74). S. 152-156. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/28>
- Shumarova, N., Marynenko, I. & Mykhailenko, V. (2022). Alhorytm analizu lohiko-linhvalnoi spivvidnesenosti komponentiv «Zaholovok-Lid» (na materialy informatsiinykh tekstiv pro Covid-19) [Algorithm for the analysis of the logical-linguistic correlation of the "Heading-Lead" components (on the material of informational texts about Covid-19)]. *Aktualni problemy mediaprostoru: materialy IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kyiv, 14 kvitnia 2022 r.)*. Kyiv: Navchalno-naukovyi instytut zhurnalistyky, S. 13-22.
- AP (2024) – Associated Press. Astronauts in Boeing capsule arrive at space station. *BBC News*. June 6. <https://www.bbc.com/news/articles/c8vrrv1mglo>
- Greve, J. (2024). Trump's lead over Biden narrows after conviction, analysis shows. *The Guardian*, June 7. <https://www.theguardian.com/us-news/article/2024/jun/07/trump-biden-election-standing-after-conviction>
- Harris, K. (2024). The love language test. *BuzzFeed*, February 12. <https://www.buzzfeed.com/macedog14/love-language-quiz>
- Hudspeth, C. (2024). 62 examples of the Mandela effect that'll make you question everything. *BuzzFeed*, May 25. URL: <https://www.buzzfeed.com/christopherhudspeth/mandela-effect-examples>
- Stopera, M. (2024). People are sharing examples of «boomer humor» they find painfully cringe or surprisingly funny. *BuzzFeed*, May 25. <https://www.buzzfeed.com/mjs538/people-are-sharing-examples-of-boomer-humor>
- Thorpe, T. & Orobitg-Baena, C. (2024). Rishi Sunak D-Day row: 'How could anyone vote Tory after this?' *The Telegraph*, June 7. <https://www.telegraph.co.uk/politics/2024/06/07/rishi-sunak-dday-row-how-could-anyone-vote-tory>
- Torres, M. (2024). People are sharing what it's like to job-hunt over 50 – and it's harrowing. *HuffPost*, May 6. https://www.huffpost.com/entry/job-hunting-over-50_l_66269df8e4b04378c08b05b8
- Wilson, J. (2023). Therapists say these 6 common habits are fueling your anxiety. *HuffPost*, September 14. https://www.huffpost.com/entry/worst-habits-anxiety-symptoms_l_64ff5456e4b0087ca123935e

Автори

Тетяна Цепкало, кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю
e-mail: tsepkalo.tetyana@vspu.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0003-2690-3390>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Authors

Tetiana Tsepkalo, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Journalism, Advertising and Public Relations
e-mail: tsepkalo.tetyana@vspu.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0003-2690-3390>

Conflict of Interests

The author(s) declare that they have no conflict of interest

УДК 811.81' 28.738.3

Матеріали до словника традиційних народних промислів (гончарська лексика подільських говірок)

Ольга Жвава

Чорноморський національний університет імені Петра Могили м. Миколаїв, Україна

Анотація

У статті подано лексичний матеріал до Словника традиційних народних промислів. Пропоновані матеріали відображають особливості та регіональні відмінності термінології гончарства Поділля. Актуальність зумовлена тим, що багато проблем діалектної лексикології досі не розв'язано, зокрема не створено загальноукраїнського словника говірок і словника українських говорів окремих регіонів. Номінація явищ, понять традиційної народної культури є поліінформативною, а їх фіксація та збереження залишається актуальним завданням сучасної діалектології. Джерела фактичного матеріалу – записи живого народного мовлення, зроблені автором у 12 населених пунктах Поділля впродовж 1998–1999 рр. за спеціально укладеним питальником.

Ключові слова: словник, говірка, лексика, традиційні народні промисли, подільські говірки, тематична група лексики, гончарська лексика, лексикографія

UDC 811.81'28.738.3

The lexical materials for the dictionary of traditional folk crafts (pottery vocabulary of Podillia dialects)

Olha Zhvava

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

Received: 08.04.2024 • Accepted: 15.05.2024

Abstract

The article analyzes lexical material for the Dictionary of Traditional Folk Crafts. The proposed materials reflect the peculiarities and regional differences of the pottery terminology of Podillia. The relevance of the article is due to the fact that many problems of dialect lexicology have not yet been solved, in particular, a national dictionary of dialects and a dictionary of individual regions of Ukrainian dialects have not been created. The nomination of phenomena and concepts of traditional folk culture is poly-informative, and their fixation and preservation remain an urgent task of modern dialectology. The sources of the factual material are recordings of live folk speech made by the author in 12 (twelve) settlements of Podillia in 1998-1999. The **purpose** of the research is to review the history of Podillia pottery as a folk craft, as well as to present a fragment of a dictionary of pottery terminology, and to introduce a name to denote the realities of pottery into scientific circulation. The article uses general scientific **methods** of research: analysis, synthesis and observation, which made it possible to identify and systematize colloquial material; the descriptive method was used in the process of analyzing the vernacular speech. Special linguistic methods of research: questionnaires and interviews contributed to the recording of dialect speech, contextual and interpretive analysis allowed to identify transformations of the semantic scope of lexemes functioning in the live speech of speakers of Podillia dialects, linguo-geographical method made it possible to illustrate the habitat of the recorded names. The **result** of the research is the introduction of lexical material collected during the expedition into scientific circulation. The work on the dictionary of pottery terminology is planned to be continued, streamlining the previously collected vocabulary. **Originality.** Studying the cultural characteristics of Ukrainians allows not only expanding general knowledge, but also passing on the nation's invaluable experience to future generations. The vocabulary of traditional crafts is a unique basis for enriching the language, a part of cultural and social memory. It is also important to compile dictionaries, as the recording of traditional folk culture concepts is an urgent issue not only for ethnology but also for linguistics. **Conclusion.** The pottery vocabulary of Podillia dialects is a complex multifaceted system with a clear structure. The study of this vocabulary proves that in terms of area, it shows tendencies towards spatial opposition: some of the lexemes are not found in neighboring dialects (brashne, bohonok, vedrovyi pot, veselce, etc.). We see the prospects for further research in the continuation of work on the compilation of the Dictionary of Podillia Dialects.

Keywords: vocabulary, dialect, lexicon, traditional folk crafts, Podillia dialects, thematic group of vocabulary, pottery vocabulary, lexicography

Постановка проблеми. Сучасні реалії вимагають ще глибшого пізнання культури свого народу. Завжди актуально досліджувати національну культуру, життєвий устрій, національні традиції, соціальні норми поведінки, духовні цілі та цінності рідного народу. Вивчення культурних особливостей українців дозволяє не лише розширити та розвинути загальні знання, а й передати

безцінний досвід нації наступним поколінням. Лексика ж традиційних народних промислів є унікальною базою для збагачення мови, частиною культурної та соціальної пам'яті. Важливо й укладати словники, адже фіксація понять традиційної народної культури є актуальним питанням не тільки етнології, а й лінгвістики. Діалек-

тні словники не лише зберігають лексико-семантичні одиниці, а й містять відомості про побут, звичаї, традиції носіїв говірки, фіксують історичні факти, указуючи на ареальне поширення говіркових явищ тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що українське гончарство вивчають здавна, проте й донині не сформовано науково-інформаційної бази, яка б повно охоплювала шар лексики, що обслуговує професійний виробничий процес і його результати. Хоч перші спроби збирання відповідних матеріалів у гончарних осередках зроблено ще у XVIII столітті, одним із перших про особливе значення гончарського ремесла висловився український поет К. Зіновій у своїй рукописній збірці віршів. Дещо пізніше О. Шафонський зібрав унікальні свідчення про устрій тогочасного гончарського промислу на Чернігівщині (1786 р.). Його відомості частково доповнюють матеріали, зібрані на Полтавщині вже в середині XIX століття М. Арандаренком.

Плідно досліджували гончарний промисел П. Маєвський, О. Зайкевич, В. Василенко, С. Лисенко, М. Пакульський та інші етнографи, статисти, котрі звертали увагу на локальні особливості гончарства на Полтавщині. У кінці XIX ст. побачили світ публікації І. Зарецького, М. Могильченка, М. Русова, присвячені гончарству окремих регіонів Лівобережної України.

Унікальні фольклорні твори, що дозволяють реконструювати міфологічні уявлення про гончарів та їхню професію, семантику глиняних виробів, записали також відомі українські фольклористи й етнографи Б. Грінченко, М. Драгоманов, П. Іванов, О. Малинка, І. Манжура, В. Милорадович, М. Сумцов, П. Чубинський та ін.

З етнографічних праць, що є найбільш актуальними, відзначимо статтю Л. Шульгіної «Гончарство в с. Бубнівці на Поділлі» (Шульгіна, 1929), роботу А. Прусевича «Кустарные промыслы Подольской губернии» (Прусевич, 1916). Ці дослідження й досі вражають повнотою, фактологічною насиченістю описів звичаїв та обрядів ремісників загальновідомого центру народного гончарства – Поділля.

Першою спробою зібрати гончарську термінологію української народної мови й відповідно її оформити був п'ятий розділ словника В. Василенка «Опыт толкового словаря народной технической терминологии по Полтавской губернии. От-

дел I, II, III. Кустарные промыслы, сельское хозяйство и земледелие, народные поговорки и изречения» (Василенко, 1902). Під час збирання лексики різних ремесел науковець помітив, що в окремих ремісничих центрах у тому самому промислі вживають неоднакову термінологію. Він зробив висновок про те, що без глибокого вивчення діалектних назв, поширених у народнорозмовній мові, не можна створити повний тлумачний словник української ремісничої термінології, вибудований на наукових засадах. Учений окреслив основні завдання для дослідників – збирати й публікувати народні терміни. Із цією метою науковець склав «Проект инструкции для собирания материалов по технической терминологии» і «Програму вопросов для отдельного лица».

У XX ст. збиранням гончарської лексики на Полтавщині займалася М. Кривчанська (дисертація «Лексика гончарного промислу Полтавської області») (Кривчанська, 1954); опис термінології художньої кераміки здійснила Н. Левун (дисертація «Семантична і словотвірна структура української термінології художньої кераміки») (Левун, 1984); специфіку регіональної гончарської термінології досліджували В. Бережняк (дисертація «Гончарна лексика східнополіського діалекту») (Бережняк, 1996) і Л. Спанатій (дисертація «Гончарна лексика в говорах української мови»). До прикладу, Л. Спанатій опрацювала термінологію 95 населених пунктів України, що була зібрана експедиційним шляхом за спеціально укладеною авторською програмою. Наукова новизна цього дослідження полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві систематизовано й усебічно проаналізовано лексику гончарів більшості українських етнічних територій, розкрито взаємовпливи й семантичне контактування між компонентами різних тематичних груп, багато з діалектних слів уперше введено до наукового обігу, подано відомості міждіалектного й міжмовного контактування.

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному відродив започатковану ще в XIX столітті діяльність земських статистів, етнографів зі збирання ремісничої гончарської номенклатури й планує підготувати та видати «Словник народної гончарської термінології України». Це дуже важливо, бо за останні десятиліття відбувається нівелювання гончарської термінології, що пов'язано з науково-технічним прогресом, під впливом якого гончарний проми-

сел зазнає істотних змін у своїй структурі. Сьогодні традиційна гончарна лексика перебуває на межі зникнення, а, будучи зафіксованою в подільських говірках, вона поповнить картотеку зведеного Словника.

В етнолінгвістичному аспекті репрезентовано гончарську термінологію в розвідках С. Литвиненко (Литвиненко, 2003), Н. Хобзей, С. Пошивайло (Пошивайло, 2014), у лексикографічному – О. Пошивайла (Пошивайло, 1993б), лінгвогеографічному – Й. Дзендзелівського (Дзендзелівський, 1955), Л. Спанатій (Спанатій, 1990; Спанатій, 1996а; Спанатій, 1996б), регіональному – В. Бережнюк (Бережнюк, 1996), Й. Дзендзелівського (Дзендзелівський, 1955), М. Кривчанської (Кривчанська, 1954), М. Мединського (Мединський, 2006).

Мета і завдання статті. Метою пропонованої розвідки є огляд досліджень гончарства Поділля як народного промислу, а також презентація фрагмента словника гончарської термінології подільських говірок. Завдання статті: увести у науковий обіг найменування на позначення реалій гончарського промислу. Об'єктом вивчення є лексика гончарства у говірках Поділля, а предметом – її організація в діалектному словнику. Джерела фактичного матеріалу – записи живого народного мовлення, зроблені автором у 12 населених пунктах Поділля впродовж 1998–1999 рр.

У статті використано загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез і спостереження, що уможливили виявлення й систематизацію говіркового матеріалу; описовий метод застосовано в процесі аналізу народного мовлення. Спеціальні лінгвістичні методи дослідження: анкетування й інтерв'ювання сприяли фіксації гові-

ркового мовлення, контекстуально-інтерпретаційний аналіз дав змогу виявити трансформації семантичного обсягу лексем, які функціонують у живому мовленні носіїв говірок Поділля, лінгвогеографічний метод уможливив ілюстрацію ареалогії зафіксованих назв.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структуру словникової статті подано так, що реєстрове слово, якщо воно відмінюване, подано в початковій формі великими літерами жирним шрифтом за українською абеткою. Далі у квадратних дужках малими літерами жирним шрифтом відбито вимову цього слова. Потім названо стилу найнеобхіднішу граматичну інформацію реєстрової лексеми, напр.: закінчення родового відмінка однини чи називного відмінка множини іменників, їхній рід та число; закінчення родових форм для прикметників; закінчення родового відмінка для кількісних числівників; деякі особові закінчення, вид, перехідність / неперехідність для дієслів; указано частиномовну належність для займенників, прислівників і службових частин мови. Кожну окрему семему багатозначного слова відокремлено арабською цифрою. Слова витлумачено лексичними відповідниками літературної мови або розкрито описово. Реєстрові лексеми паспортизовано літерними скороченнями назв обстежених населених пунктів. Особливості вимови представлено за допомогою загальної фонетичної транскрипції для запису українського літературного й діалектного мовлення, що запропоновано в першому томі «Атласу української мови» (АУМ 1984; АУМ 1988; АУМ 2001). Фонетичні й морфологічні варіанти реєстрових слів подаємо в різних словникових статтях.

ФРАГМЕНТ СЛОВНИКА

БАБУШНИК, [бабу́шни^к], а, чол. Посуд циліндричної форми, подібна до ринки, в якому пекли хліб (Павлівка).

БАКЛА́ЖКА, [бакла́ж^шка], и, жін. Невелика плоска посудина, що використовується для зберігання води. За формою може бути округлою або тиквоподібною (усі н.п.).

БАЛА́БУХ, [бала́бух], а, чол. 1. Великий шматок мокрої глини, збитий довбнею (усі н.п.). 2.

Шматок глини – сировини, викачаний на лаві (усі н.п.).

БАЛА́БУХА, [бала́буха], и, жін. Шматок глини-сировини, викачаний на лаві (усі н.п.).

БАЛАГА́Н, [балага́н], у, чол. Частина горну, де зберігається паливо і сам гончар захищається від дощу чи негоди під час випалювання посуду (Бубнівка, Саврань).

БАЛГА́Н, [балга́н], у, чол. Частина горну, де зберігається паливо і сам гончар захищається від дощу чи негоди під час випалювання посуду (Бубнівка, Саврань).

БАНЯ́К, [бан'ак], а, чол. Горщик, що формою наближається до металевих заводських виробів (Купин, Пісочна, Громи, Павлівка, Шарин, Саврань).

БА́НЬКА, [ба́н'ка], и, жін. Виріб глекоподібної форми, в якому зберігають воду (усі н.п.).

БАЊКА, [ба́н'ка], и, жін. Невелика пласка посудина для зберігання напоїв з двома днищами й опуклими стінками (Саврань). БАРИЛО, [ба́р'іло], а, сер. Посудина з двома днищами й опуклими стінками для зберігання напоїв (Саврань). БАРИЛЬЦЕ, [ба́р'іл'це"], я, сер. Посудина з двома днищами й опуклими стінками для зберігання напоїв (Саврань). БАРИНЯ, [ба́ри'н'а], і, жін. Глиняна скульптурка у вигляді жінки в капелюсі (усі н.п.). БАРИШНЯ, [ба́ри'шн'а], і, жін. Глиняна скульптурка у вигляді жінки в капелюсі (усі н.п.). БИК, [б'ік], а, чол. Горизонтальна цегляна стінка 1-2 метри заввишки, що проходить уздовж центральної частини череня від топки до того місця, де стоїть гончар (Шарин). БІК, [б'ік], у, чол. Зовнішня частина глиняного посуду від найбільшої випуклості до денця (усі н.п.). БІЛА ГЛИНА, [б'іла глі́на]. Гончарний матеріал, що набуває білого кольору після випалювання. Майстри вважали її найбільш вогнетривкою. Жовті та червоні глини були доступні майже в усіх селах і мали теплий відтінок. Білі глини були дорожчими і використовувалися для фарбування чільних сторін хат (Бубнівка). БІЛИЙ ГЛЕЙ, [б'ілі'є гле́й]. Гончарний матеріал білого кольору (Пісочна, Купин, Бубнівка, Жорнище). БЛИЗНЯТА, [бли'єн'ата], мн. Два невеликі горщика, з'єднані до купи кільцеподібною ручкою (усі н.п.). БЛИЗНЮКИ, [бли'єн'укі], мн. Два невеликі горщики, з'єднані до купи кільцеподібною ручкою (усі н.п.). БЛЮДО, [бл'удо], а, сер. Кругла плеската посудина з широким дном і низькими вінцями (Саврань). БЛЮДЦЕ, [бл'у́ц'є"], я, сер. 1. Маленька череп'яна миска. 2. Маленька мисочка, що ставиться під чашку або склянку. Не завжди може бути глиняною (Купин, Пісочна). БОГОНОК, [богоно́к], -нка, чол. Посудина з двома днищами й опуклими стінками для зберігання напоїв (Саврань). БОЧОНОК, [бочоно́к], -нка, чол. Посудина з двома днищами й опуклими стінками для зберігання напоїв (Саврань). БОЙ, [бо́й], ю, чол. Спорчені, зіпсовані, недоброякісні предмети виробництва (Саврань). БОКА́Л, [бо'ка́л], у, чол. Посудина для напоїв у вигляді великої рюмки (усі н.п.).

БРАК, [брак], у, чол. Спорчені, зіпсовані, недоброякісні предмети виробництва (усі н.п.). БРАКОВАНЕ, [брако́ване"], ого, ім. Спорчені, зіпсовані, недоброякісні предмети виробництва (усі н.п.). БРАШНЄ, [брашнє́], ого, ім., сер. Спорчені, зіпсовані, недоброякісні предмети виробництва (Жорнище). БРОШТА́ЛЬ, [брошта́л'], ю, чол. Марганець, який використовують для глазурі гончарі (Павлівка). БУБНІВСЬКА ГЛИНА, [бубн'і́вс'ка]. Назва глини за місцем добування (Бубнівка). БУГРИ, [бугрі́], мн. Спіральні виступи на поверхні посуду, що виникають від неякісної роботи гончаря (Бубнівка). БУДКА, [бу́д'ка], и, жін. Навіс з дощок над горном, що захищає його від дощу (Павлівка). БУНТ, [бунт], у, чол. Посуд, витягнений щойно з горна (Саврань). ВА́ЗА, [ва́за], и, жін. Горщик для домашніх квітів (усі н.п.). ВАЗОН [вазо́н], у, чол. Горщик для домашніх квітів (усі н.п.). ВАЗОНЧИК, [вазо́нчи'к], а, чол. Горщик для домашніх квітів (усі н.п.). ВАРЮХА, [вар'у́ха], и, жін. Інструмент для перемішування свинцю під час його перепалення, нагадує своєю формою звичайну ложку (Пиріжна). ВЕЛИКА МИСКА, [ве'лі́ка м'иска]. Миска великого розміру, переважно з двома вухами, в якій миють посуд, перуть білизну тощо (усі н.п.). ВЕЛИКИЙ ГОРНЄЦЬ, [ве'лі́ки'є горне́ц']. Найбільший горщик (Пісочна). ВЕЛИКИЙ ГОРЩИК, [ве'лі́ки'є го́рщи'к]. Найбільший горщик (Бубнівка, Пиріжна). ВЕРХ, [верх], у, чол. Верхня частина горна (Пиріжна). ВЕРШИТИ, [ве́рши'ти'є]. Витягування грудки глини на гончарному крузі у довгастий конус, тягнучи руками вгору (Пиріжна). ВЕРШО́К, [ве'ршо́к], -шка, чол. Відстань між крисами і черевом горщика (Пиріжна). ВЕРЕТЕ́НО, [ве'ре'те'но́], а, сер. Вертикальний стрижень, що з'єднує верхню і нижню частини гончарного круга. Спочатку було дерев'яним, а потім залізним (Крищенці, Жорнище, Адамівка, Громи, Саврань, Новоселівка, Бубнівка). ВЕРЕТЕНО́, [ве'ре'те'но́], а, сер. Інструмент для виготовлення чайників, друшляків, цідильників, іграшок, що має вилкоподібну форму й служить для протикання отворів (Крищенці, Бубнівка, Громи).

ВЕРХНЯК, [ве^рхн'ák], а, чол. Верхня частина гончарного круга, на якій безпосередньо виготовляється посуд. Має круглу форму (усі н.п.).

ВЕРШИТИ, [верш'іти^е], Процес, коли грудку глини виводять на гончарному крузі в довгастий конус, тягнучи руками вверх (Купин, Пісочна, Адамівка).

ВЕРШНЯК, [вершн'ák], а, чол. Верхня частина гончарного круга, на якій безпосередньо виготовляється посуд (Адамівка).

ВЕРХНІЙ КРУГ, [в'ерхн'ій круг]. Верхня частина гончарного круга, на якій безпосередньо виготовляється посуд (усі н.п.).

ВЕРШОК, [ве^ршók], а, чол. Відстань між крисами і черевом горщика (Пиріжна).

ВЕСЕЛЬЦЕ, [ве^се^л'ц'е], я, сер. Інструмент для перемішування свинцю під час його перепалення, нагадує своєю формою звичайну ложку (Саврань).

ВЕСІЛЬНИЙ ГОРЩИК, [ве^с'іл'ній гóршчик^ек]. Найбільший горщик (усі н.п.).

ВИВОДИТИ, [ви^вóди^{ти}е]. Процес, коли грудку глини виводять на гончарному крузі у довгастий конус, тягнучи руками вверх (Купин, Пісочна, Адамівка).

ВИГЛÁДЖУВАННЯ, [ви^глáд'жуван':а], я, чол. Процес відшліфовування посуду руками або гладким камінцем, чи округлої форми маленькою склянкою баночкою, чи гончарським ножиком, що має різну форму й розміри (усі н.п.).

ВИГЛÁДЖУВАТИ, [ви^глáд'жувати^е]. Процес відшліфовування посуду (Пісочна, Жорнище, Шарин).

ВИГНАТИ ВОГОНЬ, [в'ігнати^е вогón'].

Завершальна фаза в горні, коли температура поступово знижується (усі н.п.).

ВИГНАТИ ПОЛУМ'Я, [в'ігнати^е полум'я]. Назва найсильнішого вогню, який вискакує з горна. Це кульмінаційна фаза випалювання (усі н.п.).

ВИГРІВАННЯ, [ви^гр'іван':а], я, сер. Розведення слабкого вогню. Завдання цього етапу – поступово нагріти посуд, щоб запобігти його трісканню (Пиріжна, Бубнівка, Громи).

ВИГРІТИ, [в'ігр'іти^е]. Розведення слабкого вогню для розігрівання посуду (усі н.п.).

ВИГРУЗИТИ ПІЧ, [в'ігрузи^{ти}е п'іч]. Процес вибирання випаленого посуду з горна (усі н.п.).

ВИДРАПАНКА, [в'ідрапанка], и, жін. Орнамент, що має вигляд прямих ліній, іноді складається з проколених крапок (Бубнівка).

ВИКА́ЧУВАТИ, [ви^кáчувати^е]. Процес вимішування глини руками (Шарин, Саврань).

ВИКИДА́ТИ З ГО́РНА, [ви^ки^к'да́ти^е з гóрна]. Процес вибирання випаленого посуду з горна (усі н.п.).

ВИКИДА́ТИ ПО́СУД, [ви^ки^к'да́ти^е по́суд].

Процес вибирання випаленого посуду з горна (усі н.п.).

ВИЛÉЖУВАТИ, [ви^л'е́жувати^е]. Процес, під час якого глина певний час перебуває на повітрі, щоб стати м'яким, податливим. Таким способом гончарі полегшували собі роботу з матеріалом. Зазвичай вилежувати залишали глину на 2-4 місяці (Павлівка, Адамівка, Саврань).

ВИМІ́СЮВАТИ, [ви^м'іс'увати^е]. Процес, коли грудки глини викачують руками (усі н.п.).

ВИПА́ЛЮВАННЯ, [ви^п'áл'уван':а]. Назва процесу, що характеризується обжиганням гончарських виробів вогнем з поступовим збільшенням температури (Громи, Бубнівка, Шарин, Купин).

ВИРОБЛЯТИ, [ви^р'обл'áти^е]. Процес виготовлення виробів на гончарному крузі (усі н.п.).

ВИСО́КИЙ, [ви^с'óки^й]. Назва високого горщика (Бубнівка).

ВИТЯ́ГУВАТИ ГРУДКУ, [ви^т'áгувати^е гóрдку]. Підготовлену до роботи грудку глини виводять на гончарному крузі в довгастий конус, тягнучи руками вгору (Купин, Пісочна, Адамівка).

ВИТЯ́ГУВАТИ ПО́СУД, [ви^т'áгувати^е по́суд]. Процес вибирання випаленого посуду з горна (Павлівка).

ВИКИДАТИ З ГОРНА, [ви^ки^к'да́ти^е з гóрна].

Процес вибирання випаленого посуду з горна (Шарин),

ВИГРУЗИТИ ПІЧ, [в'ігрузи^{ти}е п'іч]. Процес вибирання випаленого посуду з горна (Бубнівка).

ВИХОД З ГО́РНА, [в'іход з гóрна]. Посуд, витягнений щойно з горна (Бубнівка).

ВІДÉРНИК, [в'ід'ерни^к], а, чол. Назва горщика, що вміщує від 10 літрів рідини (Бубнівка, Пісочна).

ВІДМУ́ЛЮВАТИ, [в'ідм'ул'увати^е]. Процес очищення глини, коли її заливають водою на деякий час, протягом якого вона відстоюється, і зайві речовини виділяються на поверхню (Саврань).

ВІДРО́ВИЙ ГО́РЩИК, [в'ідрóви^й гóршчик^ек]. Назва найбільшого горщика (Бубнівка).

ВІКНО́, [в'ікнó], а, сер. Отвір у горні, куди входить гончар, щоб укласти посуд для випалення, а також виїняти, коли він готовий (Пиріжна).

ВІНЕЧОК З ПІР'Я, [в'іне"чок з п'іря]. Інструмент для обмазування готового посуду дьогтем (Бубнівка).
 ВІНТИ, [в'інті], ів. мн. Назва спіральних виступів на поверхні посуду (Саврань).
 ВІНЧИТИ, [в'інчи"тиє]. Процес формування вінець посуду (усі н.п.).
 ВІНЦЯ, [в'ін'ц'а], мн. Верхні краї горщика чи будь-якого глиняного посуду (усі н.п.).
 ВЛАСНЕ ГОРН, [ўласне" горн]. Яма, вимощена цеглою, де безпосередньо випалюють посуд (усі н.п.).
 ВЛАСТИВО ГЛИНА, [ўластіво гліна]. Сорт глини, з якої виробляють неполив'яний посуд (усі н.п.).
 ВОДЯНИК, [вод'ані"к], а, чол. Глиняний виріб, у якому тримають воду (усі н.п.).
 ВОДЯНКА, [вод'анка], и, жін. 1. Глиняний виріб, у якому тримають воду. 2. Спеціальна посудина мископодібної форми для води, що стоїть на лаві поряд з гончарем, в яку він вмочує руки під час вироблення посуду на крузі (Пісочна).
 ВОДНИК, [в'одні"к], а, чол. Глиняний посуд, в якому тримають воду (усі н.п.).
 ВОЛՓВІ ОЧІ, [волՓв'і оч'і]. Орнамент, який має вигляд прямих ліній навколо кола і що нагадує очі вола (Бубнівка, Купин).
 ВОСЬМИРИК, [вос'мі"рік], а, чол. Назва горщика, що у вісім разів був менший за одначку, і його припадало вісім штук на одну штуку під час продажу (Купин, Пісочна).
 ВОХРА, [вՓхра], и, жін. Природна мінеральна фарба жовтого кольору (усі н.п.).
 ВОЩИТИ, [вՓщичи"тиє]. Процес відшліфовування гончарного посуду (Пиріжна).
 ВУХО, [вухо], а, сер. 1. Виступ зверху покришки для зручності її тримання. 2. Виступ на боковій частині глечика, за який його можна тримати (усі н.п.).
 ВУШКО, [вўшко], а, сер. 1. Виступ зверху покришки для зручності її тримання. 2. Виступ на боковій частині глечика, за який його можна тримати (усі н.п.).
 ВУШИТИ, [вўши"тиє]. Процес вироблення вуха на гончарному виробі (глечика) (Павлівка, Саврань).
 ВХІД, [вх'ід], у, чол. Отвір у горні, куди входить гончар, щоб укласти посуд для випалення, а також вийняти його, коли він готовий (Пиріжна).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Гончарська лексика говірок Поділля є складною багатоплановою системою, що має чітку структуру. Її вивчення засвідчує, що в ареальному плані вона виявляє тенденції до просторового протиставлення: частина лексики не виявляється в суміжних говірках (*брашне, богонок, відровий горщик, весельце* тощо). Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в продовженні роботи над укладанням Словника подільських говірок.

Перелік обстежених населених пунктів

с. Адамівка Віньковецького району Хмельницької області;
 с. Бубнівка Гайсинського району Вінницької області;
 с. Громи Уманського району Черкаської області;
 с. Жорнище Іллінецького району Вінницької області;
 с. Крищенці Тульчинського району Вінницької області;
 с. Купин Городоцького району Хмельницької області;
 с. Новоселівка Гайсинського району Вінницької області;
 с. Павлівка Калинівського району Вінницької області;
 с. Пиріжна Кодимського району Одеської області;
 с. Пісочна Городоцького району Хмельницької області;
 м. Саврань Савранського району Одеської області;
 с. Шарин Уманського району Черкаської області.

Специфіку гончарської лексики говірок Поділля вдалося з'ясувати за допомогою інформаторів:

В. Г. Дерев'янка (1964 р.н.), О. Г. Дерев'янка (1960 р.н.), П. З. Островського (1959 р.н.), П. А. Семенченка. (1921 р.н.), Е. І. Міщенко (1926 р.н.), Г. А. Рижак, Г. Г. Козак (1905 р.н.), І. А. Ткачука (1923 р.н.), О. М. Почишина (1927 р.н.), Н. І. Матушак (1935 р.н.), Д. О. Гончарука (1937 р.н.), О. Г. Луцишина (1922 р.н.), А. Г. Погонец, Д. О. Грушовенка (1930 р.н.), О. С. Оришнюк (1928 р.н.), М. А. Леуса (1930 р.н.).

Література

- Артюх, Л. Ф. (1983). Зіставлення ареалів поширення найменувань деяких явищ традиційно-побутової матеріальної і духовної культури українців. *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі. XV Республіканська діалектологічна нарада*. Тези доповідей і повідомлень. Житомир, С. 45–47.
- АУМ 1984 – Атлас української мови. В 3-х томах. Т. 1, Київ, 1984. 495 с.
- АУМ 1988 – Атлас української мови. В 3-х томах. Т. 2, Київ, 1988. 520 с.
- АУМ 2001 – Атлас української мови. В 3-х томах. Т. 3, Київ, 2001. 856 с.
- Баженов, Л. Ф. (1993). Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст. : Історіографія. Бібліографія. Матеріали, Кам'янець-Подільський, 480 с.
- Баженов, Л. Ф. (1992). Фольклорно-етнографічне вивчення краю в Подільській духовній семінарії в середині XIX – на поч. XX ст. *Наук.-практична конференція «Культура України і слов'янський світ»*. Тези доповідей та повідомлень. Ч. I. Київ.
- Байбурин, А.К. (1983). Жилище в обрядах и представлениях восточных славян, Москва, 190 с.
- Бевзенко, С. П. (1980). Українська діалектологія, Київ : Вища школа, 246 с.
- Бережняк, В. (1996). Східнополіська лексика гончарства на тлі суміжних діалектних систем. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку* : збірник наукових праць, присвячених пам'яті проф. С. П. Самійленка, Запоріжжя : ЗДУ, ч. 2, С. 36–39.
- Брилінський, Д. М. (1991). Матеріали до словника подільських говірок, Львів, 75 с.
- Брилінський, Д. М. (1991). Словник подільських говірок, Хмельницький, 116 с.
- Вакалюк, Я. Ю. (1985). Назви посуду та іншого кухонного начиння в українській мові. *Культура слова*, Київ, Вип. 29, С. 45–47.
- Василенко, В. И. (1902). К вопросу о толковом словаре Харьковского историко-филологического общества. *Сборник Харьковского историко-филологического общества*, том 13, ч.2, Харьков, С.59–71.
- Винник, В.О. (1996). Назви одиниць виміру і ваги в українській мові, Київ : Наукова думка, 151 с.
- Глібчук, Н. М. (2000). Говірки південно-західного наріччя української мови. Збірник текстів, Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. Івана Франка, 155 с.
- ГУМ (1977) – Говори української мови : Збірник текстів, Київ : Наукова думка, 950 с.
- Гриценко, П. Ю. (1994). Основні риси подільського говору. *Поділля : Історико-етнографічне дослідження*, Київ : Доля, С. 74–81.
- Гриценко, П. Ю. (1990). Ареальне варіювання лексики, Київ, 268 с.
- Гриценко, П. Ю. (1987). Лексична система говорів і картографування. *Українська діалектна лексика*, Київ : Наукова думка, 1987.
- Гриценко П. Ю. (1984). Моделювання системи діалектної лексики, Київ : Наукова думка, 228 с.
- Гуменюк, С. К. (1965). Як складалася територія Поділля. *Тези доповідей Подільської історико-краєзнавчої конференції*, Хмельницький, С. 48–50
- Дзендзелівський, Й. О. (1955). Спостереження над лексикою українських говірок Нижнього Подністров'я. *Научные записки УГУ : Серия историко-филолог*, Львів, т.13, С.63–114.
- Жилко, Ф. Т. (1990). Ареальні системи української мови. *Мовознавство*, № 4 С. 18–27.
- Жилко, Ф. Т. (1966). Нариси з діалектології української мови, Київ, 306 с.
- Конобродська, В. Л. (2003). Етнолінгвістичний і лінгвістичний аспекти дослідження діалектної лексики. *Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство* : збірник наукових статей. Чернівці, С. 406–410.
- Костів, О. (2004). Зона вібрацій на наддністрянсько-подільському діалектному суміжні. *Вісник Львівського ун-ту : Серія філологія*, Вип. 34, ч. II, С. 127–136.
- Кривчанська, М. Ф. (1954). Назви посуду гончарного промислу Полтавщини. *Полтавсько-київський діалект – основа української національної мови*, Київ : Вид-во АН УРСР, С. 115–129.
- Купрієнко, В. О. (1971). До вивчення лексики народних промислів. *Праці XII Респ. діалектол. наради*, Київ, С. 336–338.
- Лашук, Ю. П. (1968). Українські гончарі, Київ, 40 с.
- Левун, Н. В. (1984). Морфологічний спосіб творення української термінологічної лексики художньої кераміки. *Дослідження з граматики і граматичної стилістики української мови*, Дніпропетровськ : Вид. ДДУ, С. 25–32.
- Левун, Н. В. (1977). Номінативні сполучення в термінології художньої кераміки. *Дослідження з граматики і граматичної стилістики української мови*, Дніпропетровськ : Вид. ДДУ, С. 30–35.
- Литвиненко, С. (2003). Гончарство в мові і культурі. *Діалектологічні студії : Мова і культура* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАНУ, С. 81–96

- Мединський, А. М. (2006). Структурна організація і семантика гончарської лексики у подільських говірках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова», Київ, 20 с.
- Мусієнко, П. Н. (1968). Кераміка. Історія українського мистецтва : В 6 т. Київ : Укр. рад. енциклопедії, т. 3, С. 322–335.
- НПУ (1979) – Народні промисли України, Київ : Наукова думка, 336 с.
- НХП (1986) – Народні художні промисли УРСР, Київ, 1986, 133 с.
- Никончук, М. В. (1985). Сільськогосподарська лексика Правобережного Полісся, Київ : Наук. думка, 312 с.
- Поділля (1994) – Поділля: Історико-етнографічне дослідження / [Л. Ф. Артюх, В. Г. Балушок, З. Є. Болтарович та ін.], Київ, 504 с.
- Пошивайло, О. (1993а). Етнографія українського гончарства, Київ : Молодь, С. 16.
- Пошивайло, О. (1993б). Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина), Опішне : Українське народознавство, 280 с.
- Пошивайло, О. (1988а). Народні системи лічби в гончарстві на Лівобережжі України (XIX–XX ст.). *Нар. творчість та етнографія*, ч. 1, С. 46–49.
- Пошивайло, О. (1988б). Українське народне гончарство: програма-запитальник для дослідження традиційного гончарства та збирання етнографічних матеріалів, Опішне : Вид-во Музею гончарства в Опішному, 29 с.
- Пошивайло О. (1991). Гончарство Лівобережної України XIX – початку XX століть і відродження в ньому основних духовних настанов української народної свідомості, Київ : Молодь, 282 с.
- Пошивайло, С. (2014). Народні назви знарядь, споруд та інструментів, які використовуються у гончарному виробництві Полтавщини, *Народознавчі зошити*, № 3.
- Програма (1949) – Програма для збирання матеріалів до Діалектологічного атласу української мови, Київ : Вид-во АН УРСР, 118 с.
- Прусевич, А. (1916). Гончарный промысел в Подольской губернии. *Кустарные промыслы Подольской губернии*, Київ, С. 3–116.
- Ремесла (1905) – Ремесла и промыслы Херсонской губернии. Херсон: Издание Херсонской Губернской Земской Управы, 85 с.
- Сімонок, В. П. (2000). Семантико-функціональний аналіз іншомовної лексики сучасній українській мовній картині світу, Харків : Основа, 332 с.
- Спанатій, Л. С. (1988). З діалектної лексики українських гончарів. *Українське мовознавство*, № 15, С. 86–90.
- Спанатій, Л. С. (1989а). Назви гончарського рахунку в народнорозмовній мові українських гончарів. *Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народнорозмовної мови*. Тези доповідей республіканської конференції. Ужгород, С. 133–134.
- Спанатій, Л. С. (1989б). Про деякі назви глини в мові українських гончарів. *Научные разработки и достижения молодых учёных – народному хозяйству*: Тезиси докладов, Ужгород : Ужгородський госуниверситет, С. 144.
- Спанатій, Л. С. (1990). До питання про діалектну лексику українських гончарів. *Проблеми української діалектології на сучасному етапі*. Тези доповідей і повідомлень. Житомир, С. 191–192.
- Спанатій, Л. С. (1996а). Про деякі назви гончарного матеріалу в говорах української мови. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*: збірник наукових праць, присвячених пам'яті проф. С. П. Самійленка, Запоріжжя: ЗДУ, ч. 2, С. 33–36.
- Спанатій, Л. С. (1996б). Історія, стан та перспективи розвитку української гончарної термінології. *Українська термінологія і сучасність*. Тези доповідей і повідомлень всеукраїнської наукової конференції, Київ, 1996, С. 46.
- Спаська, С. (1929). Шльонський гончарний круг. *Матеріали до етнології*, Вип. 2, С. 104–110.
- СУЛМ (1973) – Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія, Київ : Наукова думка, 438 с.
- Тищенко, Т. М. (2003). Подільсько-середньонадніпрянське суміжжя у світлі ізоглас : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 Українська мова, Київ, 19 с.
- УЕ (1994) – Українська етнографія. Курс лекцій: навч. посібник для студ. вищих навч. закладів / [ред. А. П. Пономарьов], Київ : Либідь, 317 с.
- УК (1991) – Українська культура : Коротка історія культурного життя українського народу. Репр. відтворення вид. 1918 р., Київ : Абрис, 272 с.
- УМ (1994) – Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник. 2-ге вид. / [редкол. : А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін.], Київ : Либідь, 256 с.
- УН (1997) – Українське народознавство: Навчальний посібник / [ред. С. П. Павлюк], Львів : Фенікс, 607 с.
- Шульгіна, Л. (1929). Гончарство в с. Бубнівці на Поділлі. Етнографічні дослідження. *Матеріали з етнології*. Київ, С.111–184.

References

- Artiukh, L. F. (1983). Zistavlennia arealiv poshyrennia naimenuvan deiakykh yavyschch tradytsiino-pobutovoi materialnoi i dukhovnoi kultury ukrainsiv [Зіставлення ареалів поширення найменувань деяких явищ традиційно-побутової матеріальної і духовної культури українців]. *Struktura i rozvytok ukrainskykh hovoriv na suchasnomu etapi. XV Respublikanska dialektolohichna narada*. Tezy dopovidei i povidomlen. Zhytomyr, S. 45-47.
- AUM 1984 – Atlas ukrainskoi movy. V 3-kh tomakh [Atlas of the Ukrainian language. In 3 volumes], t. 1, Kyiv, 1984. 495 s.
- AUM 1988 – Atlas ukrainskoi movy. V 3-kh tomakh [Atlas of the Ukrainian language. In 3 volumes], t. 2, Kyiv, 1988. 520 s.
- AUM 2001 – Atlas ukrainskoi movy. V 3-kh tomakh [Atlas of the Ukrainian language. In 3 volumes], t. 3, Kyiv, 2001. 856 s.
- Bazhenov, L. F. (1993). Podillia v pratsiakh doslidnykiv i kraieznavtsiv XIX-XX st. : Istoriohrafiia. Bibliohrafiia. Materialy [Podillia in the works of researchers and local historians of the 19th-20th centuries. : Historiography. Bibliography. Materials], Kamianets-Podilskyi, 480 s.
- Bazhenov, L. F. (1992). Folkloro-etnografichne vyvchennia kraiu v Podilskii dukhovnii seminarii v seredyni XIX – na poch. XX st. [Folkloric and ethnographic study of the region in the Podolsk Theological Seminary in the middle of the 19th century – at the beginning. 20th century]. *Nauk.-praktychna konferentsiia «Kultura Ukrainy i slovianskyi svit»*. Tezy dopovidei ta povidomlen. Ch. I. Kyiv.
- Baiburn, A. K. (1983). Zhylyshche v obriadakh y predstavleniakh vostochnykh slavian [Dwelling in the rituals and beliefs of the Eastern Slavs], Moskva, 190 s.
- Bevzenko, S. P. (1980). Ukrainska dialektolohiia [Ukrainian dialectology], Kyiv : Vyshcha shkola, 246 s.
- Berezhniak, V. (1996). Skhidnopoliska leksyka honcharstva na tli sumizhnykh dialektnykh system [Eastern Polish vocabulary of pottery against the background of adjacent dialect systems]. *Skhidnoslovianski movy v yikh istorychnomu rozvytku : zbirnyk naukovykh prats, prysviachenykh pamiaty prof. S. P. Samiilenka, Zaporizhzhia : ZDU*, ch. 2, S. 36-39.
- Brylinskyi, D. M. (1991). Materialy do slovnyka podilskykh hovirok [Materials for the dictionary of Podilsk dialects], Lviv, 75 s.
- Brylinskyi, D. M. (1991). Slovnyk podilskykh hovirok [Dictionary of Podilsk dialects], Khmelnytskyi, 116 s.
- Vakaliuk, Ya. Yu. (1985). Nazvy posudu ta inshoho kukhonnoho nachynnia v ukrainskii movi [Names of dishes and other kitchen utensils in Ukrainian], *Kultura slova*, Kyiv, Vyp. 29, S. 45-47.
- Vasylenko, V. Y. (1902). K voprosu o tolkovom slovare Kharkovskoho ystoryko-fylolohycheskoho obshchestva [On the issue of the explanatory dictionary of the Kharkov Historical and Philological Society], *Sbornyk Kharkovskoho ystoryko-fylolohycheskoho obshchestva*, tom 13, ch.2, Kharkov, S.59-71.
- Vynnyk, V.O. (1996). Nazvy odyynyts vymiru i vahy v ukrainskii movi [Name one of the worlds and yours in Ukrainian language], Kyiv : Naukova dumka, 151 s.
- Hlibchuk, N. M. (2000). Hoviryk pivenno-zakhidnoho narichchia ukrainskoi movy. Zbirnyk tekstiv [Versions of the day-to-day dialect of the Ukrainian language. Collection of texts], Lviv: Vydavnychi tsestr Lvivskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Franka, 155 s.
- HUM (1977) – Hovory ukrainskoi movy : Zbirnyk tekstiv [Speak Ukrainian language: Collection of texts], Kyiv : Naukova dumka, 950 s.
- Hrytsenko, P. Yu. (1994). Osnovni rysy podilskoho hovoru [The main features of the Podilsk dialect], *Podillia : Istoryko-etnografichne doslidzhennia*, Kyiv : Dolia, S. 74-81.
- Hrytsenko, P. Yu. (1990). Arealne variuvannia leksyky [Areal variation of vocabulary], Kyiv, 268 s.
- Hrytsenko, P. Yu. (1987). Leksychna systema hovoriv i kartohrafuvannia [Lexical system of dialects and mapping]. *Ukrainska dialektna leksyka*, Kyiv : Naukova dumka, 1987.
- Hrytsenko P. Yu. (1984). Modeliuvannia systemy dialektnoi leksyky [Modeling the dialect vocabulary system], Kyiv : Naukova dumka, 228 s.
- Humeniuk, S. K. (1965). Yak skladalasia terytoriia Podillia [How was the territory of Podillia formed]. *Tezy dopovidei Podilskoi istoryko-kraieznavchoi konferentsii*, Khmelnytskyi, S. 48-50.
- Dzendzelivskyi, Y. O. (1955). Sposterezhennia nad leksykoiu ukrainskykh hovirok Nyzhnoho Podnistrovia [Observations on the vocabulary of Ukrainian dialects of Nizhny Transnistria]. *Nauchnye zapysky UHU : Seryia ystoryko-fyloloh*, Lviv, t.13, S.63-114.
- Zhylko, F. T. (1990). Arealni systemy ukrainskoi movy [Areal systems of the Ukrainian language]. *Movoznavstvo*, № 4, S. 18-27.
- Zhylko, F. T. (1966). Narysy z dialektolohii ukrainskoi movy [Essays on dialectology of the Ukrainian language], Kyiv, 306 s.

- Konobrodska, V. L. (2003). Etnolinhvistychnyi i linhvistychnyi aspekty doslidzhennia dialektnoi leksyky [Ethnolinguistic and linguistic aspects of dialect vocabulary research]. *Materialy V konhresu Mizhnarodnoi asotsiatsii ukrainistiv. Movoznavstvo* : zbirnyk naukovykh statei. Chernivtsi, S. 406–410.
- Kostiv, O. (2004). Zona vibratsii na naddnistriansko-podilskomu dialektomu sumizhni [Zone of vibrations on the Transnistrian-Podilsk dialect border]. *Visnyk Lvivskoho un-tu : Serii filolohii*, Vyp. 34, ch. II, S. 127–136.
- Kryvchanska, M. F. (1954). Nazvy posudu honcharnoho promyslu Poltavshchyny [Names of dishes of the pottery industry of Poltava region]. *Poltavsko-kyivskyi dialekt – osnova ukraïnskoi natsionalnoi movy*, Kyiv : Vyd-vo AN URSR, S. 115–129.
- Kupriienko, V. O. (1971). Do vyvchennia leksyky narodnykh promysliv [To study the vocabulary of folk crafts]. *Pratsi XII resp. dialektol. narady*, Kyiv, S. 336–338.
- Lashchuk, Yu. P. (1968). Ukrainski honchari [Ukrainian potters], Kyiv, 40 s.
- Levun, N. V. (1984). Morfolohichni sposib tvorennia ukraïnskoi terminoleksyky khudozhnoi keramiky [Morphological method of creation of Ukrainian terminolexics of artistic ceramics]. *Doslidzhennia z hramatyky i hramatychnoi stylistyky ukraïnskoi movy*, Dnipropetrovsk : Vyd. DDU, S. 25–32.
- Levun, N. V. (1977). Nominativni spoluchennia v terminolohii khudozhnoi keramiky [Nominative conjunctions in the terminology of artistic ceramics]. *Doslidzhennia z hramatyky i hramatychnoi stylistyky ukraïnskoi movy*, Dnipropetrovsk : Vyd. DDU, S. 30–35.
- Lytvynenko, S. (2003). Honcharstvo v movi i kulturi [Pottery in language and culture]. *Dialektolohichni studii : Mova i kultura* / vidp. red. P. Hrytsenko, N. Khobzei. Lviv : In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NANU, S. 81–96.
- Medynskyi, A. M. (2006). Strukturna orhanizatsiia i semantyka honcharskoi leksyky u podilskykh hovirkakh [Structural organization and semantics of pottery vocabulary in Podil dialects]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 «Ukrainska mova», Kyiv, 20 s.
- Musiienko, P. N. (1968). Keramika. Istoriia ukraïnskoho mystetstva : V 6 t. [Ceramics. History of Ukrainian art: In 6 vols.], Kyiv: Ukr. rad. entsyklopedii, t. 3, S. 322–335.
- NPU (1979) – Narodni promysly Ukrainy [Folk crafts of Ukraine], Kyiv : Naukova dumka, 336 s.
- NKhP (1986) – Narodni khudozhni promysly URSR [Folk art crafts of the Ukrainian SSR], Kyiv, 1986, 133 s.
- Nykonchuk, M. V. (1985). Silskohospodarska leksyka Pravoberezhnoho Polissia [Agricultural vocabulary of the Right Bank Polissia], Kyiv : Nauk. dumka, 312 s.
- Podillia (1994) – Podillia: Istoryko-etnohrafichne doslidzhennia [Podillia: Historical and ethnographic research] / [L. F. Artiukh, V. H. Balushok, Z. Ye. Boltarovych ta in.], Kyiv, 504 s.
- Poshyvailo, O. (1993a). Etnohrafiia ukraïnskoho honcharstva [Ethnography of Ukrainian pottery], Kyiv : Molod, S. 16.
- Poshyvailo, O. (1993b). Iliustrovanyi slovnyk narodnoi honcharskoi terminolohii Livoberezhnoi Ukrainy (Hetmanshchyna) [Illustrated dictionary of folk pottery terminology of Left Bank Ukraine (Hetmanship)], Opishne : Ukrainske narodoznavstvo, 280 s.
- Poshyvailo, O. (1988a). Narodni systemy lichby v honcharstvi na Livoberezhzhi Ukrainy (XIX – XX st.) [Folk numeral systems in pottery on the Left Bank of Ukraine (XIX–XX centuries)]. *Nar. tvorchist ta etnohrafiia*, ch. 1, S. 46–49.
- Poshyvailo, O. (1988b). Ukrainske narodne honcharstvo: prohrama-zapytalnyk dlia doslidzhennia tradytsiinoho honcharstva ta zbyrannia etnohrafichnykh materialiv [Ukrainian folk pottery: questionnaire program for researching traditional pottery and collecting ethnographic materials], Opishne : Vyd-vo Muzeiu honcharstva v Opishnomu, 29 s.
- Poshyvailo O. (1991). Honcharstvo Livoberezhnoi Ukrainy XIX – pochatku XX stolit i vidrodzhennia v nomu osnovnykh dukhovnykh nastanov ukraïnskoi narodnoi svidomosti [Pottery of the Left Bank of Ukraine of the 19th – early 20th centuries and the revival of the main spiritual teachings of the Ukrainian national consciousness in it], Kyiv : Molod, 282 s.
- Poshyvailo, S. (2014). Narodni nazvy znariad, sporud ta instrumentiv, yaki vykorystovuiutsia u honcharnomu vyrobnytstvi Poltavshchyny [Vernacular names of tools, structures and tools used in pottery production in Poltava Oblast], *Narodoznavchi zoshyty*, № 3.
- Prohrama (1949) – Prohrama dlia zbyrannia materialiv do Dialektolohichnoho atlasu ukraïnskoi movy [A program for collecting materials for the Dialectological Atlas of the Ukrainian Language], Kyiv : Vyd-vo AN URSR, 118 s.
- Prusevych, A. (1916). Honcharnyi promysel v Podolskoi hubernyy [Pottery industry in the Podolsk province]. *Kustarnye promysly Podolskoi hubernyy*, Kyiv, S. 3–116.
- Remesla (1905) – Remesla y promysly Khersonskoi huberniy [Crafts and trades of the Kherson province]. Kherson: Yzдание Khersonskoi Hubernskoi Zemskoi Upravy, 85 s.
- Simonok, V. P. (2000). Semantyko-funktsionalnyi analiz inshomovnoi leksyky suchasniï ukraïnskii movniï kartyni svitu [Semantic and functional analysis of foreign language vocabulary in the modern Ukrainian linguistic picture of the world], Kharkiv : Osnova, 332 s.

- Spanatii, L. S. (1988). Z dialektnoi leksyky ukrainskykh honchariv [From the dialect vocabulary of Ukrainian potters]. *Ukrainske movoznavstvo*, № 15, S. 86–90.
- Spanatii, L. S. (1989a). Nazvy honcharskoho rakhunku v narodnorozmovnii movi ukrainskykh honchariv [Names of the pottery account in the vernacular of Ukrainian potters]. *Naukovo-tekhnichna revoliutsiia i suchasni protsesy rozvytku leksyky ukrainskoi narodnorozmovnoi movy*. Tezy dopovidei respublikanskoi konferentsii. Uzhhorod, S. 133–134.
- Spanatii, L. S. (1989b). Pro deiaki nazvy hlyny v movi ukrainskykh honchariv [About some names of clay in the language of Ukrainian potters]. *Nauchnye razrabotky y dostyazheniia molodykh uchenykh – narodnomu khoziaistvu : Tezysy dokladov*, Uzhhorod : Uzhhorodskiy hosuniversitytet, S. 144.
- Spanatii, L. S. (1990). Do pytannia pro dialektnu leksyku ukrainskykh honchariv [To the question of the dialect vocabulary of Ukrainian potters]. *Problemy ukrainskoi dialektologii na suchasnomu etapi*. Tezy dopovidei i povidomlen. Zhytomyr, S. 191–192.
- Spanatii L. S. (1996a). Pro deiaki nazvy honcharnoho materialu v hovorakh ukrainskoi movy [About some names of pottery material in dialects of the Ukrainian language]. *Skhidnoslovianski movy v yikh istorychnomu rozvytku: zbirnyk naukovykh prats, prysviachenykh pamiaty prof. S. P. Samiilenka, Zaporizhzhia: ZDU*, ch. 2, S. 33–36.
- Spanatii, L. S. (1996b). Istorii, stan ta perspektivy rozvytku ukrainskoi honcharnoi terminologii [The history, state and prospects of the development of Ukrainian pottery terminology]. *Ukrainska terminologii i suchasnist*. Tezy dopovidei i povidomlen vseukrainskoi naukovo konferentsii, Kyiv, 1996, S. 46.
- Spaska, S. (1929). Shlonskyi honcharnyi kruh [Shlyon pottery circle]. *Materialy do etnologii*, Vyp. 2, S. 104–110.
- SULM (1973) – Suchasna ukrainska literaturna mova: Leksyka i frazeologiiia [Modern Ukrainian literary language: Vocabulary and phraseology], Kyiv : Naukova dumka, 438 s.
- Tyshchenko, T. M. (2003). Podilsko-serednonaddniprianske sumizhzhia u svitli izohlos [The Podilsk-Middle Transdnipier confluence in the light of the isogloss]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 Ukrainska mova, Kyiv, 19 s.
- UE (1994) – Ukrainska etnografiia. Kurs lektsii [Ukrainian ethnography. Course of lectures]: navch. posibnyk dlia stud. vyshchykh navch. zakladiv / [red. A. P. Ponomarov], Kyiv : Lybid, 317 s.
- UK (1991) – Ukrainska kultura : Korotka istoriia kulturnoho zhyttia ukrainskoho narodu. Repr. vidtvorennia vyd. 1918 r. [Ukrainian culture: A brief history of the cultural life of the Ukrainian people. Repr. reproduction of the species 1918], Kyiv: Abrys, 272 s.
- UM (1994) – Ukrainska mynuvshyna: Iliustrovanyi etnografichniy dovidnyk [Ukrainian past: Illustrated ethnographic guide], 2-he vyd. / [redkol. : A. P. Ponomarov, L. F. Artiukh, T. V. Kosmina ta in.], Kyiv : Lybid, 256 s.
- UN (1997) – Ukrainske narodoznavstvo: Navch. posibnyk [Ukrainian folklore: Study guide] / [red. S. P. Pavliuk], Lviv : Feniks, 607 s.
- Shulhina, L. (1929). Honcharstvo v s. Bubnivtsi na Podilli. Etnografichni doslidzhennia [Pottery in the village Bubnivtsi in Podillya. Ethnographic studies]. *Materialy z etnologii*. Kyiv, S.111–184.

Автори

Ольга Жвава, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації
e-mail: o.a.zhvava@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1046-8849>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Authors

Olha Zhvava, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Philology and Intercultural Communication
e-mail: o.a.zhvava@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1046-8849>

Conflict of Interests

The authors declare that they have no conflict of interest

УДК 811.161.2'373.2.1(477. 44-25) : 32.5. 86 (477)

Деколонізація топонімів міста Вінниця: лексико-семантичний аналіз

Наталія Павликівська

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Надійшла до редакції: 10.04.2024 • Схвалено до друку: 30.04.2024

Анотація

У статті йдеться про деколонізацію топонімів міста Вінниця, зокрема про нові назви вулиць, провулків, площ. Увагу зосереджено на тих годонімах, які з'явилися у 2023 році. Причиною цьому стало масштабне вторгнення Росії в Україну та суспільна потреба на відмову від усього російського. Перейменовано більш як 160 топооб'єктів. Відтак вулицям повернули історичні назви, також є персональні присвяти героям, які загинули в російсько-українській війні. Здійснено лексико-семантичний аналіз годонімів, з'ясовано їхнє місце та функційне навантаження в урбаноніміконі міста.

Ключові слова: ономастика, онім, топонім, урбанонім, годонім

UDC 811.161.2 : 373.2.1(477. 44-25) : 32.5. 86 (477)

Decolonization of toponyms of Vinnytsia: lexical and semantic analysis

Nataliia Pavlykivska*

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

* **Corresponding author**, e-mail: pavlikivska@i.ua

Received: 10.04.2024 • Accepted: 30.04.2024

Abstract

A toponym is defined as a common name for any toponymic objects, starting from large geographical names and administrative districts and ending with small internal urban objects (names of streets, squares, settlements, regions, countries, etc.). The main purpose and function of toponyms is to highlight, individualize, and identify named objects among others. Ukrainian onomastics has consistently pointed to the necessity of a systematic study of toponymy, including microtoponymy. The attention of researchers to the microtoponymy of certain regions of Ukraine has increased significantly, and this is represented in the studies of M. Khudash, K. Tsiluiko, E. Cherepanova, D. Buchko, L. Humetska, K. Halas, I. Zheliezniak, S. Verbych, Y. Karpenko, Z. Kupchynska, V. Loboda, J. Pura, M. Torchynskyi, N. Torchynska, Y. Stepanov, and many others. Equally important is the study of urban names, including regional ones. Urban name is the name of an inner-city object that represents the semantic character of the city, records the history of urban structures, their social, ethnic and cultural function. Both Ukrainian and foreign scholars have conducted research in the field of urban names. Among them: D. Buchko, O. Belei, N. Lisniak, N. Liasovets, R. Liashenko, O. Halai, I. Sabodash, Y. Fernos, L. Masenko, P. Chuchka, T. Shmelva, V. Kamianets, M. Blich, E. Jedrzefko, and others. The **purpose** of this article is to analyze the lexical and semantic aspects of the hodonyms of Vinnytsia, which appeared as a result of the decolonization of toponyms in 2023. The main research **methods** are: descriptive, comparative-historical, structural-semantic, and component analysis. **Results.** The new names immortalize the memory of outstanding figures of culture and art, significant historical episodes, heroes of the all-time liberation struggles, and heroes of the Russian-Ukrainian war. All the analyzed onyms are divided into two groups: derivatives of other proper names, including anthroponyms, microtoponyms, microhydronyms, and onyms of appellative origin. The group of hodonyms derived from anthroponyms includes about 150 names. Among them are the following: 1) hodonyms-names of the heroes of the Russian-Ukrainian war; 2) hodonyms-names of cultural and arts figures, including Ukrainian writers, publicists, journalists, literary scholars, critics, folklorists, composers, singers, actors, artists, architects, and film directors; 3) hodonyms-names of Ukrainian public figures, princes, philanthropists, human rights activists, politicians, military leaders, scientists, educators, and rebels. The group of hodonyms derived from toponyms is presented as follows: 1) derived from oikonyms, including astionym; 2) derived from choronyms, including sovereignonyms; 3) derived from microtoponyms, microhydronyms. The group of hodonyms derived from appellatives is represented by a small number of names for natural features of the area, the location of an object, etc. **Novelty** consists in the fact that it is the first lexical and semantic analysis of the hodonyms of Vinnytsia as part of the decolonization of toponyms in 2023. **Conclusions.** Like other cities in Ukraine, Vinnytsia faced a wave of decolonization of toponyms with Russian and Soviet echoes in 2022-2023. As a result, streets, alleys, and squares were given their historical names. There are personal tributes to the fallen heroes of the Russian-Ukrainian war. The urbanonymicon of Vinnytsia is structured by onymic and appellative derivatives, among which anthroponymic and toponymic homonyms predominate. They reflect the worldview of the city's inhabitants, have important cultural significance, and perform a social, ethnic, and cultural function.

Keywords: onomastics, onym, toponym, urban name, hodonym

Постановка проблеми. Топоніміка як окрема галузь ономастики вивчає географічні назви, їхнє походження, смислове значення, динаміку розвитку, сучасний стан, написання й вимову. Топонімія ж становить сукупність географічних назв певної території. Основне призначення, функція топонімів – це виділення, індивідуалізація, ідентифікація іменованих об'єктів серед інших.

В українській ономастиці неодноразово наголошувалося на потребі системного вивчення топонімії, зокрема мікротопонімії. Мікротопонім – це власна назва невеликого місця чи географічного об'єкта. Серед усіх видів власних назв мікротопоніми стоять найближче до загальних слів, зберігаючи свою мотивованість. Їхня специфіка тісно й органічно пов'язана з різними особливостями іменованих об'єктів, вони здебільшого є фактами однієї мови й продуктом творчості одного народу. Помітно зросла увага дослідників до мікротопонімії окремих регіонів України, що представлено в дослідженнях М. Худаша, К. Цілуйка, Є. Черепанової, Д. Бучка, Л. Гумецької, К. Галаса, І. Железняк, С. Вербича, Ю. Карпенка, З. Купчинської, В. Лободи, Я. Пури, М. Торчинського, Н. Торчинської, Є. Степанова та багатьох інших.

Не менш важливе значення має вивчення урбанонімії, зокрема регіональної. Урбанонім – назва внутрішньо міського об'єкта, що відображає семантичний образ міста, зафіксує історію розвитку урбанонімних структур, їхню соціальну та етнокультурну функцію. До урбанонімів належать не лише найменування просторових об'єктів, якими можуть бути назви лінійних денотатів – годоніми (назви вулиць), агороніми (назви площ), а й меморіалоніми (назви меморіальних комплексів і пам'ятних місць) та віваріоніми (назви зоопарків і зоосадів) (Торчинський, 2007, с. 176). Урбанонімія ж являє собою систему знакових мовних одиниць, які репрезентують історію та світоглядну позицію населення певного регіону. Урбаноніми мають особливе культурологічне значення та практичне застосування і виконують дві основні функції:

ідентифікаційну – виділення й розрізнення однотипних об'єктів;

інформаційну – орієнтація людини в навколишньому просторі, у місті.

Урбанонімний простір українців перебуває в постійному розвитку, оновленні, удосконаленні, маніфестує їхню сутність і загальнолюдські та національні цінності. Власні назви міських

об'єктів функціонують повсюдно й уживаються масово. Їх дослідження дає змогу істотно відновлювати історію мови та історію народу, оскільки найменування вулиць, провулків, проспектів, майданів мають важливий статус не тільки в географії міста, а й у його історії, в національно-культурному розвитку. Вивчення урбанонімії не втрачає своєї актуальності. Чітке уявлення про появу, розвиток, закономірності функціонування урбанонімної підсистеми сприятиме визначенню її місця в онімній системі мови загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У царині урбанонімії мають дослідження як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Серед них – Д. Бучко, О. Белей, Н. Лісняк, Н. Лясовець, Р. Ляшенко, О. Галай, І. Сабодаш, Ю. Фернос, Л. Масенко, П. Чучка, Т. Шмельова, В. Кам'янець, А. Титаренко, О. Негер, М. Blich, E. Jedrzefko та інші (Титаренко, 2015; Негер, 2018). Урбаноніми Вінниці знайшли своє висвітлення в студіях К. Кузіної, яка проаналізувала заходи радянської влади щодо запровадження нових назв вулиць як важливі ідеологічні складники політики радянської міської простору міста Вінниця у 20–30-х рр. XX ст.; Т. Караєвої, яка дослідила першу, «національно-демократичну», хвилю перейменувань у місті з 1989 до 1996 року; О. Гнатюк, який здійснив порівняльний аналіз урбанонімів Запоріжжя, Вінниці та Києва як маркерів територіальної ідентичності населення; К. Андрощук, який вивчав урбаноніми Вінниці в контексті декомунізації, а саме у період другої хвилі перейменувань – 2015–2016 рр. (Андрощук, 2022, с. 17–18).

Щодо вінницьких вулиць, то перші дослідження в цій галузі провів В. Отамановський у 20-х рр. XX ст. Результати його діяльності вміщені в працях «Вінниця. Історичний нарис» (1964) та «Вінниця в XIV–XVII століттях» (1993). Пізніше цієї проблеми торкнулася дослідниця історії архітектури міста Л. Денисова. Авторами збірки «Срібна мить» (поштові листівки та фотографії з музейної колекції) зроблено спробу розповісти про перейменування деяких міських вулиць. Велику копітку роботу в цій галузі провів колишній секретар комісії міськвиконкому з перейменування вулиць на межі 1980–1990-х рр. В. Малиновський.

У 1974 році бібліографічний відділ обласної наукової бібліотеки імені К. А. Тімірязєва видав бібліографічний покажчик до 30-річчя визволення Вінниці від фашистських окупантів «Їх іменами названо вулиці нашого міста», у якому

подано короткі біографічні відомості та список літератури про ту чи ту особистість.

У ХХ ст. вулиці Вінниці, як і багатьох інших міст України, часто змінювали свою назву під впливом зміни політичної ідеології. До прикладу:

Воїнів-Інтернаціоналістів (1995) – *Артоболовського* (1978) – *Інститутська* (до 1978);

Володарського (1994) – *Івана Бугуна* (1941) – *Монастирсько-Благовіщенська* (*Маріїнсько-Благовіщенська*) (1910) – *Монастирська* (до 1910) – *Шляхетська* (XVII ст.);

Гліба Успенського (1921) – *Спаська* (1910) – *Мала Лазаретна* (до 1910);

Зої Космодем'янської (1955) – *Гойхера* (1944) – *Князь Ігорівський* (1941) – *Гойхера* (1921) – *Князь Ігорівський* (1910);

Івана Бевза (1955) – *Депутатська* (до 1955) – *Дніпровська* (1941);

Келецька (1976) – *Спартаківська* (1944) – *Судацька* (1941) – *Спартаківська* (1921) – *Богемська* (до 1921);

Першотравнева (1944) – *Володимира Великого* (1941) – *Першотравнева* (1921) – *Романівська* (1910) – *Торгова* (до 1910) – *Дорога капуцинів* або *Капуцинська вулиця* (XVIII ст.) – *Довга* (XVII ст.);

Петра Дорошенка (1992) – *Євгенії Бош* (1967) – *Басейна* (до 1967);

Свердлова (1944) – *Петра Могили* (1941) – *Свердлова* (1921) – *Петра Могили* (1910) – *Мала Дворянська* (до 1910) – *Красносельська* (XVII ст.);

Театральна (1992) – *Дзержинського* (1944) – *Івана Мазепи* (1941) – *Дзержинського* (1921) – *Катерининська* (1910) – частина *Садової* та *П'ятничанська* (до 1910);

Чкалова (1944) – *Князя Данила* (1941) – *Чкалова* (1938) – *Слинька* (1921) – *Ольгердівський пров.* (1910) – *Торговий пров.* (до 1910);

Щорса (1944) – *Дальня* (1941) – *Васильківська* (до 1921) та багато інших.

Основні етапи перейменувань вулиць у ХХ ст. відбувались у 1910 році, у роки німецької окупації та після здобуття Україною незалежності.

Керуючись Законом України від 09.04.2015 р. № 317 «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки», міська рада міста Вінниці затвердила рішення про перейменування 135 вулиць, провулків, тупиків та проїздів у місті. Серед них такі:

Козицького – *Миколи Оводова* (громадський діяч, лікар, реформатор, міський голова Вінниці у 1899–1917 рр.);

Ленінградська – *Олександра Довженка* (український письменник та кінорежисер, класик світового кінематографа);

Медведева – *Миколи Амосова* (видатний хірург, біокибернетик, філософ, письменник, академік медичних наук України);

В. Примакова – *Якова Шепеля* (повстанський отаман на Літинщині, полковник Армії УНР);

Пролетарська – *Гайдамацька* (топонім пов'язаний з народним повстанським рухом на Правобережній Україні XVIII ст.);

Фадеева – *Павла Скоропадського* (військовий, громадський та політичний діяч, Гетьман Української Держави в 1918 р.);

Чкалова – *Симона Петлюри* (державний, військовий та політичний діяч, журналіст, публіцист. Організатор українських збройних сил в 1917 р.) та ін.

У 2022 році в місті перейменовано ще кілька вулиць, щоб вшанувати незламних захисників України, які стійко боронили й боронять нашу землю від загарбників. Тож тепер вже колишня вулиця *Блока* має назву *Героїв поліції*, вулиця *Тімірязєва* – *Захисників Неба*, а вулиця *Некрасова* – *Героїв Нацгвардії*.

Мета статті передбачає аналіз урбанонімікону міста Вінниці, який сформувався у 2023 році під впливом деколонізації топонімії в Україні.

Об'єктом дослідження слугували нові годонімі міста.

Предметом дослідження є лексико-семантичний аналіз годонімів міста Вінниці, які функціонують від 2023 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. У березні 2023 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії». У цьому ж році Закон набув чинності. У Вінниці перейменовували понад 160 вулиць, провулків, площ. Причиною цього стало масштабне вторгнення росії в Україну з 24 лютого 2022 року та суспільна потреба на відмову від усього російського. Кінцевою датою реалізації вимог є 27 липня 2024 року.

У цій статті ми розглянемо лексико-семантичний потенціал перейменованих годонімів та агоронімів міста Вінниці 2023 року. У нових на-

звах увічнено пам'ять про визначних діячів культури й мистецтва, знакові історичні події, героїв визвольних змагань усіх часів, героїв російсько-української війни.

Усі досліджені оніми в урбаноніміконі міста окреслені двома групами: похідні від інших власних найменувань, зокрема від антропонімів, мікротопонімів, мікрогідронімів (трансонімізація) та оніми апелятивного походження (трансепелятивнація).

Відантропонімна група годонімів нараховує близько 150 назв. Серед них виокремлюємо:

1. Годоніми – імена героїв російсько-української війни: Дмитра Білокона (замість Баженова); Анатолія Черниша (замість Ковпака); Володимира Даценка (замість Немировича-Данченка); Олексія Зінов'єва (замість Новікова); Павла Корнелюка (замість Станіславського); Олександра Божка (замість пров. Станіславського). Одна з вулиць Вінниці має ім'я доньки захисників України Олександри Бурбело (замість Писарева) – юної поетки, життя якої обірвалося через хворобу в 15 років.

2. Годоніми – імена діячів культури й мистецтва, зокрема українських письменників, публіцистів, журналістів, літературознавців, критиків, фольклористів, композиторів, співаків, акторів, художників, архітекторів, кінорежисерів:

Миколи Хвильового (замість Бестужева); Уласа Самчука (замість Достоевського); Василя Барки (замість Каховського); Олени Теліги (замість Гончарова); Григорія Сковороди (замість Пушкіна); Леоніда Глібова (замість Рилеєва); Остапа Вишні (замість Талаліхіна); Василя Симоненка (замість Ціолковського); Івана Дзюби (замість Академіка Павлова); Михайла Драгоманова (замість Салтикова-Щедріна); Івана Світличного (замість Маміна-Сибіряка); Євгена Сверстюка (замість Толбухіна); Мирослава Скорика (замість Глінки); Василя Сильвестрова (замість Серафимовича); Василя Сліпака (замість Матросова); Марії Приймаченко (замість Покришкіна); Тетяни Яблонської (замість Макаренка); Насті Присяжнюк (замість Морозової Г.); Гната Танцюри (замість Москвіна); Яна Засідателя (замість Герцена); Георгія Нарбути (замість Грибєєдова); Василя Кричевського (замість Ушакова); Казимира Малевича (замість Шмідта); Василя Хмелюка (замість Рилеєва); Юрія Ілленка (замість Мороза Гната); Надії Суровцової (замість Лавреньова); Олександра Немченка (замість Глінки) та інші.

3. Годоніми – імена українських громадських діячів, князів, меценатів, правозахисників, політиків, військових діячів, учених, просвітителів, повстанців:

Князя Володимира (замість Міліційна); Святослава Хороброго (замість Кошового О.); Грохольських (замість Рилеєва); Євгена Чикаленка (замість Лермонтова); Олександра Лотоцького (замість Пестеля); Євгена Коновальця (замість Гліба Успенського); Ярослава Немеца (замість Щукіна); Софії Русової (замість Молодогвардійська); Генерала Григоренка (замість Москаленка); Вацлава Гавели (замість Невського); Ісмаїла Гаспринського (замість Жуковського); Михайла Малишенка (замість Короленка); Миколи Костомарова (замість Ломоносова); Антона Листопада (замість Єрмака); Юрія Левади (замість Карбишева); Гетьмана Мазепи (замість Чехова); Данила Нечая (замість Тургенєва); Сенатора Маккейна (замість Понеділіна); Джеймса Мейса (замість Кузнецова); Діонісія Міклера (замість Мічуріна); Василя Гречулевича (замість Гастелло); Кальницького (замість Цимлянська); Романа Шухевича (замість Добролюбова); Олексі Довбуша (замість Декабристів); Семена Олійничука (замість Сергєєва-Ценського) та ін.

Відтопонімна група годонімів та агоронімів представлена в такий спосіб:

Похідні від ойконімів, зокрема астіонімів: Гданська (замість Нахімова); Паневежиська (замість Пугачова); Варшавська (замість Ширишова); Запорізька (замість Запорожця П.).

Похідні від хоронімів, зокрема суверенонімів: Болгарська (замість Константиновича).

Похідні від мікротопонімів, мікрогідронімів: Замковий (замість Крилова); Крутнів Яр (замість Лютневої революції); Калічанська (замість Гагаріна); Шереметка (замість Гагаріна).

Представлена група годонімів має історичне підґрунтя і знову посіла своє місце в системі вінницької топоніміки. Порівняймо назви малих річок міста Вінниці Каліча, Шереметка і в минулому назву села Шереметка (зараз Пирогово), назви площі Калічанська, мікрорайону Каліча (неофіційно); провулок Замковий і Замкова гора (замчище Старого Вінницького замку розташоване на лівому березі Пд. Бугу, уважають, звідти починалася історія міста); Крутнів Яр є історичною назвою сучасної ділянки мікрорайону Пирогове, а назва цього урочища слугує і назвою вулиці Крутнів Яр, яка вздовж нього пролягає. Отож маємо

яскраво виражене явище трансонімізації: вулиця, провулок, проїзд *Шереметка* – річка *Шереметка* – село *Шереметка*; площа *Калічанська* – річка *Каліча* – мікрорайон *Каліча* (неофіційно); пров. Замковий – урочище Замкова гора; вулиця *Крутнів Яр* – урочище *Крутнів Яр*.

Відапелятивна група годонімів та агоронімів представлена порівняно незначною кількістю назв: площа *Царина* (замість *8 Березня*); *Славетна* (замість *8 Березня*); *Барвиста* (замість *Смирнова Ю.*); *Лівобережна* (замість *1905 року*); *Підлісна* (замість *Медвідь Анастасії*); *Скіфська* (замість *Карбишева*). Цікавою є назва вулиці *Праведників світу* (замість *Максимовича*) на честь неєвреїв, які ризикували життям під час Голокосту у Вінниці, щоб врятувати євреїв від знищення нацистами.

Апелятиви, які стали топоосновами нових годонімів, указують переважно на природні особливості місцевості, на місце розташування об'єкта, історію краю тощо.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. У Вінниці, як і в інших

містах України, протягом 2022–2023 рр. пройшла хвиля деколонізації топонімів із російським та радянським «відлунням». Відтак вулицям, провулкам, площам повернули історичні назви, є персональні присвяти героям, загиблим у російсько-українській війні.

Урбанонімікон міста Вінниця структурований відонімними та відапелятивними похідними, серед яких переважають годоніми й агороніми антропонімного та топонімного походження. Вони відображають світоглядну позицію містян, мають важливе культурологічне значення, виконують соціальну та етнокультурну функцію. Результати дослідження допоможуть поглибити знання про лексико-семантичні особливості номінацій об'єктів міста Вінниця. Досліджуваний матеріал стане в пригоді під час подальшого вивчення топоніміки, зокрема урбаноніміки української мови.

Перспективним убачаємо дослідження урбанімікону міста Вінниця в ширшому діапазоні. Окрім годонімів та агоронімів, розглянемо також меморіалоніми й віваріоніми.

Література

- Андрощук, К. М. (2022). Урбаноніми Вінниці у контексті декомунізації (друга хвиля перейменувань 2015–2016 рр.). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, №58, 17–19. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.58.4>
- Нерер, О. Б. (2018). Українська урбанонімія Закарпаття у XX – на початку XXI ст.: монографія, Ужгород: РІК – У, 200 с.
- Титаренко, А. А. (2015). Урбанонімія Кривого рогу: структура, семантика, функціонування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук:10.02.01. Дніпропетровськ, 20 с.
- Торчинський, М. М. (2007). Денотатно-номінативна структура топонімікону української мови. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*: зб. наук. праць. Чернівці: Рута, Вип. 356–359, 375–379. <https://elar.khmn.edu.ua/handle/123456789/1065>

References

- Androshchuk, K. M. (2022). Urbanonimy Vinnytsi u konteksti dekomunizatsii (druha khvyliya pereimenuvan 2015–2016 rr.) [The Urbanonamonymia of Vinnytsia in the context of decommunization (the second wave of renaming in 2015–2016)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*, № 58, 17–19. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.58.4>
- Neher, O. B. (2018). Ukrainiska urbanonimiia Zakarpattia u 20 – na pochatku 21 st.: monohrafiia [Ukrainian urbanonymy of Transcarpathia in the 20th – at the beginning of the 21st century: monograph], Uzhhorod: RIK – U, 200 s.
- Tytarenko, A. A. (2015). Urbanonimiia Kryvoho rohu: struktura, semantyka, funktsionuvannia [Urbanonymy of Kryvyi Rih: structure, semantics, functioning]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kandydata filol. nauk:10.02.01. Dnipropetrovsk, 20 s.
- Torchynskyi, M. M. (2007). Denotatno-nominatyvna struktura toponimikonu ukrainskoi movy [The denotative-nominative structure of the toponymicon of the Ukrainian language]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Slovianska filolohiia*: zb. nauk. prats. Chernivtsi: Ruta, Vyp. 356–359, 375–379. <https://elar.khmn.edu.ua/handle/123456789/1065>

Автори

Наталія Павликівська, доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри української мови
e-mail: pavlikivska@i.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2297-4872>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Authors

Nataliia Pavlykivska, Doctor of Philology, Professor,
Professor of the Department of Ukrainian Language
e-mail: pavlikivska@i.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2297-4872>

Conflict of Interests

The authors declare that they have no conflict of interest

УДК 811.111'276.2:378.091.212

Реконтекстуалізація в перекладі студентського сленгу

Людмила Ковальчук¹ • Ірина Лесик¹ • Юлія Літкович²

¹Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

²Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна

Анотація

У статті розглянуто особливості використання стратегії реконтекстуалізації як лінгвокогнітивної операції в перекладі студентського сленгу. Проаналізовано етапи реконтекстуалізації, встановлено лексичні та стилістичні особливості перекладу студентського сленгу, виокремлено прийоми, що є типовими для перекладу ненормативної студентської лексики.

Ключові слова: контекст, студентський сленг, реконтекстуалізація, лексичні та стилістичні особливості, перекладацький прийом

УДК 811.111'276.2:378.091.212

Recontextualization in student slang translation

Liudmyla Kovalchuk¹ • Iryna Lesyk¹ • Yuliia Litkovych² ¹Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine²Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine

Abstract

Student slang as a secondary communication system is used by students exclusively in the context of informal conversation, since slang units cannot be used appropriately without knowing specific university terminology. The difficulty of translating such profanity is caused by the need for recontextualization – the translator's reconstruction of the source and target text contexts. The study of student slang words, in particular the techniques of translating them from English into Ukrainian, is relevant due to the dynamic nature of student slang, as well as the expansion of the boundaries of contemporary academic mobility of students. The **purpose** of the article is to determine the peculiarities of using the recontextualization strategy in the main techniques of translating student slang from English into Ukrainian. The integrated study of recontextualization in student slang translation involved the application of the following **methods**: the method of continuous sampling (for assembling slang units from student web-blogs), the method of descriptive observation (for defining possible techniques of translating student slang), methods of analysis and synthesis (for singling out lexical and stylistic peculiarities of student slang translation and formulation of conclusions). **Results**. Within the framework of sociocognitive approach, context is considered to be a special mental construct generated by participants in their episodic memory in the course of communicative interaction. The relevant constituents of the unique, subjective and dynamic context model include the sender and receiver of the message, their relationship, personal (situational) and sociocultural knowledge, evaluations and emotions, place and time of communication. A translator as a mediator of communicative interaction between the sender and the receiver of the message, also constructs a context model. Effective translation activity is possible only if the peculiarities of the context models of both the sender and the receiver of the message are taken into account. That is why the translator's context model is formed by incorporating the context models of both communicative partners into an integrated context model. Recontextualization as a linguistic and cognitive operation is aimed at reconstructing a communicative situation in the conceptual coordinates of communicative partners. Recontextualization in translation is a comprehensive translation strategy that affects all structural and communicative levels of the text and is used to adapt the translated text to the conditions acceptable in the target environment and the pragmatics of bilingual interaction. The strategy of recontextualization in student slang translation includes several stages: reconstructing the integrated context model that will resonate with the usual, everyday conditions of student life; domesticating the source text through analogy and specification; using appropriate translation techniques and transformations to reproduce the meaning of student slang in the target language. A comprehensive analysis of the illustrative material proved that the strategy of recontextualization involves such most frequent techniques of translating student slang as the search for appropriate equivalents in the target language, descriptive translation, explication and calquing. The highlighting stylistic features of translating student slang include metaphor, metonymy and antonomasia. The stylistic load of student slang often causes translation difficulties, since the strategy of recontextualization requires the involvement of a wide range of not only situational background, but also encyclopaedic knowledge. **Originality**. The article presents the attempt of making a deep insight into the application of the recontextualization strategy in translating student slang from English into Ukrainian. **Conclusion**. The results of the study prove that student slang is a multifaceted and emotionally coloured linguistic phenomenon that serves not only as a means of communication but also as a kind of sypher encoded in a mosaic of words and phrases. The strategy of recontextualization as a multi-stage linguistic and cognitive operation is focused on the reconstruction of the communicative situation by the translator in order to adapt the target text and adequately translate slang units. It is proved that the main techniques of translating student slang from English into Ukrainian are the search for appropriate equivalents in the target language, descriptive translation, explication and calquing. Metaphor, metonymy and antonomasia are the most effective and frequent stylistic means aimed at fulfilling the pragmatic function of slang units. We consider the study of possible ways of translating student abbreviations and phraseological units from English into Ukrainian to be much promising.

Keywords: context, recontextualization, student slang, lexical and stylistic peculiarities, translation technique

Постановка проблеми. Виразне колоритне студентське мовлення з характерними лексичними, граматичними та стилістичними особливостями завжди перебуває у фокусі численних наукових розвідок. Студентським сленгом як вторинною системою комунікації оперують студенти зазвичай у контексті неофіційних розмов, оскільки сленгові одиниці не є широко вживаними, їх неможливо використовувати доречно, не володіючи специфічною університетською термінологією. Щобільше, труднощі перекладу таких ненормативних лексичних одиниць зумовлені потребою реконтекстуалізації, тобто відтворення перекладачем контексту як джерельного, так і цільового тексту. Вивчення студентських сленгізмів, зокрема способів їх перекладу з англійської на українську мову, є на часі через динамічну природу студентського сленгу, а також розширення меж академічної мобільності студентів особливо в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню стратегії реконтекстуалізації в перекладі свої праці присвятили Р. Паровознюк (Паровознюк, 2018), Т. Althamazi (Althamazi, 2020), М. Baker (Baker, 2006), А. Greenall і Е. Lofaldi (Greenall & Lofaldi, 2019) та ін. Проведений моніторинг засвідчив, що останні наукові розвідки з досліджуваної проблематики здебільшого стосуються таких сфер перекладу, як медіапереклад та науково-технічний переклад. Саме тому вважаємо цілком релевантним простежити реалізацію

стратегії реконтекстуалізації у сфері неінституційного дискурсу, зокрема в перекладі студентського сленгу, яскраві приклади якого взяті з англійськомовних студентських блогів.

Мета статті – визначити особливості використання стратегії реконтекстуалізації в основних способах перекладу студентського сленгу з англійської на українську мову.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній лінгвістиці контекст (від лат. *contextus* – поєднання, зв'язок) визначають як «семантико-граматичну і комунікативну єдність певного текстового елемента з текстовим і ситуативним оточенням як індикатором значення й функціональної ваги такого елемента» (Селіванова, 2010, с. 251). Проте в нашому дослідженні ми застосовуємо соціокогнітивний підхід до розуміння контексту Т. А. ван Дейка (Dijk, 2008) і розглядаємо контекст як особливий, згенерований учасниками комунікативної взаємодії ментальний конструкт, тобто ментальну модель комунікативної ситуації в їхній епізодичній пам'яті. До релевантних складників контекстуальної моделі належать відправник та отримувач повідомлення, стосунки між ними, особисті (ситуативні) й соціально-культурні знання, оцінки та емоції, місце й час комунікації. Відповідно, кожен із комунікативних партнерів конструює власну контекстуальну модель (КМ), яка має унікальну суб'єктивну та динамічну природу: відправник повідомлення – КМ1, а отримувач повідомлення – КМ2 (див. Рис. 1.).

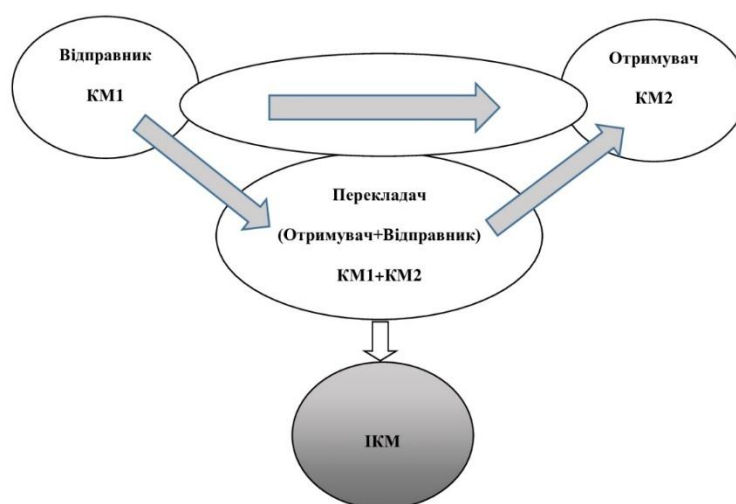

Рис. 1. Процес реконтекстуалізації в перекладі

Екстраполюючи вищесказане на процес перекладу, зазначимо, що перекладач як медіатор комунікативної взаємодії між відправником та отримувачем повідомлення також конструє контекстуальну модель. Ефективна перекладацька діяльність можлива лише за умови врахування особливостей контекстуальних моделей як відправника, так і отримувача повідомлення. Саме тому контекстуальна модель перекладача утворена шляхом інтеграції контекстуальних моделей обох комунікативних партнерів у сукупний продукт – інтегровану контекстуальну модель (ІКМ).

Загалом реконтекстуалізацію визначаємо як лінгвокогнітивну операцію, зорієнтовану на реконструкцію комунікативної ситуації в концептуальних координатах комунікативних партнерів (Ковальчук, 2017). Реконтекстуалізація в перекладі – це перекладацька стратегія, яка охоплює всі структурно-комунікативні рівні тексту і використовується задля адаптації перекладеного тексту до умов, прийнятних у цільовому середовищі, та прагматики двомовної взаємодії.

Стратегія реконтекстуалізації має доволі широкий діапазон застосування в перекладі сленгу. За визначенням О. Селіванової, сленг – це «нелітературна додаткова лексична система, яка представляє паралельну експресивно-оцінну, найчастіше стилістично знижену синонімію позначень загальновідомих понять і належить певній соціальній субкультурі» (Селіванова, 2010, с. 560).

Основною метою вживання студентського сленгу є досягнення виразності, економії зусиль та часу, кодування інформації під час спілкування з незнайомцями та виявлення власної ерудиції в університетському оточенні. Окрім цього, сленг є однією з форм «вписування» в колектив та засобом для адекватного сприйняття однолітками в студентському середовищі.

У фокусі нашого дослідження перебувають соціально марковані студентські сленгові одиниці різних мовних рівнів, що становить значну частину вокабуляра студентства. Зокрема, лексичні особливості студентських сленгізмів полягають у тому, що можуть бути представлені на рівні слова (*webliography* – список інтернет-ресурсів; *freshman* / *fresher* – недосвідчений студент-першокурсник), словосполучки (*cheet sheet* – шпора, шпаргалка; *cram sesh* – період інтенсивного навчання перед іспитом) чи навіть фрази (*ate*

and left no crumbs – показати всім майстерклас; *know your onions* – бути профі / експертом).

Стратегія реконтекстуалізації в перекладі студентського сленгу охоплює кілька етапів. На першому етапі реконтекстуалізації всі зусилля перекладача спрямовані на реконструкцію ймовірної ситуації – ІКМ, яка резонуватиме зі звичними, повсякденними умовами студентського життя. На другому етапі реконтекстуалізації перекладач здійснює одомашнення джерельного тексту завдяки аналогії та конкретизації (Паровознюк, 2018, с. 55) з урахуванням прагматики двомовної міжкультурної взаємодії, тобто КМ1 та КМ2. На завершальному етапі реконтекстуалізації перекладач удається до використання відповідних перекладацьких прийомів та трансформацій задля відтворення значення студентських сленгізмів у мові перекладу.

Завдяки ретельному аналізу ілюстративного матеріалу з'ясовано, що стратегія реконтекстуалізації передбачає використання таких найбільш частотних прийомів перекладу студентського сленгу, як:

пошук рівноцінних еквівалентів, якщо сленгізми зафіксовані в словнику (*libes* – бібліотека, читалка; *fracker* – клубний піджак; *cap* – брехня; *bop* – студентська вечірка; *drip* – стильний; *dynamite* – класний, крутий; *knackered* – виснажений; *ace a test* – написати контрольну на «відмінно»);

описовий переклад (*postdoc* – людина, яка займається науковою діяльністю після захисту дисертації; *win-win situation* – вигідна в кількох аспектах ситуація; *full ride* – повна стипендія, яка покриває 100 % вартості навчання);

експлікація (*all but dissertation* – студент, який виконав програму навчання, але ще не написав дисертацію; *senioritis* – «хвороба випускників», коли студенти останнього року навчання не виконують завдань та прогулюють пари; *dead week* – період, коли студенти посилено готуються до іспитів; *Ctrl+Z Degree* – випускний ступінь, який отримує студент, пропускаючи або відмінюючи певні курси; *syllabus shock* – враження, що виникає, коли студент переглядає програму курсу та розуміє величезний обсяг матеріалу);

калькування (*brainstorm* – мозковий штурм, *diploma mill* – «фабрика дипломів»).

Варто зауважити, що до стилістичних особливостей перекладу студентського сленгу належать:

метафора (*burn the midnight oil* – вчитися до глибокої ночі; *open a can of worms* – ускладнювати ситуацію). Напр.: *I burned the midnight oil for four nights in order to study for the exam.* – Я вже не сплю четверту ніч через цей клятий екзамen;

метонімія (*Ivory Tower* – елітарне університетське середовище; *cap and gown* – випускник). Напр.: *Today, only caps and gowns are worn in our yard. What do you mean? Dude, it's graduation day!* – Сьогодні лише випускників можна побачити на подвір'ї університету. У сенсі? Чуваче, сьогодні ж випускний!;

антономазія (*Elon Musk* – особа, що має здібності до керування людьми в команді). Напр.: *Has James always been so smart? You're kidding, but he's the Elon Musk of our startup team!* – А Джеймс завжди був таким лідером? Жартуєш, але ж він справжній Ілон Маск у нашій передовій команді.

Стилістичне навантаження студентського сленгу часто спричиняє перекладацькі труднощі, оскільки стратегія реконтекстуалізації в цьому разі передбачає залучення широкого спектра не лише ситуативних фонових, а й енциклопедичних знань.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, студентський сленг – це багатогранний та емоційно забарвлений мовний феномен, який слугує не лише засобом комунікації, а й своєрідним шифром, закодованим у мозаїці слів та словосполук. Стратегія реконтекстуалізації як багатоетапна лінгвокогнітивна операція зорієнтована на реконструкцію перекладачем комунікативної ситуації задля адаптації цільового тексту й адекватного перекладу сленгових одиниць. Основними прийомами перекладу сленгізмів з англійської на українську мову є пошук рівноцінних еквівалентів у мові перекладу, описовий переклад, експлікація та калькування. Ефективними та найбільш частотними стилістичними інструментами, зорієнтованими на виконання прагматичної функції сленгових одиниць, слугують метафора, метонімія та антономазія.

Перспективним вважаємо вивчення способів перекладу аббревіатур та фразеологізмів з англійської на українську мову, які є найбільш поширеними в студентському оточенні.

Література

- Ковальчук, Л. (2017). Контекст та контекстуальність у сучасному англомовному дискурсі: дис. ... кандидата філол. наук: 10.01.04, Запоріжжя, 231 с.
- Паровознюк, Р. (2018). Реконтекстуалізація в перекладацькому аналізі медичного тексту. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія: Мовознавство. Літературознавство, Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», Вип. 21, т. 2, С. 53-57.
- Селіванова, О. О. (2010). Лінгвістична енциклопедія, Полтава: Довкілля-К, 844 с.
- Altahmazi, T. (2020). Creating realities across languages and modalities: Multimodal recontextualization in the translation of online news reports. *Discourse, Context & Media*. Elsevier, Volume 35. <https://doi.org/10.1016/j.dcm.2020.100390>
- Baker, M. (2006). Contextualization in translator- and interpreter-mediated events. *Journal of Pragmatics*. Elsevier, Volume 38, Issue 3, P. 321-337. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2005.04.010>
- Dijk, T. A. van. (2008). *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*, New York: Cambridge University Press, 266 p. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511481499>
- Greenall, A. & Løfaldli, E. (2019). Translation and Adaptation as Recontextualization: The Case of the Snowman. *Adaptation. Special Issue: Intersemiotic Translation as Adaptation*, Oxford University Press, Volume 13, Issue 3. P. 199-205. <https://doi.org/10.1093/adaptation/apz002>

Джерела

- A parent's guide to teen slang: blog. 2024. <https://axis.org/resource/a-parent-guide-to-teen-slang>
- British slang words every student should know: blog. 2023. <https://www.casita.com/blog/uk-slang-words-every-student-should-know>
- Do you know these 9 American college student slang words: blog. 2023. <https://globallaunch.asu.edu/blog/do-you-know-these-9-american-college-student-slang-words>
- Keeping up with student slang: blog. 2024. <https://www.isponline.org/uk/student-slang>
- Slang words about school and studying: blog. 2024. <https://www.espressoenglish.net/slang-words-about-school-and-studying>

References

- Kovalchuk, L. (2017). Kontekst ta kontekstualnist u suchasnomu anhlovnomu dyskursi [Context and contextuality in modern English discourse]: dys. ... kandydata filol. nauk: 10.01.04, Zaporizhzhia, 231 s.
- Parovozniuk, R. (2018). Rekontekstualizatsiia v perekladatskomu analizi medychnoho tekstu [Recontextualization in the translational analysis of a medical text]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia: Movoznavstvo. Literaturoznavstvo*, Drohobych: Vydavnychiy dim «Helvetyka», Vyp. 21, t. 2, S. 53-57.
- Selivanova, O. O. (2010). *Linhvistychna entsyklopediia* [Linguistic encyclopedia], Poltava: Dovkillia-K, 844 s.
- Altahmazi T. (2020). Creating realities across languages and modalities: Multimodal recontextualization in the translation of online news reports. *Discourse, Context & Media*. Elsevier, Volume 35. <https://doi.org/10.1016/j.dcm.2020.100390>
- Baker M. (2006). Contextualization in translator- and interpreter- mediated events. *Journal of Pragmatics*. Elsevier, Volume 38, Issue 3, P. 321-337. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2005.04.010>
- Dijk T. A. van. (2008). *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*, New York: Cambridge University Press, 266 p. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511481499>
- Greenall A. & Løfaldli E. (2019). Translation and Adaptation as Recontextualization: The Case of the Snowman. *Adaptation*. Special Issue: Intersemiotic Translation as Adaptation, Oxford University Press, Volume 13, Issue 3. P. 199-205. <https://doi.org/10.1093/adaptation/apz002>

Sources

- A parent's guide to teen slang: blog. 2024. <https://axis.org/resource/a-parent-guide-to-teen-slang>
- British slang words every student should know: blog. 2023. <https://www.casita.com/blog/uk-slang-words-every-student-should-know>
- Do you know these 9 American college student slang words: blog. 2023. <https://globallaunch.asu.edu/blog/do-you-know-these-9-american-college-student-slang-words>
- Keeping up with student slang: blog. 2024. <https://www.isponline.org/uk/student-slang/>
- Slang words about school and studying: blog. 2024. <https://www.espressoenglish.net/slang-words-about-school-and-studying>

Автори

Людмила Ковальчук, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
e-mail: liuda_babula@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-4531-1326>

Ірина Лесик, кандидат філологічних наук, доцент
кафедри англійської філології
e-mail: ivlesyk71@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9797-5685>

Юлія Літкович, кандидат філологічних наук, доцент
кафедри іноземної та української філології
e-mail: litkovych@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4962-0617>

Authors

Liudmyla Kovalchuk, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the English Philology Department
e-mail: liuda_babula@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-4531-1326>

Iryna Lesyk, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the English Philology Department
e-mail: ivlesyk71@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9797-5685>

Yuliia Litkovych, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Foreign and Ukrainian
Philology Department
e-mail: litkovych@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4962-0617>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The authors declare that they have no conflict of interest

УДК 811.161.2

Виклики перекладу: адекватність чи інтерпретація (на матеріалі українських перекладів поетичних творів Адама Міцкевича)

Алла Приймак

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна

Надійшла до редакції: 07.05.2024 • Схвалено до друку: 10.06.2024

Анотація

Статтю присвячено дослідженню особливостей українських перекладів поетичного спадку видатного польського поета Адама Міцкевича на прикладі деяких його од, поем, ліричних віршів в аспекті їхньої смислової, експресивної та лексико-стилістичної інтерпретації, адже роль перекладів у процесі збереження та примноження світового культурного спадку вкрай важлива. Переклади українською мовою поезії Адама Міцкевича досліджувало чимало лінгвістів та літературознавців, зокрема І. Франко, М. Васьків, В. Гуменюк, Л. Маркуляк, Л. Пщоловська, М. Стріха та ін., збагачуючи скарбницю української літератури, забезпечуючи обмін культурними цінностями між країнами й народами. У фокусі цього дослідження перебуває огляд труднощів і певних викликів (як типових, так і специфічних), що виникають під час перекладу поезії Адама Міцкевича українською мовою. Пошук містить аналіз перекладених уривків із творів А. Міцкевича – О. Навроцького, М. Старицького та М. Лукаша, у ньому окреслено вплив поезії А. Міцкевича на різні покоління українських читачів. Здійснено огляд деяких перекладацьких прийомів та визначено особливості їхнього застосування різними перекладачами, зокрема: відтворення оригінального авторського стилю, використання символіки, застарілих слів, а також відповідність діалектної та специфічної лексики в польській і українській мовах тощо; визначено ознаки, ігнорування яких зумовлює спотворення сенсів; ступінь креативності перекладача, можливий у роботі з поетичними текстами. Зроблено висновок про те, що українська скарбниця перекладів творчого доробку Адама Міцкевича є багатою, проте чимало творів видатного польського поета ще потребують зусиль українських переспівувачів.

Ключові слова: поезія, польська поезія, оригінал, український переклад, перекладацька манера.

UDC 811.161.2

Translation of poetic texts using Adam Mickiewicz's verses as example: challenges of translating from Polish into Ukrainian

Alla Pryimak

Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine

Received: 07.05.2024 • Accepted: 10.06.2024

Abstract

The article highlights special features in Ukrainian translations of the poetic legacy of the outstanding Polish poet Adam Mitskevich using as examples some of his odes, poems, and lyric verses in aspects of their sense, expressive, lexical and stylistic interpretation, as the role of translations in the process of safekeeping and multiplying the world cultural legacy is especially important. While adhering to national traditions, Ukrainian translators enrich the treasury of Ukrainian literature, enabling the exchange of cultural values between countries and nations. Ukrainian translations of Adam Mitskevich's poetry are researched by multiple linguists and literary experts, in particular, by I. Franko, M. Vaskiv, V. Gumenuk, L. Markuliak, L. Pshcholovska, M. Strikha, and so on. This research is focused on the review of challenges appearing in the process of Adam Mitskevich's poetry translation, both typical and specific, intrinsic solely to the poems of this famous Polish poet. The paper contains an analysis of pieces of Adam Mickiewicz's works translated by Oleksandr Navrotsky, Myhailo Starytsky, and Mykola Lukash. It also defines the effect of Adam Adam Mickiewicz's poetry on different generations of Ukrainian readers. The article also reviews some of the translational methods and peculiarities of their usage by different translators, in particular of author's style reproduction, symbols usage, outdated words usage and also appropriate usage of dialectal, and special vocabulary in Polish and Ukrainian, etc. The article defines features, ignoring which results in distortion of senses, and measures the level of translator's creativity, allowed while working with poetical texts. The author concludes that the Ukrainian treasury of the translated poetic legacy of Adam Mitskevich is rich, but would benefit from new translations of poems both already translated and well-known to readers and new ones that have not found their Ukrainian bards yet.

Keywords: poetry, Polish poetry, original, Ukrainian translation, translation manner

Постановка проблеми. Роль перекладів у процесі збереження та примноження світового культурного спадку важко переоцінити, адже «виникає перепона, коли люди, віддалені один від одного великими проміжками часу або відстанями, намагаються спілкуватися між собою» (3, с. 15–16). Сучасні українські перекладачі продовжують збагачувати скарбницю української літератури, забезпечують обмін культурними цінностями між окремими народами та мовними групами, наближаючи епоху по-справжньому світової літератури.

Сучасна практика українського перекладу формується на стику двох підходів. Перший з

них, який доречно назвати класичним, ґрунтується на перекладацькій діяльності І. Франка та М. Старицького і має сьогодні багато відданих прихильників. Визначальними рисами цього підходу є чіткий акцент на літературних нормах, урахування останніх європейських та українських традицій, помірковане експериментаторство із формою, стилем, словом, збереження ідіостилу оригінальних літературних творів, застосування нормативної лексики.

Другий підхід можна позначити як фольклорний. Він перейняв багато ідей з усної народної творчості та традицій бароко. Яскравими його представниками є П. Куліш, І. Костецький, В. Ба-

рка, М. Лукаш. Переклади, виконані із застосуванням цього підходу, вирізняються сміливим експериментаторством, використанням діалектної та розмовної лексики задля збереження унікального колориту оригінальних літературних творів (ВСВІТІ). Цю думку поділяють Ю. Чернова та Д. Чистяк, вважаючи, що вправний перекладач також є письменником, який наново переписує оригінал. Процес перекладу перетворюється на співтворчість з автором, «коли входиш у якийсь містичний інтертекстуальний контакт із первісною словесною субстанцією, яка була закладена на початку в цей твір. А після першого містичного сплеску-варіанта шліфуєш, оперуючи знаннями з мовознавства, літературознавства, перекладознавства, культурології, антропології. Але без містичної єдності з текстом переклад неможливо читати, слова нібито є, а немає внутрішнього зв'язку, загубилася та мить усередині. На жаль, багато перекладів мертвотні» (Хмельовська; Чернова, 2021).

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми та виклики, що виникають під час перекладу на українську мову поезії Адама Міцкевича, досліджували лінгвісти та літературознавці, зокрема І. Франко (Франко, 1980), М. Васьків (Васьків, 2014), В. Гуменюк (Гуменюк, 2022), Л. Маркуляк (Маркуляк, 2022), Л. Пщоловська (Пщоловська, 2010), М. Стріха (Стріха, 2006) та ін. Зокрема, М. Васьків вивчав ритміку поезії А. Міцкевича, мовні й культурні причини утвердження певних систем версифікації в польській літературі та особливості перекладу польських силабічних віршів українською силабо-тонікою (Васьків, 2014), В. Гуменюк досліджував вплив біографічних чинників на образність поетичних творів поета (Гуменюк, 2022), Л. Маркуляк аналізував поезію Адама Міцкевича в перекладах М. Рильського, який, зі свого боку, намагався зберегти «творчу домінанту» автора (Маркуляк, 2022), Л. Пщоловська вивчала стилістику українських перекладів поезії А. Міцкевича (Пщоловська, 2010), М. Стріха на прикладі поезії Адама Міцкевича досліджував важливість і значущість українських перекладів для «націєтворення» (Стріха, 2006). І. Франко аналізував успішність перекладів поезії польського поета українською мовою, їхній часовий та географічний аспекти (Франко, 1980) тощо.

Мета статті – розглянути основні виклики, що виникають під час перекладу поезії Адама

Міцкевича на українську мову, як типові, так і специфічні, притаманні віршам видатного польського поета.

Виклад основного матеріалу. Адам Міцкевич відомий у літературних колах Польщі не тільки як талановитий поет, але й вправний перекладач, який свого часу наблизив твори відомого англійського драматурга Уільяма Шекспіра до польського читача, переклавши в 1836 році другу сцену з третьої дії його трагедії «Ромео і Джульєтта». Неповторність поезій польського митця не залишала байдужими багатьох українських літераторів, особливо тих, хто мешкав на Правобережній Україні і міг без перекладу відчутти красу поетичних рядків та змістову насиченість образів. На жаль, переклади віршів Адама Міцкевича українською мовою були, як писав свого часу про них І. Франко, «нечисленні і далеко не адекватні оригіналам, вірніше – це переробки поезії Міцкевича українською мовою... Переклади повинні ми вважати швидше випадковими спробами поетичними, аніж солідною працею, розпочатою з метою насадження в нашій громадськості суспільних і політичних ідей та прагнень Міцкевича...» (Франко, 1980).

Перші спроби перекласти твори поета українською мовою з'явилися в 1837 році – професор Харківського університету П. Гулак-Артемівський переклав його баладу «Пані Твардовська». Переклад мав численні відступи від оригіналу, був суттєво змінений і прикрашений автентичним українським колоритом і гумором перекладача.

У 1836 році інший український поет Л. Боровиковський переклав сім кримських сонетів Адама Міцкевича, а в 1840–1841 рр. зробив переклад «Фариса», про який схвально відгукнулися українські літературознавці. Займався перекладами його віршів і М. Костомаров (вірші «До Марії Потоцької» та «Панич і дівчина»); твори польського поета читав в оригіналі Т. Шевченко (Франко, 1980). 1861 року П. Куліш переклав балади Міцкевича «Романтичність», «Повернення батька» і «Світезянка», а О. Навроцький майже в той самий час здійснив переклад віршів «Це я люблю», «Панич і дівчина», «Рибка», «Романтичність», «Розмова», «Могилка Марилі», «Ода до молодості» і «Фарис».

Тогочасні літератори, а особливо І. Франко, вважали дуже вдалим перекладацькі досягнення О. Навроцького (Стріха, 2006). Розглянемо

його переклад на прикладі уривка з «Оди до молодості» («Oda do młodości»), яку небезпідставно вважають одним із найгеніальніших творів Адама Міцкевича.

*Hej! ramię do ramienia! spólnymi łańcuchy
Opaszmy ziemskie kolisko!
Zestrzelmy myśli w jedno ognisko
I w jedno ognisko duchy!...
Dalej, bryło, z posad świata!
Nowymi cię pchniemy tory,
Aż opleśnialej zbywszy się kory,
Zielone przypomnisz lata (Oda).*

Наближений до дослівного переклад, який не претендує на жодну літературність і присутню в оригінальному творі безмежну енергію, притаманну юності, звучатиме приблизно так:

*Агов! Плече до плеча! Спільним ланцюгом
Підпережемо земну кулю!
Зосередимо у спільному вогні наші думки
І наші душі!..
Знімемо тягар зі світу!
Прокладемо нові шляхи,
Знімемо плісняву, якою вкрився світ,
І згадаємо про молоді, зелені роки!*

Переклад О. Навроцького:

*Станем, браття, враз та щиро
За святе діло,
Та укупі огорнемо
Цілу землю сміло!
Нехай думка єдина
Душі звеселяє,
Най єдиним чистим духом
Серце запалає!
І весь дольний мир повернем
Сильною рукою, –
Підіймемо із тяжкого
Страшного спокою, –
І зірвемо з него тую
Гнилу, важку кору,
І освітим світлом чистим
Святого простору! (Франко, 1980)*

Вісім рядків Адама Міцкевича перетворилися в О. Навроцького на шістнадцять, проте перекладача важко звинуватити в пустослів'ї чи надмірному слововжитку. Образи з «Oda do młodości», а саме – гуртування зусиль та єднання душ у спільному пориві, братерство, вогонь сер-

дець, жага змін, революційна іскра, потреба нового порядку у світі, енергія зусиль, що цілеспрямовано змінюватиме світ на краще, – усе це О. Навроцький успішно декодує і вкладає у свій переклад. За силою впливу на читача, за своїм естетичним враженням його переклад майже не програє оригінальному твору. Проте такий переклад «Оди молодості» видається авторською інтерпретацією, бо він дещо втрачає, а саме – *молодість*, оспівуванню якої й був присвячений вірш Адама Міцкевича. «*Zielone lata*» – молоді роки, зелена юність – перетворилася в О. Навроцького на «*чисте світло святого простору*». Такий переклад радше не ода молодості, а революційний гімн, покликаний об'єднати свідомих людей навколо спільної ідеї чи боротьби – а не омолодити світ, не воскресити спогади про юність, можливо, і недосвідчену, занадто наївну, – але з вірою в майбутнє, неодмінно світле, краще. Тому, на нашу думку, цей переклад не можна вважати адекватним, й альтернативні його варіанти не видалися б зайвими.

У манері, подібній до О. Навроцького, перекладав поезію Адама Міцкевича М. Старицький. Розглянемо, наприклад, першу строфу «Чат», якій І. Франко дав характеристику як «не найкращій з його (М. Старицького) робіт».

*Z ogrodowej altany wojewoda zdyszany
Wpada w zamek z wściekłością i trwogą,
I uchylił zasłony, spojrzął w łóżko swej żony,
Spojrzął – zadrżał – nie znalazł nikogo (II).*

Наближений до дослівного переклад:

*Від садової альтанки воевода, задихаючись,
Кинувся в замок із люттю і страхом,
Розкрив завіси і зазирнув у ліжко своєї
дружини,
Глянув — здригнувся — нікого не знайшов.*

Переклад М. Старицького:

*Вночі з огорода прибіг воевода –
В очах щось палає негоже...
Од злої наруги серденько рве з туги,
З запалу дихнути не може.
Прибіг до світлиці, упав до ліжниці,
Одкинув запони рукою, –
І зблід по хвилині; нема господині,
Нема молодиці в покою (Франко, 1980).*

І знову, як і в попередньому випадку, чотири віршовані рядки оригінального твору в перекладі

М. Старицького збільшено вдвічі – до восьми. І звинуватив М. Старицького в непотрібних додатках, вставках, зайвих прикметниках і фальшивих рядках, таврує його як «ремісника форми». Але чи й справді перекладач заслуговує на такий суворий вердикт?

Смислове наповнення перекладу майже збігається з оригінальним. Образи, створені Адамом Міцкевичем, негативні емоції персонажа – лють, страх, обурення, рвучкі рухи – усі вони присутні в перекладеному творі. Слово *здригнувся*, використане автором, М. Старицький змінює на *зблід по хвилині* – і обидва вони, наповнені жвавими та сильними почуттями, відтворюють емоційний стан персонажа. Можливо, М. Старицький і не сягнув у цьому перекладі рівня «майстра натхнення» (узирець, який окреслює у своєму аналізі І. Франко (Франко, 1980)), але його варіант «Чатів» можна вважати якісним перекладом.

Подальший аналіз українських перекладів творчості Адама Міцкевича продовжимо розглядати на прикладі уривка з українського перекладу М. Лукаша «Do Aleksandra Chodźki» – «Олександрові Ходзьку».

*Raz poszły w zakład powietrzne ptaki,
Który z nich w lotnym przegonie,
Gdy się spróbują, obaczą, jaki
Ma usiąść na ptaszym tronie?
Orzeł wyleciał: któż go doścignie,
Kto żagle takie ma pierza,
Kto kiedy orła w wiatrach wyścignie,
Gdzie orzeł znajdzie szermierza?* (Mickiewicz, 1824).

Наближений до дослівного переклад:

*Одного разу птахи небесні побилися об
заклад,
Хто з них злетить вище від усіх
Та посяде у цьому змаганні
Пташиний трон?
Злетів орел: хто його спіймає,
Хто ще має такі вітрила-пір'я,
Хто буде мчати, як орел, на вітрах,
Де орел знайде рівного суперника?*

Переклад М. Лукаша:

*Раз зазмагались небесні птиці, –
Хто зможе в льоті всіх перегнать,
Щоб певно знати, кому годиться
В пернатім царстві владарювать.
Орел піднявся – аж зашуміло...
Хто йому рівня? Де є той птах?
У нього крила – немов вітрила,
Напруга, сила, широкий змах* (Лукаш, 1990).

Зіставляючи оригінальні рядки з рядками перекладу, не можна не відзначити високої якості останнього та винятково вдалі знахідки М. Лукаша-перекладача, який не тільки зумів точно передати зміст вірша, але й влучно та дослівно використав образ орлиних «крил – немов вітрил», як і автор першотвору. Порівнюючи оригінал і переклад, не можемо не відчувати схожі емоції: відчуття природної, стихійної сили, вільний політ у безкрай синяві небес, силу тяжіння, сміливу боротьбу тощо.

З-поміж проаналізованих нами прикладів цей переклад, безсумнівно, можна вважати найбільш удалим – особливо з огляду на його лаконічність, дотримання оригінальної поетичної форми, адекватність відтворення змісту, використану образну систему.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Поезія Адама Міцкевича від самого початку свого створення мала відчутний вплив на українського читача, навіть незважаючи на іноді недосконалі її переклади. Плинна, багатозначна, повна смислових відтінків і образів, поезія польського митця не є легкою для перекладу.

Попри те що українська скарбниця перекладеного творчого доробку Адама Міцкевича вже є досить багатою, не можна не прагнути нових перекладів – чи вже перекладених та знайомих творів, чи зовсім нових, які ще не знайшли своїх українських переспівувачів. Практика українського перекладознавства постійно вдосконалюється. Узаємопроникнення культур, наближення національних менталітетів, виникнення нових перекладацьких прийомів та нові способи застосування традиційних, глибше та повніше вивчення творчості іноземних поетів уможливорює підвищення якості перекладів.

Література

- Васьків, М. (2014). Ритміка польських віршів у перекладах українською мовою (на прикладі творів Адама Міцкевича). *Spheres of culture. Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies*, Volume VIII. С. 36-45. https://dspace.nbuv.gov.ua/biblioteka/wp-content/uploads/2021/02/Sphere_2014_V_8.pdf
- ВСВІТІ – ВСВІТІ. Видатні українські перекладачі: вдале поєднання теорії та практики перекладу. <https://vsviti.com.ua/interesting/books/121285/>
- Гуменюк, В. (2022). Драматична поема Адама Міцкевича «Дзяди» та її українська рецепція. *Посестри, Часопис* № 27. <https://posestry.eu/zhurnal/no-27/statya/dramatichna-poema-adama-mickevicha-dzyadi-ta-ii-ukrainska-receptiya>
- Лукаш, М. (1990). Від Бокаччо до Аполлінера. Київ : Дніпро.
- Маркуляк, Л. В. (2022). Відображення поетики оригіналу поезії Адама Міцкевича «Nad wodą wielką i czystą» в художньому перекладі Максима Рильського. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*, № 56, С. 275-278. <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v56/61.pdf>
- Пщоловська, Л. (2010). Вірш і стиль у перекладі (на матеріалі першого повного українського перекладу «Дзядів» Адама Міцкевича). *Слово і Час*, № 9, С. 86-96. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/142534>
- Стріха, М. (2006). Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. Київ : Факт, 344 с.
- Франко, І. Я. (1980). Зібрання творів у 50-и томах. Т. 26. Київ: Наукова думка, 1980. 463 с.
- Хмельовська, О. Дмитро Чистяк: «На жаль, багато перекладів мертвотні». <https://archive.chytomo.com/interview/dmytro-chystyak-na-zhal-bahato-perekladiv-mertvotni>
- Чернова, Ю. В. (2021). Сучасні українські перекладачі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021, № 47, т. 3. С. 185-189. http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v47/part_3/45.pdf
- Mickiewicz, A. (1824). Do Aleksandra Chodźki. <https://wiersze.annet.pl/w.,279>
- Oda – Oda do młodości. <https://literat.ug.edu.pl/amwiersz/0004.htm>
- Savory, Theodore H. (1968). *The art of translation*, Boston : The Writer, 159 p.

References

- Vaskiv, M. (2014). Rytmyka polskykh virshiv u perekladakh ukrainskoiu movoiu (na prykladi tvoriv Adama Mitskevycha) [The rhythm of Polish poems in translations into Ukrainian (on the example of the works of Adam Mickiewicz)]. *Spheres of culture. Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies*, Volume VIII. S. 36-45. https://dspace.nbuv.gov.ua/biblioteka/wp-content/uploads/2021/02/Sphere_2014_V_8.pdf
- VSVITI – VSVITI. Vydatni ukrainski perekladachi: vdale poiednannia teorii ta praktyky perekladu [Outstanding Ukrainian translators: a successful combination of translation theory and practice]. <https://vsviti.com.ua/interesting/books/121285/>
- Humeniuk, V. (2022). Dramatychna poema Adama Mitskevycha «Dziady» ta yii ukrainska retseptsiiia [Adam Mickiewicz's dramatic poem "Uncle" and its Ukrainian reception]. *Posestry, Chasopys* № 27. <https://posestry.eu/zhurnal/no-27/statya/dramatichna-poema-adama-mickevicha-dzyadi-ta-ii-ukrainska-receptiya>
- Lukash, M. (1990). Vid Bokachcho do Apollinera [From Boccaccio to Apollinaire]. Kyiv : Dnipro.
- Markuliak, L. V. (2022). Vidobrazhennia poetyky oryinalu poezii Adama Mitskevycha «Nad wodą wielką i czystą» v khudozhnomu perekladi Maksyma Rylskoho [Reflection of the poetics of the original poem by Adam Mickiewicz "Over the great water and czystą" in the artistic translation of Maksym Rylski]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. Filolohiia*, № 56, S. 275-278. <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v56/61.pdf>
- Pshcholovska, L. (2010). Virsh i styl u perekladi (na materiali pershoho povnoho ukrainskoho perekladu «Dziadiv» Adama Mitskevycha). [Verse and style in translation (based on the material of the first complete Ukrainian translation of "Grandfathers" by Adam Mickiewicz)]. *Slovo i Chas*, № 9, S. 86-96. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/142534>
- Strikha, M. (2006). Ukrainskyi khudozhnii pereklad: mizh literaturoiu i natsiietvorenniam [Ukrainian literary translation: between literature and nation-building]. Kyiv: Fakt, 344 s.
- Franko, I. Ya. (1980). Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh [Collection of works in 50 volumes], t. 26. Kyiv : Naukova dumka, 1980. 463 s.
- Khmelovska O. Dmytro Chystiak: «Na zhal, bahato perekladiv mertvotni» [Dmytro Chystiak: "Unfortunately, many translations are dead"]. <https://archive.chytomo.com/interview/dmytro-chystyak-na-zhal-bahato-perekladiv-mertvotni>

Chernova Yu.V. Suchasni ukraïnski perekladachi [Modern Ukrainian translators]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*. 2021, № 47, Tom 3. S. 185-189. https://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v47/part_3/45.pdf

Mickiewicz, A. (1824). Do Aleksandra Chodźki [To Aleksander Chodźko]. <https://wiersze.anet.pl/w,279>

Oda – Oda do młodości. <https://literat.ug.edu.pl/amwiersz/0004.htm>

Savory, Theodore H. (1968). *The art of translation*, Boston: The Writer, 159 p.

Автори

Алла Приймак, кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської і германської філології та перекладу

e-mail: filolog.zt@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-2166-2769>

Authors

Alla Pryimak, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Slavic and Germanic Philology and Translation

e-mail: filolog.zt@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-2166-2769>

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The authors declare that they have no conflict of interest

УДК 811.111'25

До питання перекладу новинних заголовків у сучасних англомовних медіатекстах

Вікторія Юшак • Наталія Пожарська • Олена Галапчук-Тарнавська

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Надійшла до редакції: 30.04.2024 • Схвалено до друку: 20.05.2024

Анотація

У статті досліджено деякі аспекти перекладу англомовних новинних заголовків. Проаналізовано граматичні та лексичні характеристики заголовків новин у сучасних англомовних медіатекстах, вивчення яких є важливою передумовою їх успішного відтворення українською мовою. Виявлено тенденцію до використання в заголовках складнопідрядних речень, які є короткими анотаціями текстів статей. Аналіз ілюстративного матеріалу засвідчив, що короткі виразні слова забезпечують персуазивність та атрактивність новинних заголовків англомовних ЗМІ.

Ключові слова: новинний заголовок, переклад, медіатекст, стаття, граматичні характеристики, лексичні особливості

UDC 811.111'25

On the translation of news headlines in the modern English media texts

Viktoriya Yushak • Nataliia Pozharska • Olena Halapchuk-Tarnavska

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

Received: 30.04.2024 • Accepted: 20.05.2024

Abstract

One cannot but agree that a headline is the most striking element of any media text, regardless of its type. At the same time, English news headlines are characterized by certain syntactic, lexical, and stylistic features that distinguish them from headlines of other types of media discourse. The purpose of the article is to outline the grammatical and lexical features of English headlines and suggest possible ways of their translation. The comprehensive research of English headlines and their translation into Ukrainian required employing the following methods: continuous sampling method (to gather headlines from media texts), descriptive method (to elucidate characteristics of headlines and potential translation ways), as well as methods of analysis and synthesis (to categorize headline features, identify grammatical and lexical peculiarities in their translation, and draw conclusions). Results. News headlines play a crucial role in catching readers' attention and conveying key information. However, the translation of these headlines into other languages, including Ukrainian, often faces numerous challenges related to both grammatical and lexical features. It is important to consider the context of the news and the author's intention when translating a headline to ensure its accuracy and clarity. Translation of English news headlines into Ukrainian requires not only a profound knowledge of both languages but also the ability to use and adapt grammatical and lexical structures to the context and audience. The proper headline can have a significant impact on the perception of the news and reader engagement. The complex study of news headlines in English online media enabled singling out the following syntactic features: omission of the verb "to be" (in passive constructions, in the Present Continuous Tense, Present Perfect Tense); wide spread of the Present Simple Tense; compound and complex subordinate clauses; using questions, punctuation marks; expressing the future tense with the infinitive constructions; adverbial modifier at the beginning; omission of articles; use of quotations from speeches, interviews of officials, with the author of the message indicated etc. In addition to the grammatical features of news headlines, lexical characteristics have been identified. The titles of English media texts have a compressed form, which requires the use of short and vivid words. Headlines in English news usually include short, dramatic, often hyperbolic words that are not common in everyday speech and, therefore, attract the reader's attention. Originality. The article attempts to study the grammatical and lexical peculiarities of the headlines in media texts and includes the author's translation of the headlines in the modern English media. Conclusion. The results of the study prove that to create an adequate translation, a translator needs to use lexical, grammatical, and complex lexical-grammatical translation transformations. The most common syntactic features of headlines are the deletion of the verb "to be", the use of simplified tenses, and special punctuation marks. The newspaper headlines often contain specific, short, and dramatic lexical means. We believe that conducting additional research on the characteristics of English headlines and exploring possible translation ways into Ukrainian holds great promise.

Keywords: news headline, translation, media text, article, grammatical characteristics, lexical features

Постановка проблеми. Переклад є творчим процесом, який вимагає від перекладача неабияких зусиль, високого рівня лінгвістичних та екстралінгвістичних знань. Фахівці з перекладу вирішують чимало завдань: точно передають зміст тексту-джерела, зберігаючи при цьому стиль, інтенції автора, добирають відтінки значень, ураховують національно-культурні особливості перекладу фразеологізмів тощо. Одним із таких завдань є переклад новинних заголовків, які вимагають особливої уваги перекладачів, адже є скомпресованими повідомленнями, що містять ключові слова статті, мають свої структурні та лексичні особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало вчених працювали над розв'язанням цієї перекладацької проблеми. Було запропоновано способи перекладу стилістичних засобів у заголовках сучасних англомовних медіапублікацій (Баранецька & Маслова, 2022), схарактеризовано найбільш доцільні способи перекладу, що забезпечують прагматичну адаптацію оригіналу (Карпенко, 2022), виокремлено принципи, яких варто дотримуватися під час перекладу заголовків новин (Bin, 2017).

Досліджуючи комунікативно-функційний потенціал заголовків у мові сучасних медіа, Н. М. Шульська, Р. С. Зінчук виокремлюють такі функції заголовків, як номінативну (називну), інформаційну, апеляційну, графічно-видільну, експресивно-оцінну, інтерактивну, атрактивну, комунікативну, рекламну (Шульська & Зінчук, 2021, с. 220). Науковці зауважують, що в процесі перекладу заголовків у медіатекстах потрібно враховувати як лінгвістичні (лексичні, синтаксичні, стилістичні), так й екстралінгвістичні чинники.

Мета статті – окреслити граматичні та лексичні особливості назв англомовних газетних статей та запропонувати можливі способи їх перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У назвах англомовних статей спостерігаємо певну граматичну специфіку, яка сприяє створенню лаконічних, ефектних, атрактивних форм, цікавих для лінгвістичного аналізу. Дослідження новинних заголовків статей інтернет-видань англомовних ЗМІ дало змогу виявити такі синтаксичні особливості та запропонувати варіанти їх перекладу:

1) упущення дієслова «to be», зокрема в пасивних конструкціях, у Present Continuous Tense,

Present Perfect Tense. Для прикладу: *Six Russian planes destroyed by drones* (BBC). В українському перекладі пасивної конструкції доцільно використовувати минулий час доконаного виду: *Безпілотники знищили шість російських літаків*. У наведеному заголовку варто використати таку граматичну трансформацію, як транспозиція (зміна порядку мовних елементів: слів, словосполучень, речень), що зумовлено відмінностями в розміщенні найважливішої інформації в англійській та українській мовах.

Водночас простежуємо зворотну тенденцію до використання повних речень з різними формами дієслова «to be»: *Ukraine is creating AI-powered drone to target Russian troops* (BBC) – *Україна створює безпілотник зі штучним інтелектом для атак на російські війська*;

2) у заголовках новин зазвичай використовують прості часи, зокрема Present Simple Tense, а не тривалі чи доконані. Для прикладу, у заголовку *Ukraine war: Russian drone strikes on Kharkiv kill seven, officials say* (BBC) дія відповідає Present Perfect Tense, однак для скорочення форми, спрощення висловлення і розуміння використано Present Simple Tense. У перекладі використовуємо минулий час доконаного виду: *Війна в Україні: унаслідок атаки російських безпілотників по Харкову загинуло семеро людей, повідомляють офіційні особи*;

3) складносурядні та складнопідрядні речення, для прикладу: *Ukraine claims major drone strike on Russian airfield, killing servicemen and destroying aircraft* (CNN) – *Україна заявила про потужний удар безпілотника по російському аеродрому, в результаті якого загинули військовослужбовці та знищено літаки*. Уважаємо важливим наголосити на тенденції до використання повних речень у заголовках, адже для читача важливо з назви-анотації швидко декодувати зміст. Тому новинні заголовки дедалі частіше є повними, поширеними реченнями, адже багато читачів читають лише назви статей: *Britain builds bridges with Trump: Donald hosts Foreign Secretary David Cameron at Mar-a-Lago for talks on support for Ukraine, 'admiration' for the Queen and elections on both sides of the Atlantic* (Daily Mail) – *Британія будує мости з Трампом: Дональд приймає міністра закордонних справ Девіда Кемерона в Мар-а-Лаго для переговорів про підтримку України, «захоплення» королевою і вибори по обидва боки Атлантики*.

Варто зазначити, що для заголовків різномовних текстів характерним є використання іменникових словосполук. Однак у сучасних англомовних заголовках новин цієї тенденції не спостережено. Навпаки, у корпусі зібраних прикладів не виявлено заголовків-іменників, а назви статей побудовані за моделлю повних речених структур, що деталізує виклад;

4) використання питальних речень, які створюють ефект своєрідного «гачка», яким автор затримує увагу читача та спонукає шукати відповідь у статті: *Is Europe doing enough to help Ukraine?* (BBC). У перекладі пропонуємо зберегти прагматичну інтенцію автора: *Чи достатньо Європа допомагає Україні?* У перекладі іншого заголовка *Why Macron went from dove to hawk on Russia?* (BBC) доцільно використовувати додавання з метою роз'яснення скомпресованого повідомлення, з яким читач може бути не ознайомлений: *З голубів у яструби. Чому Макрон раптом став таким жорстким щодо війни Росії в Україні?*;

5) вираження майбутнього часу за допомогою інфінітивних конструкцій, напр.: *Biden to send new \$300m weapons package to Ukraine* (BBC). Оскільки в українській мові такі конструкції трапляються досить рідко, здебільшого в усно-розмовному мовленні, то під час їхнього перекладу варто використовувати дієслово у формі майбутнього часу: *Байден планує надіслати Україні новий пакет військової допомоги вартістю 300 мільйонів доларів*;

6) використання знаків пунктуації та графічних засобів. Для прикладу, кома часто замінює сполучник *and*, застосовують двокрапку: *'Welcome to Hell': U.N. Panel Says Russian War Crimes Are Widespread* (New York Times). У перекладі зберігаємо структуровану, марковану двокрапкою назву, у якій друга частина розкриває зміст першої: *Пекло на Землі: комісія ООН заявила, що воєнні злочини російських військових є масовими*;

7) обставина місця на початку заголовка: *In Ukraine, the show must go on – even underground* (BBC). Проте в українській мові немає підстав для виокремлення цього члена речення комою: *В Україні музика повинна звучати, навіть під землею*;

8) англомовні заголовки зазвичай не містять артиклів: *Russian schoolbook urges teens to fight in Ukraine* (BBC) – *У російському підручнику школярів закликають воювати в Україні*;

9) використання цитати з промови, інтерв'ю офіційних осіб, із зазначенням автора повідомлення: *Laura Kuennsberg West facing 'authoritarian' alliance, says Nato chief* (1) – *Лаура Кунсберг: Захід стикається з "авторитарним" альянсом, – глава НАТО*.

Крім граматичних особливостей новинних заголовків, виявлено також і лексичні. Заголовки англомовних медіатекстів мають скомпресовану форму, тому в їхній структурі активно вживають короткі, часто гіперболізовані слова, які не є поширеними в повсякденному вжитку, але привертають увагу читача:

1) *a blast* ← *an explosion*: *Even in peaceful countries be ready for a siren blast* (BBC) – *Навіть у мирних країнах потрібно бути готовими до звуків сирени*;

2) *to boost* ← *to increase*: *Ukraine war: MPs pass long-awaited law to boost troop numbers* (BBC) – *Війна в Україні: Депутати ухвалили довгоочікуваний закон про збільшення чисельності війська*;

3) *to blaze* ← *to fire*: *Fires blaze along Miami highway* (BBC) – *Уздовж шосе в Майамі палають пожежі*;

4) *a toll* ← *deaths, damages*: *'Ghostly' city: How Russia's war in Ukraine is taking a toll on its own Belgorod region* (CNN) – *«Примарне» місто: Як війна Росії в Україні знищує її власну Белгородську область*;

5) *aid* ← *support*: *U.S. House could vote on Ukraine aid bill Saturday* (CNN) – *Палата представників США може проголосувати за законопроект про допомогу Україні в суботу*;

6) *to back* ← *to support*: *Biden blasts 'brazen attack' and backs Israel's security* (BBC) – *Байден розкритикував «зухвалий напад» і підтримав безпеку Ізраїлю*;

7) *to ban* ← *to forbid*: *Biden administration bans drilling in nearly half of Alaska petroleum reserve in sweeping win for climate advocates* (CNN) – *Адміністрація Байдена заборонила буріння на майже половині нафтових родовищ Аляски, що стало переконливою перемогою захисників клімату*;

8) *to call for* ← *demand*: *'Our security depends on it': Biden calls on Congress to approve Ukraine aid* (CNN) – *«Від цього залежить наша безпека»: Байден закликає Конгрес схвалити допомогу Україні*;

9) *to charge* ← *to accuse*: *Road crash death suspect charged* (BBC) – *Підозрюваному у смертельній ДТП висунуто звинувачення*;

10) *to clash* ← *to quarrel*: *Spain and Italy clash over abortion laws* (CNN) – Іспанія та Італія **сперечаються** через закони про аборти;

11) *deadlock* ← *no progress*: *Deadlock on U.S. aid hangs over talks to secure support for Ukraine* (Washington Post) – Переговори про допомогу США Україні **зайшли у глухий кут**;

12) *to foil* ← *prevent from succeeding*: *Here's how teachers can foil ChatGPT: Handwritten essays* (5) – Рукописні есе як спосіб **протидії** ChatGPT;

13) *an edge* ← *an advantage*: *Biden Shrinks Trump's Edge in Latest Times/Siena Poll* (New York Times) – Байден **наздоганяє** Трампа у новому опитуванні коледжу Сієни.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Аналіз ілюстративного матеріалу засвідчив значний персуазивний та атрактивний потенціал новинних заголовків

англомовних ЗМІ. З'ясовано, що під час перекладу важливо враховувати не лише лінгвістичні та стилістичні особливості, а й прагматичні наміри авторів. Складність у відтворенні заголовків новин полягає у відмінностях щодо граматичних та семантичних особливостей англійської й української мов. Вивчення цих характеристик є важливою передумовою якісного перекладу. З'ясовано, що традиція створення неповних еліптичних заголовків з іменникових словосполучень заміщується тенденцією до використання повних, часто складнопідрядних речень, які є своєрідними анотаціями текстів статей.

Перспективним вважаємо подальше вивчення особливостей англомовних новинних заголовків, зокрема стилістичних, та дослідження можливих способів їх перекладу.

Література

- Баранецька, А. Д. & Маслова, М. В. (2022). Лінгвостилістичні параметри заголовків сучасних англомовних медіапублікацій різних прагматичних типів та їх відтворення українською мовою. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Сер.: Філологія. Журналістика*, т. 33(72), вип. 5(2), 187–193. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.5.2/32>
- Карпенко, Н. А. (2022). Прагматична адаптація заголовків сучасних мас-медіа в англо-українському перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, Вип. 58, 278–280. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.58.62>
- Шульська, Н. М. & Зінчук, Р. С. (2021). Комунікативно-функційний потенціал заголовків у мові сучасних медіа. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Сер.: Філологія. Журналістика*, т. 32 (71), вип. 5(2), 220–225. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-2/35>
- Bin, D. (2017). Features of English News Headlines and Their Translation Construction. *Proceedings of the 2020 4th International Seminar on Education, Management and Social Sciences. Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. Vol 466. 657–659. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.200826.131>

Джерела

- BBC: вебсайт. 2024. <https://www.bbc.com/news>
- CNN: вебсайт. 2024. <https://edition.cnn.com>
- Daily Mail: вебсайт. 2024. <https://www.dailymail.co.uk/news/russia-ukraine-conflict>
- New York Times: вебсайт. 2024. <https://www.nytimes.com/international>
- Washington Post: вебсайт. 2024. <https://www.washingtonpost.com>

References

- Baranetska, A. D. & Maslova, M. V. (2022). Linhvostylistychni parametry zaholovkiv suchasnykh anhlomovnykh mediapublikatsii riznykh prahmatychnykh typiv ta yikh vidtvorennia ukraïnskoiu movoiu [Linguistic parameters of the titles of modern English-language media publications of various pragmatic types and their reproduction in the Ukrainian language]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Ser.: Filolohiia. Zhurnalistyka*, t. 33(72), vyp. 5(2), 187-193. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.5.2/32>
- Karpenko, N. A. (2022). Prahmatychna adaptatsiia zaholovkiv suchasnykh mas-media v anhlo-ukraïnskomu perekladі [Pragmatic adaptation of modern mass media headlines in English-Ukrainian translation]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*, Vyp. 58, 278-280. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.58.62>

- Shulska, N. M. & Zinchuk, R. S. (2021). Komunikatyvno-funktsiinyi potentsial zahalovkiv u movi suchasnykh media [Communicative and functional potential of headlines in the language of modern media]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Ser.: Filolohiia. Zhurnalistyka*, t. 32 (71), vyp. 5(2), 220-225. <https://doi.org/110.32838/2710-4656/2021.5-2/35>
- Bin D. (2017). Features of English News Headlines and Their Translation Construction. *Proceedings of the 2020 4th International Seminar on Education, Management and Social Sciences. Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. Vol 466. 657-659. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.200826.131>

Sources

- BBC. 2024. <https://www.bbc.com/news>
- CNN: вебсайт. 2024. <https://edition.cnn.com>
- Daily Mail: вебсайт. 2024. <https://www.dailymail.co.uk/news/russia-ukraine-conflict>
- New York Times. 2024. <https://www.nytimes.com/international>
- Washington Post. 2024. <https://www.washingtonpost.com>

Автори

Вікторія Юшак, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології
<https://orcid.org/0000-0002-7810-7452>
e-mail: vika.yushak@gmail.com

Наталія Пожарська, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології
<https://orcid.org/0000-0003-1463-5472>
e-mail: pozharska.nataliia@vnu.edu.ua

Олена Галапчук-Тарнавська, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології
<https://orcid.org/0009-0006-0527-9567>
e-mail: o.tarnavska@ukr.net

Authors

Viktoriia Yushak, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the English Philology Department
<https://orcid.org/0000-0002-7810-7452>
e-mail: vika.yushak@gmail.com

Nataliia Pozharska, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the English Philology Department
<https://orcid.org/0000-0003-1463-5472>
e-mail: pozharska.nataliia@vnu.edu.ua

Olena Halapchuk-Tarnavska, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the English Philology Department
<https://orcid.org/0009-0006-0527-9567>
e-mail: o.tarnavska@ukr.net

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The authors declare that they have no conflict of interest

НАУКОВЕ ВИДАННЯ
НАУКОВІ ЗАПИСКИ
ВІННИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ
МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ (МОВОЗНАВСТВО)
№ 38

Збірник наукових праць

Головний редактор – І. Я. Завальнюк
Заступник головного редактора – І. В. Гороф'янюк
Відповідальний секретар – Л. В. Прокопчук
Літературний редактор (англійська мова) – І. Д. Забужанська

Підписано до друку 20.06.2024
Формат 64x90/8. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 14 Обл.-вид. арк. 13,02.
Наклад за замовленням. Зам. №5187.

Віддруковано з оригіналів замовника.

ТОВ «ТВОРИ»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.
Тел.: +38 (096) 973-09-34, +38 (093) 891 38 52.
E-mail: info@tvoru.com.ua, <http://www.tvoru.com.ua>

SCIENTIFIC JOURNAL
SCIENTIFIC NOTES OF
VINNYTSIA MYKHAILO KOTSIUBYNSKYI
STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
SERIES: PHILOLOGY (LINGUISTICS)
No 38
Collection of scientific papers

Editor-in-Chief - Inna Zavalniuk
Deputy Editor-in-Chief - Inna Horofianiuk
Executive Secretary - Liudmyla Prokopchuk
Literary Editor (English) - Inna Zabuzhanska

Approved for publication 20.06.2024.
Format 60x84/8. Offset paper.
Digital printing. 14. Conditional printed sheets 13,02.
Accounting Publishing Sheets 13,02.
Circulation on order. Order 5187.
Printed from the originals of the customer.

FPE Korzun D.Y.

Publisher LLC "TVORY"

Certificate of entry the subject of publishing in the State Register of publishers,
manufacturers and distributors of publishing products series ДК № 6188 from
18.05.2018.

Nemyrivske shose Str., 62a, Vinnytsia, 21034.
Phone: 0(800)33-00-90, (096) 97-30-934, (093)89-13-852
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>